

PERFORMANCA E NDËRMARRJEVE TË PRIVATIZUARA ME METODËN SPIN OFF SPECIAL NË KOSOVË

MSc. Aferdita DERVISHI, Ing.dipl.

Dorëzuar
Universitetit European të Tiranës
Shkollës Doktorale

Në përmbushje të detyrimeve të programit të Doktoratës në Shkenca
Ekonomike, me profil Menaxhim, për marrjen e gradës shkencore
“Doktor”

Udhëheqës shkencor: **Prof. Dr. Fatmir Memaj**

Numri i fjalëve:52003

Tiranë, dhjetor 2020

DEKLARATA E AUTORESISË

Me anë të kësaj deklaroj se materiali i paraqitur në këtë projekt hulumtues me titull “Performanca e ndërmarrjeve të privatizuara me metodën Spin Off Special në Kosovë”, për marrjen e titullit doktor shkence, pranë Universitetit European të Tiranës, është punë e imja origjinale dhe nuk është paraqitur në ndonjë universitet tjetër as në ndonjë institucion tjetër shkencor.

Emri e mbiemri:

AFERDITA DERVISHI

.....

ABSTRAKTI

Performanca e ndërmarrjeve të privatizuara me metodën Spin Off Special në Kosovë

Privatizimi është proces kompleks i transformimit të pronës nga shteti te privati, që përfshinë një spektër të gjërë të pasojave ekonomike, politike e sociale. Qëllimi i këtij punimi është të analizohet dhe matet efekti i metodës së privatizimit Spin Off Special me performancën e ndërmarrjeve shoqërore. Ky hulumtim është një studim rasti. Ndërmarrjet më të mëdha prodhuese e industriale në Kosovë, të cilat kanë punuar me sukses dhe me profit pas luftës, e që është konsideruar se e nxisin rritjen ekonomike dhe punësimin, ishin zgjedhur për privatizim me kushte të veçanta.

Pas shqyrtimit të teorisë dhe përvijëzimit të një pasqyre të gjerë mbi proceset e privatizimit, është analizuar dhe hulumtuar performanca e ndërmarrjeve shoqërore me këtë metodë. Indikatorët matës si, investimet, niveli i punësimit, ndikimi i metodës së privatizimit, janë trajtuar dhe janë matur në bazë të anketës së kryer në terren me këto 25 ndërmarrje. Harku kohor i përgjigjet të dhënave për vitet 2002-2012. Në trajtimin e hipotezave janë përdorur këto metoda metoda sasiore dhe cilësore. Metoda krahasuese është përdorur në krahasimin e privatizimit te vendet në tranzicion dhe Kosovës. Me metodën statistikore, është bërë testimi i hipotezave të ngritura, që ndërlidhen me ndikimin e metodës SOS kundrejt kushteve të kontraës tek SOS dhe performanës.

Duke i krahasuar me metodat tjera të shitjes, ndërmarrjet e privatizuara përmes metodës Spin Off Special, në shumicën e rasteve kanë operuar mirë kanë eksportuar produktet e tyre, kurse 20% e tyre kanë dështuar prandaj AKP ka tërhequr aksionet sepse ata nuk kanë qenë në gjendje të plotësojnë kushtet e kontratës. Te ndërmarrjet me SOS ka pasur rritje në punësim. Në mënyrë që procesi i privatizimit të ketë ndikim më të mirë pozitiv në rritjen ekonomike, politikat shtetërore duhet t'i kushtojnë më shumë vëmendje proceseve të revitalizimit të bizneseve dhe fuqizimit të mekanizmave për zbatimin e ligjit.

Fjalët kyçe: Privatizimi, Spin Off Special, Performanca, Kontrata, AKP.

ABSTRACT

Performance of Enterprises Privatized through Special Spin Off method in Kosovo

Privatization as a complex process of property transfer from the state to private, that includes a broad range of economic, politic and social consequences. The purpose of this paper is to analyze and measure the effect and Special Spin Off method of privatization with the performance of Socially owned enterprises. This is case study case. The biggest production and industrial enterprises in Kosovo, that worked successfully and with a profit after the war, considered to induce economic growth and employability, were selected for privatization through special conditions.

After elaboration of the theory and drawing a broad picture of privatization processes, there is analyzed and investigated the performance of socially owned enterprises privatized through this method. The evaluation indicators as investment, employment level, impact of privatization method, are treated and measured based on the survey carried out at in the field with 25 privatized enterprises. The time frame of date belongs to the period 2002-2012. On the elaboration of hypotheses are used the qualitative and quantitative methods. The comparative method is used on the comarision of privatization at transition countries and Kosovo. With quantitative method are tested the raised hypotheses, that are linked with the impact of SOS in relation to the contractual terms and performance.

Comparing to other methods of sale, enterprises privatized through Special Spin off method, are mostly well operating and with profit, exporting their products, while around 20% of them have failed and PAK withdraw their shares because they could not mange to fulfill the conditions of the contract. To SOS there is found increase on the employment. In order the privatization process to have better positive impact on economic growth, the state policies should pay more attention to business revitalization processes and enforcing mechanisms for execution of law.

Key words: Privatization, Special Spin Off, Performance, Contract, PAK.

DEDIKIMI

Luftës sime për ecje vertikale!

FALENDERIME

Udhëtimit tim të studimeve doktorale, i erdhi fundi, një fund i shumëpritur, që për mua parqet fitimin e lirisë morale dhe intelektuale. Jam e lumtur të shpreh falënderimin tim për ata që dhanë ndihmesën e tyre në suksesin e këtij projekti shkencor.

Në jetësimin e kësaj ëndrre një kontribut shumë të çmueshëm ka dhënë udhëheqësi i temës, Profesori i respektuar Prof.Dr.Fatmir Memaj, i cili mëdha udhëzimet dhe sugjerimet e nevojshme nga fillimi deri në fund. Ai poashtu më dha një mal me materiale për t'i përdorur në tajtimin e temës, andaj i jam shumë mirënjohëse.

Në rrugëtimin tim jetësor, rol të rëndësishtëm ka Prof. Dr. Muhamet Mustafa, i cili ishte jo vetëm udhëheqësi i temës sime në studimet e Maxhistraturës por ishte ai që brumosi themelet e bërjes së shkencës dhe zbuloi talentin tim për numra e analiza. Falënderoj gjithashtu Prof.Dr. Aleksandër Biberaj, për sugjerimet e dobishme.

Rruga ime kah dija ka pasur shumë pengesa, qoftë si rezultat i kontributit tim kombëtar që e pengonte pushtetin jugosllav të asaj kohe, duke më përjashtuar nga procesi mësimor e duke më burgosur, për veprimtari “armiqësore”, qoftë si pasojë e pamundësisë të vazhdoj ëndrrën time për një decenie si rezultat i prapambeturisë intelektuale. Mblodha forcat të vazhdoj tutje, ëndrrën e lënë përgjysmë, me fuqinë e besimit dhe me guximin se qoftë krejt e vetme një ditë do të bëhem doktore shkence.

Në këtë rrugë të gjatë, më ka ndihmuar besimi që ka pasur në mua, nëna ime, e cila më mësoi rrugën se si duhet të jem kokëllartë që të mund ti shoh njerëzit drejt në sy. Më ka ndihmuar arsimimi edukativ i babai tim, Bali Dervishi, i cili ka krijuar te unë në moshë të re bërthamën e dijes, në veçanti në matematikë e fizikë. Njëjtë i rëndësishëm është daja im Ahmet Haxhiu, Hero i Kombit, i cili e kaliti karakterin tim, duke më mësuar si të jem e fortë ndaj çdo hiseje të jetës, si të tejkaloj pengesat dhe si t'a dua Shqipërinë, si të vetmin atdhe, jo vetëm duke lexuar e studiuar por edhe duke u angazhuar për lirinë e Kosovës dhe bashkimin e tokave shqiptare. Këtyre tre njerëzve u jam mirënjohëse derisa të jem gjallë!

PËRMBAJTJA E LËNDËS

KAPITULLI I: HYRJE.....	15
PËRKUFIZIMI DHE PËRSHKRIMI I PROBLEMIT	15
1.1.Parathënie.....	15
1.2. Përkufizimi dhe shtrimi i problemit.....	17
1.4. Pyetjet kërkimore dhe hipotezat.....	20
1.4. Përshkrim i shkurtë: Metodat dhe metodologjia e kërkimit.....	21
1.5. Mundësitë dhe kufizimet.....	22
1.6. Rëndësia e studimit	22
1.7. Përmbledhje e literaturës.....	23
1.8. Organizimi i tezës së doktoraturës	25
PJESA E PARË: KUADRI TEORIK	27
KAPITULLI I I: PRIVATIZIMI. VËSHTRIM KRITIK I LITERATURËS DHE EVIDENCA	27
VËSHTRIM KRITIK I LITERATURËS	27
2.1. Përkufizimi dhe origjina e privatizimit	27
2.2. Argumente teorike në favor të privatizimit.....	30
2.3. Karakteristikat e privatizimit dhe shteti ligjor	33
2.4. Privatizimi në vendet e tranzicionit	36
2.5. Studime empirike për privatizimin	41
2.6. Konkluzione	44
KAPITULLI III: PRIVATIZIMI NË KOSOVË.....	46
3.1. Kosova nën regjimin serb	46
3.2. Kosova dhe tranzicioni	47
3.2.1. Dilemat dhe problemet fillestare.....	49
3.2.2 Kosova përballë pengesave për fillimi i privatizimit.....	51
3.2.3. Fillimi i privatizimit në Kosovë	54
3.3. Korniza ligjore për privatizimin.....	55
3.4. AKP-vendimmarrja dhe struktura organizative	56
3.5. Objektivat e Privatizimit	58
3.6. Pasqyrë e procesit të privatizimit në Kosovë.....	59

3.7. Ndërmarrjet e komercializuara	63
3.8. Metodatat e privatizimit në Kosovë.....	66
3.8.1. Metoda e privatizimit me Spin Off (i rregullt).....	67
3.8.2. Metoda e privatizimit Spin Off Special	69
3.8.3. Procedurat e parakualifikimit dhe ofertimit.....	71
3.9. Ndërmarrjet e privatizuara me metodën Spin Off Special.....	72
3.9. 1. Zotimet për investime kapitale dhe punësim	74
3.9.2 Monitorimi	75
3.10. Kosova dhe qëndrueshmëria e saj ekonomike	77
3.11. Metodatat e privatizimit në vende të ndryshme.....	80
3.12. Shembuj. Modele mbi metodatat e privatizimit.....	84
3.13. Studime empirike mbi privatizimin në Kosovë	86
3.14. Konkluzione	89
KAPITULLI IV: METODOLOGJIA E HULUMTIMIT	91
4.1. Hyrje	91
4.2. Qëllimi i punimit, pyetjet kërkimore dhe hipotezat	91
4.3. Definimi i veprimeve dhe operacioneve për matjet.....	93
4.4. Përzgjedhja e mostrës	95
4.5. Metodologjia	97
4.6. Përmbajtja e pyetësorit.....	100
4.7. Matja e variablave.....	101
4.8. Konkluzione	102
KAPITULLI V: ANALIZA EMPIRIKE E NDËRMARRJEVE TË PRIVATIZUARA ME SPIN OFF SPECIAL	104
5.1. Statistika të privatizimit me SOS.....	104
5.2. Analiza dhe pasqyrimi i rezultateve.....	109
5.3. Paraqitja dhe analiza e të dhënave	112
5.4. Modeli ekonometrik.....	135
5.5. Vërtetimi i hipotezave.....	138
5.6. Efektet e metodës së Spin off-it Special	147
..... Error! Bookmark not defined.	
5.5. Shqyrtime përmbledhëse.....	151
KAPITULLI VI: ANALIZE KUALITATIVE	153

PAS PRIVATIZIMI DHE PERFORMANCA- VENDET NË TRANZICION DHE KOSOVA.....	153
6.1. Tranzicioni dhe Kosova	153
6.2. Konkluzionet.....	161
KAPITULLI VII: KONKLuzionET	163
7.1. Aspektet kryesore.....	163
7.2. Konkluzionet.....	164
7.3. Rekomandimet	170
7.4. Kufizimet dhe rëndësia e studimit	171
LISTA E REFERENCave/ BIBLIOGRAFIA.....	173
SHTOJCAT.....	181
1. Pyetësi anketues.....	181

Lista e Tabelave

Tabela 1. Pasqyra e gjendjes se ndërmarrjeve shoqërore	49
Tabela 2. Kontratat e nënshkruara(Burimi AKP; punoi autorja)	60
Tabela 3. Kontratat e nënshkruara 2009-2012 (Burimi AKP; Punoi Autorja)	61
Tabela 4. Asetet e pashitura brenda Kosovës (Burimi: AKP)	62
Tabela 5. Numri i ndërmarrjeve nën administrimin e AKP(Burimi:AKP)	62
Tabela 6. Tabela përmbledhëse e NSH-ve të komercializuara (Burimi: AKP)	65
Tabela 7. Ndërmarrjet e privatizuara me SOS, sipas regjioneve (Burimi AKP).....	73
Tabela 8. Modele te Privatizimit (Burimi EBRD, viti 1998)	84
Tabela 9. Burimi: Martin and Parker, 1997	85
Tabela 10. Ndërmarrjet e privatizuara me SOS. (Burimi: Raporti i AKP - Ndryshime pozitive).106	
Tabela 11.Shuma totale e shitjeve te NSH-ve me metodat e privatizimit, vitet 2003-2020(Burimi:AKP).	111
Tabela 12. Qarkullimi vjetor sipas kategorisë (Pyetësi anketues)	113
Tabela 13.. Tabela përmbledhëse e shumave të zotuar, raportuara dhe të konfirmuara lidhur me investimet kapitale të ndërmarrjeve të privatizuara me SOS.	115
Tabela 14. Kategorizimi i ndërmarrjeve në bazë të përqindjes së realizimit të investimeve kapitale	117
Tabela 15. Investimet e realizuara/pretenduara sipas viteve nga blerësit e NewCo me SOS	118
Tabela 16. Tabela përmbledhëse e shumave të zotuar, raportuara dhe të konfirmuara lidhur me punësimin e gjeneruar nga ndërmarrjet e privatizuara me SOS.....	121
Tabela 17. Kategorizimi i ndërmarrjeve në bazë të përqindjes së realizimit të investimeve kapitale	124
Tabela 18. Afatet kohore dhe përmbushja e zotimeve (Burimi: të dhëna të gjeneruara nga Raportet vjetore të AKP-së dhe Pyetësi anketues. Punoi: doktorantja).	128
Tabela 19.. Shembull i kalkulimit të ndëshkimeve për investimet kapitale (Burimi AKP)	129
Tabela 20. Shembull i kalkulimit të ndëshkimeve financiare për punësim. (Burimi AKP)	131
Tabela 21. Performanca e Ndermarrjeve - Përmbushja	138
Tabela 22. Punesimi i punetoreve 1	140
Tabela 23. Punesimi i punetoreve 2	141
Tabela 24. Signifikanca e korrelacionit	142
Tabela 25. Zotimet per investime	143

Tabela 26. Dallimet ne zotimet per investimeve ndermjet sektoreve.....	144
Tabela 27. SOS sipas sektoreve	145
Tabela 28. Dallimet në mes te sektoreve te perfshira në SOS.....	145
Tabela 29. Matja e performancës së ndërmarrjes dhe rezultatet (Burimi: B.M.Redda, 2007)	161
Tabela 30. Vlerësimi i ndryshimeve pas privatizimit (Burimi: A.Dervishi, 2012: 154).....	158
Tabela 31. Tabela për monitorimin e investimeve kapitale. Burimi (Rregullat e Tenderit për SOS)	187

Lista e grafikeve

Grafiku 1. Shuma e shitjeve të NSH-ve tek blerësit sipas shteteve të perjardhjes	63
Grafiku 2: Korrelacioni i variablave mes vete (Punoi: doktorantja).....	98
Grafiku 3: Çmimi i shitjes së Newco me Spin Off Special (Punoi autorja)	107
Grafiku 4. Krahësimi i shitjeve të ndërm. sipas metodave të privatizimi (Burimi:AKP, punoi autorja).....	111
Grafiku 5: Ndryshimi në mes vlerës së zotuar, raportuar dhe konfirmuar të investimeve kapitale nga blerësimet SOS.....	116
Grafiku 6: Investimet kapitale të SOS ndër vite.....	119
Grafiku 7. Përbërja e numrit të zotuar për punësim në përqindje	122
Grafiku 8: Ndryshimi në mes numrit të punëtorëve të zotuar, raportuar dhe konfirmuar	123
Grafiku 9. Regresioni-Përbërja e raportuar e zotimeve	139
Grafiku 10. Përbërja e raportuar e zotimeve për punësim.....	140
Grafiku 11. Zotime për punësim.....	141
Grafiku 12. Vlera e Raportuar e Investimeve.....	142
Grafiku 13. Zotime për Investime	144
Grafiku 14. Përbërja e raportuar.....	146

LISTA E SHKURTIMEVE DHE E FJALORIT

AKM	Agjencioni Kosovar i Mirëbesimit
AKP	Agjencia Kosovare e Privatizimit
AKVP	Agjencia Kosovare për Vlerësimin e Pronës
BB (WB)	Banka Botërore (World Bank)
BD	Bordi i Drejtorëve
BPV (GDP)	Bruto Produkti Vendorë (Gross Domestic Productivity)
BQK	Banka Qëndrore e Kosovës
BSPK	Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës
CEE	Central and Eastern Europe (Evropa Qendrore dhe Lindore)
CIS	Commonwealth of Independent States (zevendes. i ish shteteve sovjetike)
DHVGJS	Dhoma e Veçantë e Gjykatës Supreme
DTI	Departamenti i Tregtisë dhe Industrisë
DUD	Dokumenti Unik Doganor
EBRD	European Bank for Restructuring and Development
EC (KE)	European Commission (Komisioni Evropian)
ECLO	European Commission Liaison Office (Zyra Ndërlidhëse e Komisionit Evropian)
EJL	Evropa Jug-Lindore
IDGJ	Industria e Duhanit Gjilan
IJD	Investimet e Jashtme Direkte (Foreign Direct Investments)
KSH	Kontrata e Shitjes
MIM	Miniera dhe Industria e Magnezit
NewCo	New Company (Ndërmarrja e RE)

NSH	Ndërmarrje Shoqërore
NVM	Ndërmarrjet e Vogla dhe të Mesme
OKB	Organizata e Kombeve të Bashkuara
PSSP	Përfaqësuesi Special i Sekretarit të Përgjithshëm të KB
SOS	Spin-Off Special
SO	Spin-off
SHPK	Shoqëri me Përgjegjësi të Kufizuar
UNMIK	United Nations Mission in Kosovo
XIM	Xeherorja dhe Industria e Magnezit

KAPITULLI I: HYRJE

PËRKUFIZIMI DHE PËRSHKRIMI I PROBLEMIT

1.1.Parathënie

Privatizimi është një proces i ndërlikuar dhe mjaftë kompleks i transformimit të pronës nga shteti te privati. Në Kosovë ky proces është akoma më i vështirë edhe për faktin e ndryshimit të pronësisë gjatë kohës së ushtrimit të masave të dhunshme të Serbisë në Kosovë. Forma e organizimit të ndërmarrjeve shoqërore në Kosovë, në periudhën e sistemit socialist kishte kuptimin e pronësisë shoqërore të definuar si pronë e klasës punëtore e të gjitha komuniteteve. Në periudhën e kalimit nga socializmi në ekonominë e tregut, edhe Kosova, sikurse shtetet tjera në tranzicion kaloi nëpër ndryshime të mëdha politike, ekonomike, organizative e shoqërore. Këto ndryshime kanë ndodhur si pasojë e ndryshimit të sistemit politik, ndryshimit të pronësisë e të strukturave të tregut dhe faktorëve tjerë përcjellës. Megjithë këto ndryshime, Kosova nuk ishte akoma shtet, por ishte nën protektorat ndërkombëtar të Kombeve të Bashkuara

Në sistemin e ri të krijuar në Kosovë, pas ndërhyrjes ndërkombëtare për përfundimin e luftës e cila zgjati nga 28 nëntor 1997 deri më 12 qershor 1999, Kosova udhëhiqej nga Administrata ndërkombëtare e Kombeve të Bashkuara, e njohur si Misioni i UNMIK-ut. Në vitin 2002 shtylla e IV-të, e administratës ndërkombëtare të UNMIK-ut, pas shumë hezitimeve e dilemave, lansoi programin e privatizimit në Kosovë dhe e bëri të ligjshëm me Rregullorën Nr.2002/12¹. Sipas kësaj rregulloreje, Agjencia Kosovare e Mirëbesimit (AKM), ka mandatin të kryej procesin e privatizimit të ndërmarrjeve shoqërore dhe administrimin e ndërmarrjeve publike, në Kosovë. Agjencia Kosovare e Mirëbesimit, operoi në periudhën 13 qershor 2002 deri më 30 qershor 2008. Pas shpalljes së Pavarësisë së Kosovës, më 17 shkurt 2008, procesin e privatizimit e vazhdon Agjencia Kosovare e Privatizimit (AKP), e cila u themelua nga Kuvendi i Kosovës, si agjenci e pavarur, në gusht të vitit 2008. AKP është trashëgimtare e AKM-së, në kuptim të privatizimit të ndërmarrjeve shoqërore dhe administrimit të aseteve të tyre, miërpo për dallim nga AKM-ja, nuk i administron ndërmarrjet publike të Kosovës, si Korporta Elektro Energjetike, Posta e Kosovës, termocentrali A dhe

¹ UNMIK/REG/2002/12, e nënshkruar nga Përfaqësuesi Special i Sekretarit të Përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara, Michael Stainer. Kosova deri në vitin 2008 administrohej nga UNMIK-u.

termocentrali B, Hekurudhat e Kosovës, Aeroporti ndërkombëtar, sistemi i ujësjellësit e të ngjashme.

Privatizimi të NSh-ve në Kosovë është përcaktuar të bëhet përmes tri metodave: Spin Off-i, Spin Off Special dhe Likuidimi Vullnetar. Metoda Spin-Off Special, është specifike ngase privatizimi i ndërmarrjes bëhet me kushte të veçanta, kurse pas privatizimit ndërmarrja monitorohet nga Agjencia, për një kohë të caktuar, nëse blerësi i përmbushë kushtet e kontratës. Poashtu përdoret edhe metoda me negociata, në disa raste të veçanta.

Raporti studimor i RIINVEST “Privatizimi dhe Post-privatizimi në Kosovë-Një gotë gjysëm bosh apo gjysmë e plotë“, (2008), i cili studion efektet e Privatizimit në Kosovë, shtron domosdoshmërinë e fuqizimit të politikave shtetërore në favor të privatizimit. Në periudhën e tranzicionit nga sistemi socialist-komunist në ekonominë e tregut, ku bën pjesë edhe Kosova, ndodhin ndryshime të mëdha ekonomike e shoqërore dhe ndryshime në strukturën e tregut. Të gjitha këto duhet të shoqërohen me një varg zgjidhjesh politike, që mundësojnë krijimin e përbërësve të kornizës së rregullativës ligjore, për ndërtimin e ekonomisë së tregut, në mënyrë që të arrihet stabilitet ekonomik e politik. Mirëpo te vendet në tranzicion ndër çështjet më sfiduese janë institucionet e politizuara e të korruptuara dhe profesionalisht të pa përgatitura.

Pavarësisht faktit se privatizimi në Kosovë është studiuar gjerësisht nga studiues shqiptar, e më pak nga të huajt, metoda e privatizimit e njohur si Spin Off Special, nuk është trajtuar nga asnjë studiues deri me tani nga aspekti empirik. Duke e ditur se kjo metodë është shumë specifike dhe e përdorur vetëm në Kosovë, atehere ky hulumtim ka për synim që të analizohen efektet e privatizimit përmes metodës Spin Off Special në performanën e ndërmarrjeve në Kosovë.

Privatizimi është një dukuri botërore me të cilën studiuesit merren për 25 vite. Privatizimi dhe performanca e ndërmarrjeve për vendet e Europës Qëndrore dhe Juglindore, janë trajtuar nga një spektër i gjerë hulumtuesish. Një numër i konsiderueshëm i këtyre hulumtimeve janë trajtuar në këtë temë, përmes krahasimit të studimeve empirike që kanë bërë studiuesit për privatizimin në vendet e EJJ.

1.2. Përkufizimi dhe shtrimi i problemit

Privatizimi në Kosovë ka hapur shumë dilema, andaj shihet si një proces kompleks dhe shumë dimensional. Sipas Raportit të punës së AKP-së², në Kosovë janë identifikuar mbi 590 ndërmarrje shoqërore. Ato përfaqësojnë rreth 90% të bazës minerare e industriale, 50% të hapësirës së lokaleve të ndryshme dhe shitoreve, si dhe më pak se 20% të tokës bujqërore. Gjatë periudhës gjashtë vjeçare të mandatit të saj, Agjencia Kosovare e Mirëbesimit ka realizuar 30 valë të privatizimit gjë që kanë rezultuar me privatizimin e 418 Ndërmarrjeve të Reja dhe shtijen e 36 aseteve me metodën e likuidimit.

Kontratat e nënshkruara nga AKM gjatë 6 viteve, 30 valë të privatizimit			
Nr	Modeli i Shitjes	Kontrata të nënshkruara	Vlera e kontratave të nënshkruara (në €)
1	Spin Off Special	24	91,723,495
2	Spin -Off	381	244,556,961
3	Spin Off (kushte)	13	15,358,885
4	Likuidim	36	4,293,164
Nën totali		454	355,932,505

Tabela 1: Statistika të privatizimit (Burimi: AKP – Raporti mbi ndryshimet pozitive 2011)

Sipas Raporteve të publikuara të AKP-së, shuma e përgjithshme nga shitja e ndërmarrjeve të reja me metodën Spin-Off, arrin në €572.987.929 me gjithsej 763 kontrata të nënshkruara, për periudhën qershor 2002-dhjetor 2015. Pas kësaj date, nuk ka pasur më shitje me metodën Spin-Off, por vetëm shitje të aseteve me likuidim.

Privatizimet me metodën spin-off special janë kryer vetëm gjatë kohës së AKM-së, kurse në kohën e AKP-së nuk ka pasur shitje me këtë metodë. Te metoda spin-off i rregullt, fituesi i tenderit zgjidhet vetëm në bazë të çmimit më të lartë të ofruar. Në rastet kur ndërmarrjet shoqërore, kanë pasur afarizëm, kanë pasur të punësuar dhe i

² Bordi i Drejtorëve të AKP-së(2008), Raporti i punës gusht 2008-gusht 2009 i AKP-së, Agjencia Kosovare e Privatizimit, Prishtinë

kanë paguar ata rregullisht, si dhe kur këto ndërmarrje kanë pasur ndikim të rëndësishëm në ekonominë e vendit, Bordi i Drejtorëve të AKM-së, ka marrë vendim për shitjen e tyre me metodën Spin Off Special.

Në literaturën ekonomike ka shumë punë hulumtuese për privatizimin në Kosovë, por, ka mungesë të theksuar të studimeve që trajtojnë periudhën e pas privatizimit dhe efektet e privatizimit në rritjen e mundësive të zhvillimit ekonomik të Kosovës, pastaj, efektet e metodës së privatizimit në ekonomi dhe në punësim. Ky projekt synon të studiojë qështje të menaxhimit në ndërmarrjet e privatizuara me kushte specifike, të njohur si privatizimi me metodën Spin Off Special. Ndërmarrjet që janë privatizuar me këtë metodë ishin ndërmarrje të mëdha shoqërore, të cilat kanë pasur numër të madh të punëtorëve dhe ndikim të rëndësishëm në ekonominë e vendit. Privatizimet me metodën Spin Off Special janë kryer vetëm në mandatin e Agjencisë Kosovare të Mirë-besimit (AKM) e cila operoi deri më 30 qershor 2008. Pas shpalljes së pavarësisë së Kosovës, obligimet dhe detyrat e AKM-së i merr Agjencia Kosovare e Privatizimit (AKP). Së këtejmi, Dino Asanaj, Kryetar i Bordit, në Raportin e punës të AKP-së (gusht 2008-gusht 2009)³ drejtuar Kuvendit të Kosovës, ndër të tjera nënvizon: *Shkeljet e marrëveshjeve të zotimeve të NSH-ve të privatizuara përmes Spin off Special-SOS po merr një pjesë disproporcionale të kohës dhe energjisë së Bordit të AKP-së meqenëse janë zhvilluar dhe adaptuar strategji dhe iniciativa të reja për të adresuar këto probleme. Sa i përket kësaj, AKP-ja ka përputhur obligimet e veta ligjore dhe po vazhdon të adresojë çështjen duke angazhuar auditorë të specializuar të jashtëm për të vlerësuar performancën e Ndërmarrjeve të reja të privatizuara përmes metodës së Spin off-it special.*

Në këtë projekt hulumtues janë trajtuar sfidat dhe pengesat kryesore në menaxhimin pas privatizimit në ndërmarrjet e privatizuara me SOS dhe performanca e tyre. Hulumtimi analizon faktorët e suksesit dhe faktorët e dështimit në këto ndërmarrje, duke vënë theksin në çështjet kryesore që kanë ndikuar në performancën e tyre pas privatizimit. Në këtë projekt hulumtues ndër të tjera trajtohen:

- Përparësia midis pronës publike dhe pronës private;

³ Raporti i punës, gusht 2008-gusht 2009 i AKP-së, Agjencia Kosovare e Privatizimit, Dino Asanaj – Kryetar i Bordit të Drejtorëve të AKP-së, fq.5

- Metoda e privatizimit dhe a kanë arritë të shtojnë vlerëblerësit;
- Mënyra e menaxhimit të ndërmarrjeve të privatizuara në raport me kushtet e vëna në kontratën e privatizimit;
- Problemet praktike të performancës së ndërmarrjeve pas privatizimit;
- Metodatat e privatizimit në Kosovë dhe në vendet e Europës jug lindore në veçanti, si vende të përafërta;
- Roli i shtetit si krijues i politikave në krijimin e lehtësirave për investitorët, politikatat e zhvillimit ekonomik dhe institucionet politike dhe ekzekutive.

Studimi në përgjithësi, e tema e metodës së Spin Off Special në veçanti, mund të ju shërbejë ekonomistëve, studiuesve, investitorëve, si informacion dhe bazë e mirë për analiza, krahasime dhe punime, por gjithashtu mund të ju shërbejë edhe të gjithë atyre që ju intereson privatizimi në Kosovë, si dhe veçantitë e këtij procesi të ndjeshëm. Nga ana tjetër kjo temë është zë që duhet të dëgjohet nga qeveritarët dhe politik bërësit, që ta marrin parasysh rëndësinë e politikave dhe mekanizmave implementues që lidhen me privatizimin, të bërit biznes, investimet e huaja dhe efektin direkt që ka pasur privatizimi i kompanive më të rëndësishme në Kosovë, ashtu që të orientohen kah politikatat më të mira dhe të marrin model vendet me sukses të prekshëm në mënyrë që nga privatizimi të kemi rritje ekonomike dhe zhvillim të gjithmbarshëm.

1.3. Qëllimi dhe objektivat

Studiues të ndryshëm të ekonomive të zhvilluara dhe të atyre në tranzicion, janë shturan pyetjen e cili nga modelet e privatizimit është më i përshtatshëm. Studimi është fokusuar te performanca e ndërmarrjeve të privatizuara përmes metodës Spin-off special, për arsye sepse këto ndërmarrje kanë qenë të mëdha dhe si të këtilla kanë pasur rol strategjik në zhvillimin e vendit. Në të kaluarën këto ndërmarrje kanë qenë gjeneruese të mëdha të punësimit, prandaj:

Qëllimi i këtij hulumtimi është të analizohet (vlerësohet) ndikimi i privatizimit me SOS në performancën e ndërmarrjeve të privatizuara

Në mënyrë që të arrihet ky qëllim, janë marrë në konsiderim objektivat e mëposhëm:

Objektivi i parë identifikimi i veçorive të metodës Spin Off Special të privatizimit

Objektivi i dytë, të analizojë faktorët që ndikojnë në performancën e ndërmarrjeve dhe suksesin apo mosesuksesin e tyre, dhe

Objektivi i tretë, është të maten efektet e privatizimit të ndërmarrjeve të shitura me Spin-off special duke i krahasur pritjet me rezultatet.

1.4. Pyetjet kërkimore dhe hipotezat

Një ndër objektivat kryesore të privatizimit është të promovojë efikasitetin ekonomik duke nxitur tregje dhe konkurrencë që funksionojnë mirë. Në varësi të objektivave të shtetit dalin edhe mënyrat e privatizimit dhe format e bartjes së pronësisë shtetërore. Kjo temë pikërisht trajton një nga modelet e privatizimit në Kosovë. Qështjet që i kanë shoqëruar ndërmarrjet pas privatizimit, metodat e privatizimit dhe faktorët që kanë ndikuar në performancën e tyre, në rentabilitetin e tyre ose dështimin e tyre, nuk janë studiuar shumë mbi bazë shkencore. Së këtjemi në kontekst të qëllimit dhe objektivave të punimit, është paraqitur:

Pyetja kërkimore: *Cili është ndikimi i metodës së privatizimit me Spin Off Special mbi ecurinë e ndërmarrjes pas privatizimit ?*

Adresimi i pyetjes kërkimore është bërë përmes vërtetimit të hipotezave në vijim:

HIPOTEZAT

Hipoteza 1: Performanca e ndërmarrjeve me SOS (Spin Off Special) është e varur nga çmimi i shitjes, zotimet për investime dhe zotimet për punësim

Hipoteza 2: Niveli i punësimit të punëtorëve është i varur nga çmimi i shitjes

Hipoteza 3: Niveli i punësimit të punëtorëve është i varur nga zotimet për investime

Hipoteza 4: Investimi i ndërmarrjeve përmes metodës Spin Off Special, ka ndikuar në rritjen e punësimit.

Hipoteza 5: Metoda SOS ka ndikuar që të ketë dallime të rëndësishme në mes të sektorëve dhe zotimeve të tyre për investime

Hipoteza 6: Ekzistojnë dallime sinjifikante në mes të sektorëve të përfshira në SOS (Spin Off Special) dhe performancës së tyre .

1.4. Përshkrim i shkurtër: Metodat dhe metodologjia e kërkimit

Ky hulumtim është fokusuar në ndërmarrjet e privatizuara në Kosovë, përmes metodës Spin Off Special. Numri i përgjithshëm i këtyre ndërmarrjeve është 25. Në këtë studim do të përdoret një kombinim i metodës sasiore dhe cilësore. Gjatë shtjellimit do të përdoret metodat krahasuese për analiza të përgjithshme të ndërmarrjeve të shitura me kushte. Metoda analitike do të shërbejë për analiza të detajuara të efekteve të zotimit për investime dhe zotimet për punësim, për të gjetur efektet e metodës së privatizimit SOS, në performancën e ndërmarrjeve pas privatizimit. Bazë e burimeve primare janë të dhënat që janë marrë përmes pyetësorit gjysmë të strukturuar, përgjatë vitit 2015/16 të secila ndërmarrje, vendimet e Bordit të Drejtorëve të AKM dhe AKP dhe raporte periodike të AKP-së. Ndërsa bazë e mbledhjes së burimeve sekondare është përdorimi i literaturës shkencore, studimeve hulumtuese, raporteve të ndryshme të Agjencisë si dhe të arriturat shkencore në fushën e privatizimit, përmes të cilave janë bërë krahasime për privatizimin në shtetet e Europës Juglindore dhe janë gjeneruar informacione të efekteve të privatizimit.

Numri i NSH-ve të shitura me metodën spin-off special nga AKM janë objekt studimi i metodës sasiore. Modeli përfshinë analizën empirike të efektit të menaxhimit, metodës së privatizimit dhe pengesave kundrejt performancës së tyre. Harku kohor i të dhënave i korrespondon periudhës 2002-2012. Momentet kryesore janë: vënja e kontakteve me ndërmarrjet, takimi dhe plotësimi i pyetësorëve, mbledhja e të dhënave, sistemimi i të dhënave; futja e të dhënave në sistem, analiza, krahasimi dhe nxjerrja e rezultateve. Të dhënat janë regjistruar në MS Excel, nga ku pastaj është bërë përpunimi i tyre përmes aplikacionit SPSS. Komponentet kryesore të pjesës empirike përmbajnë: përshkrimin, përdorimin e forumaleve, analizën e regresionit, për të nxjerrë rezultatet, për të testuar hipotezat dhe për të ardhur deri të konkluzionet përfundimtare. Poashtu është bërë një studim krahasimor, ndërmjet ndërmarrjeve të privatizuara në vendet e tranzicionit dhe në Kosovë. Krejt në fund duke krahasuar rezultatet e nxjerra me literaturën e fushës, bazën ligjore, reportet vjetore të AKP-së, si dhe materialet tjera të fushës, është ardhur deri te përfundimet dhe rekomandimet.

1.5. Mundësitë dhe kufizimet

Privatizimi në Kosovë, është nisur dhe udhëhequr nga ndërkombëtarët, BE dhe (UNMIK). Ky proces është përcjellur me shumë politizime dhe jotransparencë. Së këtejmi ka pasur mungesë të studimeve me bazë shkencore, por edhe hezitime për të studiuar në thellësi këtë proces. Prandaj ky studim, besohet se ofron mundësi të mira të përdorimit të të dhënave për të nxjerrë rezultate shumë interesante.

Kufizimet janë të lidhura me krahasimin e metodave të privatizimit, me vendet e tjera. Metoda Spin Off Special është unike, ngase është përdorur vetëm në Kosovë dhe jo edhe në ndonjë vend tjetër. Një kufizim tjetër, është paraqitur tek mbledhja e të dhënave financiare të ndërmarrjeve, ngase një pjesë e të intervistuarve hezitonin t'i japin shifrat financiare. Në AKP këto janë të dhëna të ndjeshme dhe nuk jepen. Kufizime ka pasur edhe në përgjigjet rreth investimeve të bëra nga blerësit e rinj në periudhën e pas privatizimit, pasi që kjo krijon vështirësi në krahasimin e efekteve të privatizimit, para, gjatë dhe pas privatizimit. Ka pasur pashtu, një dozë kufizimi edhe në aksesin në burimin e të dhënave në AKP, por është tejakluar. Nga ana tjetër, duke qenë se punoj në Agjencinë Kosovare të Privatizimit, e njoh strukturën e agjencisë, prandaj e kam pasur më të lehtë të vë kontakt me blerësit e NSH-ve.

1.6. Rëndësia e studimit

Ky projekt hulumtues shtjellon disa probleme konkrete të menaxhimit dhe performancës së ndërmarrjeve pas privatizimit, në veçanti të atyre të privatizuara me metodën Spin Off Special, të cilat nuk janë trajtuar më parë mbi bazë shkencore. Besohet se ky hulumtim do të jetë i vlefshëm dhe i denjë për të hapur diskutime serioze në nivele të ndryshme të shoqërisë. Ideja është të sensibilizojë interesimin serioz dhe përkushtimin e duhur të qeverisë dhe strukturave politike që të hartojnë dhe të zbatojnë politika lehtësuese për bizneset. Gjithashtu të kuptojnë ndikimin e privatizimit të ndërmarrjeve më të rëndësishme në Kosovë, në jetën e qytetarëve dhe pasojat që ka pasur ky proces në familjet shqiptare, në veçanti ndikimin e privatizimit me Spin Off Special, tek ndërmarrjet e mëdha të cilat kanë arritur apo nuk kanë arritur të mbajnë të punësuar punëtorët dhe të jenë rentabile. Nga ana tjetër të rrit qështjen e rëndësishme të investimeve në planin e dijes dhe zbatimit të teknologjisë informative tek blerësit e ndërmarrjeve. Së këtejmi ky projekt hulumtues pritet të plotësojë

literaturën e përgjithshme të përvojave të deritanishme të proceseve të privatizimit, jo vetëm në Kosovë.

1.7. Përmbledhje e literaturës

Burimet e literaturës shkencore do të bazohen në punime shkencore nga më të ndryshmet, libra shkencorë dhe literaturë të publikuar, të cilat kanë për bazë privatizimin në përgjithësi dhe efektet e tij, metodat e privatizimit, indikatorët e performanës dhe pengesat përgjatë gjithë procesit. Një vështrim kritik i literaturës profesionale dhe shkencore e cila adreson çështjet e privatizimit dhe pas privatizimit, ndikimin e privatizimit, politikat e shtetit në vendet e rajonit e më gjerë, si dhe politikat e privatizimit në Kosovë. Ndër të tjera veçohen:

Barbara Blaszczyk, Wiktor Patena (2015), *Post Privatization Corporate Performance in Poland. Evidence from companies privatized in 2008-2011*, CASE Working papers. No 1 (125), Warsaw;

Barbara Blaszczyk, Iraj Hashi, Richard Woodward: “*Secondary Privatization in Transition Economies: Evolution of Ownership in Mass Privatised Companies in Czech Republic, Poland and Slovenia*;

Knudsen Augestad Rita (2009), *Privatization in Kosovo: The International Project 1999-2008*. NUI;

Hanousek, Jan, Ev Hanousek, Jan, Evžen Kocenda, and Jan Svejnar. 2009. *Divestitures, Privatization and Corporate Performance in Emerging Markets.*” *Economics of Transition*, 17(1): 43–73

Meggins W.L.; Nash R.C.; Van Randenborgh. M.,. *The Financial and operating performance of newly privatized firms: An international empirical analysis. Journal of Finance. Journal*, 49: 403-452, 1994

Jan Hagemeyer, Jana Svejnar, Joanna Tyrowicz (2014), *Measuring of Casual Effect of Privatization in Firm Performance*. W. papers No. 14/2014 (131), University of Warsaw

Kikeri, Sunita; Nellis, John; Shirley, Mary (1994) “Privatization. The Lessons of Experience”. A World Bank Publication. Washington D.C.

Libor Dusek, Lubomir Lizal (2011), *George-EI Tackles Transition*, Cerge EI, Prague

Dika Ines Mema, Fatmir Mema (2001), *Privatization and Postprivatization Process in Albania: a long and difficult path*, Conference “Restructuring and Development of SEE”, Volos, Greece

Williamson, Oliver E., *The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead*, Journal of Economic Literature, Vol.XXXVII, 2000, pp.595-613

Grup autorësh (2008), *Privatizimi dhe post-privatizimi në Kosovë: Një gotë gjysmë bosh apo gjysmë e plotë?*, RIINVEST

Afërdita Dervishi-Berisha (2012), *Pas privatizimi dhe performancat e ndërmarrjeve në Kosovë*, RIINVEST;

Burimet e literaturës metodologjike kërkimore, që ndihmojnë në përzgjedhjen e metodës së hulumtimit dhe në përzgjedhjen e përqasjes më të mirë të mundshme të studimit të temës së zgjedhur, përmes analizës dhe matjes së indikatorëve, për të ardhur deri te rezultatet objektive. Ndër të tjera mund të veçohet kjo literaturë:

Bob Mathews, Liz Ross (2010), *Metodat e hulumtimit*, Pearson Education Limited, Harlow, (përkthyer në shqip: CDE)

Bryman, A (2008), *Social Research Methods*, Oxford University Press, 3rd edition

Treiman D, Dhembo E, Bejko E, Dizdari V, *Analiza sasimore e të dhënave*,

Lekë Sokoli (2016), *Metodat e kërkimit shkencor (botimi i pestë)*, Instituti i Sociologjisë

Kemal Kurtullush (2016), *Metodat e hulumtimeve*, Stamboll (përktheu në shqip K.Hameli)

Kumar, R (1996), *Research Methodology*, London, Sage

Dragana Velimirovic, Milan Velimirovic, Rade Stankovic (2011), *Role and Importance of key Performance Indicators measurement*; Serbian Journal of Management 6(1) (2011) 63-72

Burimet: Përdorimi i të dhënave parësore, si materiale të brendshme të AKP-së në formë të raporteve e shkresave zyrtare, vendimet e Bordit të drejtorëve e kontratat e shitjes,

1.8. Organizimi i tezës së doktoraturës

Tema është ndarë në dy pjesë kryesore, në pjesën teorike dhe në pjesën e analizës empirike, e organizuar në shtatë kapituj, në të cilët është shtjelluar tema Performancat e ndërmarrjeve të privatizuara me metodën Spin Off Special në Kosovë.

Kapitulli i parë fillon me përkufizimin e problemit të studimit. Në këtë kapitull, jepet përkufizimi i privatizimit dhe duke e shpalosur problematikën e projektit hulumtues argumentohet qëllimi dhe rëndësia e temës së zgjedhur. Më tutje janë paraqitur objektivat, pyetjet kërkimore me hipotezat. Në kapitullin e parë gjithashtu është dhënë një përmbledhje e shkurtër për mënyrën e përjasjes së hulumtimit, për metodat dhe metodologjinë e përdorur dhe në fund një vijëzim i shkurtër i gjetjeve.

Kapitulli II - VËSHTRIM KRITIK I LITERATURËS DHE EVIDENCA, mbulon shqyrtimin e literaturës, respektivisht debate të ekonomistëve dhe të studiuesve tjerë, argumentet pro dhe kundër privatizimit, objektivat e privatizimit dhe faktorët që ndikojnë në performancën e ndërmarrjeve në periudhën e pas privatizimit. Më tutje është debatuar rëndësia e politikave qeveritare dhe mjedisit miqësor për efekte më të mira nga privatizimi, Ky kapitull poashtu shqyrton format e privatizimit dhe jap një vështrim mbi studimet empirike të privatizimit në vende të tjera, duke vënë theksin në vendet e tranzicionit të EJL. Me konkluzionet përfundon kapitulli.

Në kapitullin e tretë - PRIVATIZIMI NË KOSOVË-TEORI DHE EVIDENCA, trajtohet privatizimi në Kosovë, fillon me dilemat dhe problemet fillestare, formimin e kornizës ligjore për privatizimin, objektivat e privatizimit, Poashtu janë paraqitur nivelet e marrjes së vendimeve, korniza ligjore që e rregullon këtë proces dhe metodat e privatizimit në Kosovë, përfshirë metodën me Spin off-it Special, metodat e privatizimit te vendet ne tranzicion. Më tutje, janë shqyrtuar statistikatat e paraqitura për privatizimin e NSH-ve në Kosovë. Një anë tjetër e shqyrtimit ka të bëjë me mjedisin politik dhe ligjor, përmbledhje teorike mbi privatizimin dhe studime empirike mbi privatizimin në Kosovë dhe përfundon me konkluzione.

Kapitulli IV - METODOLOGJIA E HULUMTIMIT. Në këtë studim është përdorur metoda sasiore dhe cilësore ku kjo e dyta është bërë përmes studimeve të rastit të NSH-ve të privatizuara me kushte. Ky kapitull trajton mënyrën e mbledhjes së të dhënave parësore siç janë intervistat e kryera në ndërmarrjet shoqëroret pas

privatizimit të tyre, dhe metodologjia e përdorur. Të dhënat sasiore të nxjerra nga pyetësi, janë paraqitur përmes modelit ekonometrik, përmes variablave të varura dhe të pavarura, si dhe përdorimi i formulave për testimin e modelit ekonometrik në pajtim me autorët e fushës së studimeve sasiore. Permbledhja e pyetësorit dhe konkluzionet.

Në kapitullin V - ANALIZA EMPIRIKE E NDËRMARRJEVE TË PRIVATIZUARA ME SPIN OFF SPECIAL, janë paraqitur rezultatet e analizës empirike të gjetjeve të nxjerra nga analiza e ndërmarrjeve shoqërore të privatizuara me SOS, të cilat janë arritur përmes indikatorëve të paraqitur në pyetësor dhe përmes formulave ekonometrike. Në pjesën e parë të kapitullit është dhënë një analizë e gjetjeve nga anketa, për secilën pikë të pyetësorit, kurse në pjesën e dytë është dhënë modeli ekonometrik për analizën e të dhënave sasiore. Studimi përmban gjashtë hipoteza të cilat janë testuar, në programin SPSS. Pas shqyrtimeve të mbarështuara janë janë nxjerrë konkluzionet. Në këtë kapitull poashtu jepen vështirësitë e vlerësimit.

Kapitulli VI–ANALIZË KUALITATIVE. PAS PRIVATIZIMI DHE PERFORMANCA – VENDET NË TRANZICION DHE KOSOVA. Në këtë kapitull është përdorur metoda kualitative. Shqyrton modelet empirike për privatizimin dhe përvojat e vendeve në tranzicion. Këto dhe çështje të tjera janë dhënë përmes shembujve. Janë analizuar studimet, duke shqyrtuar faktorët e suksesit dhe të dështimit. Është bërë përmbledhje e shqyrtimit të studimeve empirike mbi pas privatizimin si dhe përvojave të pas privatizimit në vendet e tjera, po edhe në Kosovë. Mësimet e nxjerra të ndërlidhen me metodën Spin Off Special. Këto dhe çështje të tjera janë dhënë përmes shembujve të performancës të ndërmarrjeve pas privatizimit në Kosovë, sado që janë të pakta.

Kapitulli VII, përmban KONKLUSIONE DHE REKOMANDIME, në pjesën e parë paraqet gjetjet pak analizave të përfunduara dhe në pjesën e dytë konkluzionet me rekomandime. Poashtu, janë dhënë kufizimet për punimin e këtij hulumtimi dhe dobitë që mund të sjellë ky hulumtim për studiuesit e ardhshëm, që u interson kjo temë. E fundit, përmban shtojcat, ku janë dhënë: lista e tabelave, lista e grafikoneve, pyetësorët dhe një model i kontratës së shitjes së ndërmarrjes shoqërore përmes Spin off-it special. Tema përmbillet me literaturën e përdorur.

PJESA E PARË: KUADRI TEORIK

KAPITULLI I I: PRIVATIZIMI. VËSHTRIM KRITIK I LITERATURËS DHE EVIDENCA

Hyrje

Studiues dhe ekonomistë të ndryshëm janë marrë me teoritë e privatizimit dhe kanë zhvilluar debate rreth procesit të privatizimit, ku kanë paraqitur pikëpamjet e tyre. Në këtë kapitull është bërë një vështrimi kritik i literaturës shkencore rreth privatizimit dhe efektet e matshme që sjell ky proces. Konceptet teorike që janë paraqitur nga ekonomistët dhe studiuesit e tjerë, janë analizuar dhe janë studiuar në thellësi, deri në detaje. Artikujt më të njohur janë ata të autorëve, si, Vickers dhe Yarrow (1991), Boardman dhe Vinning (1989), Nellis (1999), Sheifer (1998), Lopez-Calva dhe Sheshinski (1999), Havrylyshyn dhe McGettigan (1999), Meginson dhe Netter (2000), Shirley dhe Walsh (2000), Djankov (2002), dhe Estrin (2009).

Sipas të dhënave nga teoria ekonomike, ndër të tjera ky kapitull trajton përkufizimin e privatizimit, përfitimet, objektivat e privatizimit, si dhe është analizuar ky proces në vende të ndryshme. Vëmendje e veçantë i është kushtuar kornizës ligjore dhe politikave të shtetit për efekte më të mira nga privatizimi. Në fund trajtohen disa studime empirike mbi privatizimin në vende të ndryshme, me fokus, në vendet e Europës Juglindore, të cilat kanë kaluar nëpër proces tranzicioni dhe përfundon me konkluzionet.

VËSHTRIM KRITIK I LITERATURËS

2.1. Përkufizimi dhe origjina e privatizimit

Privatizimi përkufizohet si transferi i pronësisë, të drejtës mbi pronën apo biznesit nga qeveria te sektori privat (The Economic Times, 2015). Pra, qeveria pushon të jetë pronare e biznesit apo pronës. Përkufizimi më domethënës i teorisë së zhvillimit ekonomik është se privatizimi e ndihmon rritjen ekonomike të një shteti. . Sipas konceptit të teorisë së ekonomistëve zhvillimor, privatizimi thuhet se e udhëheq formën efiçiente deri te kapitalizmi i tregut. Maria Levinge në librin e saj “Ekonomia

në tranzicion” thekson se privatizimi nënkupton shndërrimin e ndërmarrjeve me pronësi shtetërore në ndërmarrje me pronësi private, reformat e sistemit bankar dhe atij të taksave, si dhe krijimin e tregjeve të kapitalit.

Ekonomistët dhe juristët e definojnë privatizimin si një hark të zgjeruar të opcioneve, në të cilin do të përfshihet kapitali privat dhe menaxhmenti për të udhëhequr operacioneve të ndërmarrjeve publike. Privatizimi mund të bëhet përmes shitjes së plotë apo të pjesëshme, ose përmes qirasë.

Qeverisa ose agjencia përgjegjëse për shitjesn, e shet 100% ndërmarrjen, ose pjesën prej 51%, ose pjesë më të vogël të aksioneve, te privati, derisa ai të marrë kontrollin e plotë. Natyrisht se qeveria mund të fitojë të hyra nga dhënia me qira e një pjese të aksioneve, kur akoma nuk e ka bartur pronësinë te privati, ngase kjo nuk është akoma e privatizuar. Për ta përforcuar këtë, jepet një definicion interesant i cili gjendet në Webster’s Dictionary ku privatizimi definohet si *procesi i ndryshimit të kontrollit dhe pronësisë nga ajo publike në pronësi private*.

Mullins (2002) e konsideron privatizimin si njëllë krijuesi të lirisë nga kontrolli i drejtpërdrejtë shtetëror i ndërmarrjes deri te bartja e saj në duart e privatit.

Banka Botërore, e definon privatizimin si “një transakcion ose disa transakcione duke përdorur një ose më shumë metoda, me të cilat bëhet shitje te palët private që marrin kontrollin e kapitait aksionar të ndërmarrjes publike ose të një pjese të konsiderueshme të aseteve të saj. Ose transferimi i kontrollit operacionela te palët private të një ndërmarrjeje publike apo të një pjese të konsiderueshme të aseteve të saj”.

Megginson dhe Netter (2001) dokumentojnë se privatizimi si veprim politik, social dhe ekonomik mund të ketë kuptimin “shitja e qëllimshme nga një qeverisje e ndërmarrjeve shtetërore (NSH) ose e pasurive të saj, agjentëve ekonomik privat”.

Sipas teorisë ekonomike është gjetur se privatizimi në plotë raste ka qenë nxitur nga Fondi Monetar Ndërkombëtar dhe donatorë të tjerë, si një rrugë e përmirësimit të bilancit fiskal (Jean-Claude Berthelemy, Celine Kauffmann, Marri-Anne Valfort and Lucia Wegner “Privatization in Sub Saharan Africa: Do We Stand?, 2004, fq.65 dhe 67), i njohur si efekti i drejtpërdrejtë, në periudha të shkurta kohore, përmes të ardhurave nga shitja. Kurse si efekt indirekt, ata konsiderojnë së është i realizuar në periudha afatgjata, duke pasur për bazë zgjerimin e bazës tatimore.

Në kuptim të ngushtë me procesin e privatizimit, pronësia e NSH-ve kalon nga sektori publik në atë privat. Me këtë bëhet e mundur që nëpërmjet një menaxhimi më përgjegjës të këtyre ndërmarrjeve pas privatizimit, të krijohen kushte të prekshme për zhvillimin e biznesit në nivel tjetër konkurrues. Në kuptim të gjerë, privatizimi është koncept mjaft kompleks, kurse i gjithë procesi është i ndërlikuar dhe shkakton reagime politike, që ndonjëherë mund të jenë mjaft të ashpra. Programi i privatizimit përfshinë një spektër të gjerë të politikave dhe rregulloreve, nga niveli lokal në atë qendror dhe është një proces që kryeht në një periudhë të gjatë kohore.

Qështja e privatizimit është diskutuar që në fillimin e vitit 1920, në Francë, si mjet për të lehtësuar borxhin publik të shkaktuar si pasojë e luftës së parë botërore (The Economist, 21 April 1923, pp. 842-843). Qeveria gjermane, në vitin 1961, e shiti pjesën më të madhe të projektit të Volkswagen, përmes ankandit të hapur të aksioneve në favor të investitorëve të vegjël. Mirëpo gjatë kohës së qeverisjes së Adenauer në vitet (1959-1965), një pjesë e ndërmarrjeve shtetërore të Gjermanisë u shitën pjesërisht, andaj ky konsiderohet si programi i parë i privatizimit (Megginson, 2005). Megjithatë, në Europë, privatizimi si koncept, për herë të parë, u paraqit nga qeveria britanike e Margaret Thatcher, në fillim të viteve 1980 (Bortolotti and Milella, 2008), por në atë kohë u prit me mjaftë skepticizëm. Shpejt u miratua si koncept dhe si proces u zhvillua gjithandej. Konsiderohet se privatizimi i parë në Mbretërinë e Bashkuar, ishte privatizimi i çelikut (Burk, 1988).

Privatizimi është bërë një pikë qendrore e lëvizjeve globale drejt ekonomisë së tregut konkurrues. Gjatë viteve 1970, NSH-të llogaritnin për më shumë se 10% të GDP në shumicën e ekonomive kryesore (Estrin, 1998:11), të Organizatës për Zhvillim dhe Bashkëpunim Ekonomik (OECD), përfshirë Britaninë, Francën, Italinë, Austrinë. Sot, kjo shifër ka rënë, kurse koncepti i privatizimit është përhapur edhe në ekonomitë e vendeve në zhvillim dhe në vendet ish-komuniste.

Privatizimi më i madh në histori llogaritet të jetë ai i kryer në rusi në vitet 1992-1995 përmes të cilit mbi 75000 ndërmarrje të vogla e të mesme, janë shpallur për shitje, përmes ankandit. Nga ky numër 14000 ndërmarrje të mesme dhe të mëdha janë shitur (IFC, 1995).

Po kthehemi edhe njëherë te definimi i privatizimit. Për hulumtuesit ekonomik, privatizimi mbetet transferi i pronësisë së mallrave dhe shërbimeve nga sektori publik në sektorin privat (Adam et al., 1992), i cili konsiderohet të jetë definicion shumë i

qëlluar. Nga ana tjetër sipas (Kay & Thompson, 1986, Cook & Kirkpatrick, 1988), politikanët mundohen të barazojnë privatizimin me komercializimin dhe me rregullin. Në mbështetje të kësaj, Florio (2004), argumenton se vetë privatizimi e kundërshton atë me literaturën e zgjedhjes publike. Sipas tij, është paradoks, që politikanët janë ata të cilët e zbatojnë privatizimin e ndërmarrjeve shtetërore. Nëse politikanët do të ndiqnin interesin e tyre personal, privatizimi nuk duhej të kryhej. Pra, me fjalë të tjera, Florio konsideron se është e jashtëligjshme që politikanët të hartojnë rregulla ligjore për privatizimin dhe agjencitë zbatuese të procesit të privatizimit, kurse në anën tjetër, janë po këta, që e shfrytëzojnë këtë proces në dobi të tyre.

Andaj, studiuesit konsiderojnë se privatizimi e nxitë konkurrencën e lirë dhe ekonomizimin e tregut, pra, krijohen lehtësira për mundësitë e rritjes ekonomike. Së këtejmi, privatizimi ka për synim të përmirësojë performancën e ndërmarrjeve në kohën e pas privatizimit të tyre, duke i ekspozuar ato në një treg konkurrues dhe të hapur. Pra, synohet që këto ndërmarrje, pas privatizimit të tyre të përmbushin më mirë kërkesat e tregut, vendor e të jashtëm, të jenë më efikase në realizimin e objektivave të tyre biznesore, përmes një organizimi më të mirë të tyre.

2.2. Argumente teorike në favor të privatizimit

Ndërmarrjet shoqërore janë themeluar për të siguruar kontrollin e politikës ndaj prodhimit, për zbatimin e masave më të mira për shërbimet publike, për mënyrën më efektive të trajtimit të çështjeve sipërfaqësore, për mbajtjen e kontrollit të zhvillimit ekonomik, në mungesë të “funksionimit të mirë” të tregjeve, si dhe garantimin e punësimit të plotë dhe shpërndarjen e drejtë të të ardhurave (Estrin me të tjerë, (2009). Nga ana tjetër, sipas ekonomistëve, privatizimi, bëhet me qëllim të rritjes ekonomike, përmes promovimit të iniciativave private dhe zhvillimit të ekonomisë së tregut, krijimit të konkurrencës së lirë, si dhe me qëllim të reduktimit të ndërhyrjes së qeverisë në ekonomi. Arsye të tjera për privatizim konsiderohen, niveli i ulët i menaxhmentit, mungesa e resurseve për zhvillim, por edhe mungesa e investimeve në pajisjet e vjetruara. Teoritë shkencore që trajtojnë temën e privatizimit, kanë argumentuar se me privatizimin arrihet shfrytëzim më i mirë i burimeve fizike dhe njerëzore, ashtu që pas privatizimit të përmirësohet dhe të rritet efikasiteti, të ketë alokim më të mirë

të resurseve, rritje në prodhim, rritje dhe modernizim të investimeve, si dhe rritje e profitit të përgjithshëm. Ekonomistët dhe studiuesit, megjithatë akoma zhvillojnë debate nëse privatizimi ofron përfitime më të mira socio-ekonomike (Cook & Kirkpatrick, 1998).

Argumentet pro-privatizimit sugjerojnë se ekonominë e vendit nuk e përmirëson vetëm zvogëlimi i ndikimit të qeverisë në pronësinë shtetërore, por gjithashtu edhe krijimi i mjedisit konkurrues dhe diciplina në tregjet e kapitalit e rrisin eficiencën e ndërmarrjeve shoqërore të privatizuara (Aharoni me te tjere, (1991). Argumenti kryesor teorik për privatizimin pra është rritja e eficiencës ekonomike. Njohësit e fushës sugjerojnë se ndër përfitimet kryesore të privatizimit është të përmirësohet eficienca ekonomike në ekonomi (Plane, Supra, n1. pp.30-33), Kjo kryhet në dy mënyra, si eficiencë produktive dhe eficiencë shpërndarëse. Eficiencë produktive – është kur është përdorur metoda më e ulët e kostove për prodhimin e outputeve, kurse eficiencë shpërndarëse – është kur i referohet rrethanave, në atë mënyrë kur burimet janë kombinuar për të prodhuar nivelin optimal të outputit shoqëror (Awadalla, Vol8, 200334-61). Së pari, kufizon ndërhyrjen e qeverisë në marrjen e vendimeve për zhvillimin ekonomik. Së dyti, menaxhmenti rritë shtytjet e veta për shkak të monitorimit më të mirë nga aksionarët apo pronarët e ndërmarrjes së privatizuar. Së treti, privatizimi e mëson ndërmarrjen për disiplinën e tregjeve private financiare. Në këtë mënyrë, ndërmarrja bëhet më efiçiente në prodhim.

Ekonomistë konsiderojnë se vendet në zhvillim, e kanë përdorur privatizimin si një mjet për të përmirësuar produktivitetin e ndërmarrjeve shoqërore i cili zakonisht është dy deri në tri herë më i ulët se performanca e ndërmarrjeve private, e në disa raste akoma më i ulët, si në ofrimin e shërbimeve më cilësore, poashtu edhe në qasjen e investimeve kapitale. Sipas trendeve dhe zhvillimit të privatizimit, për periudhën kohore 1990 – 2003, numërohen 120 vende në zhvillim që kanë kryer 7860 transaksione përgjatë procesit të tyre të privatizimi (Kikeri, Aishetu, 2005).

Nga ana tjetër Programi për zhvillim i Kombeve të Bashkuara- UNDP (1998) dhe Kikeri *et al.*(1994) argumentojnë se suksesi i privatizimit ndikohet nga një numër i faktorëve, të cilët janë: konkurrenca në treg, kushtet makroekonomike dhe korniza ligjore e shtetit, me fjalë të tjera mbizotërimi i tregut dhe kushtet që ofron shteti. Nëse shteti harton rregullat dhe vendos mekanizmet për zbatimin e mirëfilltë të privatizimit, në shërbim të zhvillimit ekonomik të vendit, atëherë mund të thuhet se privatizimi, ka

ndjekur rrugën e zhvillimit të shtetit dhe të ngritjes ekonomike të tij. Do të thotë, privatizimi konsiderohet si mundësi të cilën e ka shteti në dispozicion dhe, të cilën, nëse e zbaton dhe e realizon në mënyrë të duhur, e përdorë për promovimin e zhvillimit të sektorit privat, që është ndër kushtet themelore të ekonomisë së tregut.

Një argument tjetër, që shkon në dobi të privatizimit, është se ndërmarrjet të cilat i nënshtrohen planifikimit për zhvillimin e tyre, nga niveli qendror, janë të paefektshme, prandaj me privatizimin, arrihet heqja e së drejtës së pronësisë së tyre nga planifikimi centralist. Kjo do të ishte në kushte normale, ecuria e mënyrës së duhur për të përmirësuar performancën e korporatave dhe për të shmangur ndërhyrjet e politikës së ditës, si dhe të strukturave qeverisëse në ndërmarrjet shoqërore. Në këtë rrjedhë, ndërmarrjet shoqërore mund të vendosen në hierarkinë e performancës ekonomiko-financiare, që radhiten nga shumë të mira deri të shumë të këqija (Kikeri me te tjerë, 1994). Një pohim tjetër, mjaftë i fuqishëm është sjellë dhe argumentuar nga Pinto & Wijnbergen (1995), të cilët vërtetuan se një program i besueshëm privatizimi do të ketë ndikim pozitiv mbi ndërmarrjet edhe para se ai të ketë përfunduar, sepse menaxherët tentojnë të përmirësojnë performancën e ndërmarrjes duke pritur të ndodhë privatizimi.

Dihet se qëllimi i ekonomisë është përmbushja e kërkesave shoqërore. Disa autorë privatizimin e konsiderojnë si të vetmën rrugëdalje nga kriza ekonomike (Gordon, 1993-1994, fq. 517; Yilmaz, 1993, fq. 6; Kušić, 2005, fq. 13). Autorë të tjerë kanë specifikuar se përfitimet që vijnë nga privatizimi janë të formave të ndryshme. Megjithatë përfitimet kryesore ka gjetur të jenë, makroekonomike, mikroekonomike dhe përfitimet e investitorëve të huaj (Memaj, 2007c). Sipas RIINVEST, Argumenti teorik i zakonshëm në favor të privatizimit kundrejt pronësisë shoqërore, është nxitja e pronarëve privatë për të përmirësuar performancën sepse këta vetë bartin përgjegjësitë financiare për veprimet e tyre. (RIINVEST, 2013:13). Përkrahësit e privatizimit janë të mendimit se në tregun e lirë, nëse konsumatori nuk është i kënaqur me kualitetin, me çmimin e shërbimit ose të produktit që i ofrohet në treg, mund t'i drejtohet një firme tjetër. Sipas tyre, tregu është i përbërë në atë mënyrë që të plotësojë preferencat e klientëve. Prandaj në ekonominë e tregut, nuk shkohet tutje pa nivele të mirëfillta të konkurrencës, nga e cila përfitojnë edhe ndërmarrjet edhe klientët.

Sipas Boubakri dhe Cosset (1998), privatizimi është kthyer në një fenomen të madh në të gjithë botën, si në vendet e zhvilluara ashtu edhe vendet në zhvillim. “gjatë dekadës së fundit, privatizimi i ndërmarrjeve shtetërore ka qenë duke ndodhur në një

moment shkalle në rritje, veçanërisht në vendet në zhvillim. Pjesa e këtyre në të ardhurat globale të privatizimit është rritur nga 17 % në vitin 1990, në 22 % në vitin 1996 ” dhe pritet të tejkalojë 40 % - shin deri në vitin 2020 (Ismail, 2018). Ismail, Z., 2018. Privatisation of SOEs in Ethiopia since the1991. K4D Helpdesk Report. Birmingham UK: University of Birmingham.

Marrë në përgjithësi, kur privatizimi kryhet në mënyrë të mirëfilltë dhe korrekte, ka efekte të dobishme. Në Amerikën Latine, në Afrikë dhe në Azi, si dhe në shtetet industriale, është dëshmuar se ka pasur përfitime mjaftë të mira në periudhën e pas privatizimit, Kikeri, Nellis, Shirley (1994). Kompania telefonike e Kilit ka dyfishuar kapacitetin e saj katër vite pas shitjes. Kurse në një studim tjetër është gjetur se ndërmarrjet e privatizuara nga ofertat publike në 15 shtete: Vjetnam, Kinë, Xhamajka, Kili, singapor dhe Meksiko, kanë rrituar të hyrat nga shitjet, asetet dhe kualitetin, kanë shtuar eficiencën e brendshme, kanë përmirësuar strukturën e kapitalit dhe kanë rritur kapitalin e tyre (Oyebanji, 2010).

2.3. Karakteristikat e privatizimit dhe shteti ligjor

Ecuria e procesit të privatizimit sugjerohet të jetë sa më e shpejtë, për arsye sepse nëse ky proces zvarritet dhe zhvillohet shumë ngadalë, krijohen biznese të reja nga afaristët, të cilët nuk presin me vite të tëra që të kryhet njëherë procesi i privatizimit për fushat që u interesojnë. Ndërmarrjet publike apo shoqërore që nuk janë aktive, kanë pasoja nga vonesat, ngase sa më shumë që vonohet procesi, pajisjet e tyre dëmtohen dhe vlera e tyre zhvlerësohet, andaj krijohen humbje të mëtejshme. Së këtejmi, privatizimi paraqet përpjekjen më të madhe për ofrimin e mundësive për zgjedhje, nga ku rrjedhin propozimet e reja dhe format e mundësitë për krijimin e raporteve të reja të tregut dhe të konkurrencës, publikut dhe privatit.

Njohësit e kësaj problematike, Fatmir Mema dhe Ines Dika kanë arritur në përfundim se karakteristikat kryesore për procesin e privatizimit janë: shpejtësia, drejtësia shoqërore, dhe transparenca (Mema & Dika, 2003). Në vijim është bërë një përmbledhje e këtyre karakteristikave: Shpejtësia, është faktor me rëndësi, ngase secila ndërmarrje që hyn në procesin e privatizimit duhet të reduktojë në maksimum kohën e nevojshme për kryerjen e këtij procesi. Drejtësia shoqërore, si karakteristikë e dytë,

sugjeron që shteti ka obligim të sigurojë procedurat e nevojshme ligjore dhe të tjera, në mënyrë që drejtësia shoqërore gjatë procesit të privatizimit të jetë e pranishme dhe të hetohet. Transparenca, si karakteristikë e tretë, thotë se pasi që janë përgatitur dokumentet për privatizim, NSH-të, të cilat janë përcaktuar për t'u privatizuar, e bëjnë publike këtë veprim në mjetet e informimit publik. Procedurat duhet të jenë në përputhje me ligjin, me rregulloret dhe me aktet tjera nënligjore. Procesi, procedurat dhe rezultatet duhet të jenë transparente ndaj të gjithëve, në mënyrë që të shmangen mundësitë e veprimeve korruptuese (Mema & Dika, 2003).

Për të plotësuar këtë, Gibbon (1997) diskuton hapat që duhet të ndërmerren një qeveri në zhvillimin e një programi për heqjen e së drejtës së pronësisë. Këtu, përmbledhë krijimin e një strukture për privatizimin, përfshirë legjislacionin, nëse është e nevojshme, sigurimin e regjistrave të duhur të performancës për NSH-të që shiten (gjenerimi i të dhënave të besueshme të kontabilitetit), zhvillimin e ndonjë strukture të re të nevojshme rregullative dhe përcaktimin e marrëdhënies së duhur pas shitjes, ndërmjet NSH-së dhe qeverisë. Nëse krahasohet programi i privatizimit në Kosovë, mund të thuhet se përmban shumicën e këtyre hapave, respektivisht proceseve që ka trajtuar Gibbon.

Privatizimi është një proces mjaftë kompleks që involvon shumë pjesëmarrës dhe shumë faktorë. Në mënyrë që ky proces të jetë efikas, varet nga disa parakushte, të cilat qeveritë e kanë për obligim t'i plotësojnë, theksojnë studiues të ndryshëm. Ndër të tjera veçohen parakushtet e specifikuara si në vijim:

- Formimi i kornizës ligjore për zhvillimin e privatizimit,
- Formimi i agjencisë apo institucionit bartës të procesit të privatizimit,
- Krijimi i strukturës së kornizës ligjore për tregun dhe politikat për liberalizmin e tregut,
- Sigurimi i kuadrit të nevojshëm profesional për zbatimin e atyre politikave
- Eliminimi i kompetencave dhe përgjegjësi të dyfishta në mes të institucioneve të cilat merren me privatizimin e ndërmarrjeve dhe pronës shtetërore,
- Përkufizimi i qartë i kompetencave në rastet e kontesteve që dalin nga ky proces,
- Themelimi i strukturave institucionale dhe mekanizmave për zbatimin e politikave që sigurojnë konkurrencën e lirë dhe të drejtë,

- Arritjet e marrëveshjeve ndërmjet palëve të involvuara në procesin e privatizimit.
- Krijimi i mekanizmave që sigurojnë zbatimin e marrëveshjeve të privatizimit.

Privatizimi është i ndërlidhur me institucione, me punëtorët, me organe zbatuese të ligjit, me institucione të drejtësisë, me sistemin bankar të shtetit, si dhe me mekanizma të ndryshëm të monitorimit të menaxhmentit të ndërmarrjeve. Kjo mënyrë veprimi e nduarduarshme, lidhet me nxitësit e mekanizmave për fitim ose për humbje, të cilët idenë e pronësisë së aseteve dhe pronës nuk e kanë përparësi. Prandaj, ndërhyrjet politike dhe interesat e ndryshme mund të jenë mjaftë të rënda ndonjëherë, qoftë me mbi punësim, qoftë me presion, qoftë me ndërhyrje në fitimin e tenderëve apo lidhjeve kontraktuale që shkojnë në dobi të dikujt (Rasti i PTK-së, Kosovë). Vicker dhe Yarrow (1988) theksojnë se pronësia është vetëm njëri nga një rend faktorësh të cilët ndikojnë në strukturat nxitëse dhe në performancën ekonomike të ndërmarrjes. Mirëpo pas ndërrimit të pronësisë, pra, kalimit të pronës te privati, këto ndërhyrje përballen me kufizime, e para është korniza ligjore dhe e dyta është e drejta e pronësisë mbi pronën, që është e drejtë e pamohueshme për secilin.

Në praktikë, gjë që është e natyrshme, privatizimi krijon rrethana të përshtatshme për pretendimet e individëve ndaj pronës shoqërore apo publike. Për investitorët është më e dobishme financiarisht, por edhe më e shpejtë koherishtë, që të blejnë ndërmarrje shoqërore ose shtetërore, se sa të fillojnë me një biznes të ri. Kjo dobi është edhe për faktin se para privatizimit, ndërmarrjet shoqërore kanë në pronësi hapësira për zyra apo veprimtari të tjera, prodhuese ose shërbyese, si dhe kushte bazike për të filluar punën me investime më të vogla dhe më shpejtë, edhe për arsye të kostos së lartë të fillimit të biznesit, si dhe për arsye të barrierave të hyrjes në treg. Në këtë mënyrë, ata përfitojnë përparësitë e një tregu ekzistues, sepse nga rezultatet e këtij procesi, del kërkesa që ekonomia duhet të jetë relativisht autonome nga politika. Privatizimi, përveç të tjerash zgjeron pronën private duke rritur mundësitë për investime të mëtejme dhe rrit konkurrencën në fushën e shërbimeve, prodhimit apo industrisë. Poashtu, krijon burimet menaxheriale, krijon strukturën nxitëse ekonomike stimuluese dhe duke qenë në presion nga dinamika e zhvillimeve të hovshme në sektorin e komunikimit dhe teknologjisë, është e prirur të tërheq të rejtat teknologjike për sektorin privat.

Qeveritë dhe legjislaturat e shteteve, duhet të hartojnë ligjet e privatizimit, rregullat dhe procedurat që saktësojnë mënyrën e bartjes së aksioneve dhe të pronës të pronarët e

rinj, nëpërmjet kontratës. Nga ana tjetër e rëndësishme është që ata të mos ndeshen me vonesa të panevojshme apo barriera në fillimin e biznesit pas privatizimit. Poashtu, kanë obligim që të mbështesin krijimin e institucioneve, të cilët do të merren me këtë proces të ndërlikuar, në raste konflikti apo paqartësie apo dualizmi pronësor.

Në Çekosllovakia është themeluar Ministria e Privatizimit, në Hungari u ngrit SPA, në Gjermaninë Lindore u krijua Treuhandanstalt, në Poloni-Ministria e Transformimit të Pronës, në Rumani, Agjencia Kombëtare e Privatizimit, kurse në Rusi është krijuar GKI-ja, në Kroaci, Fondi Kroat i Privatizimit, e kështu me radhë. Në Shqipëri Agjencia Kombëtare e Privatizimit dhe në Kosovë, Agjencia Kosovare e Privatizimit.

Agjencitë ndërkombëtare të cilat janë të ndërlidhura me privatizimin në nivel botëror janë, Banka Botërore (WB), Fondi Monetar Ndërkombëtar (IMF), Agjencia Amerikane për Zhvillim Ndërkombëtar (USAID), Korporata Ndërkombëtare e Financave (IFC).

2.4. Privatizimi në vendet e tranzicionit

Në ekonomitë në tranzicion qëllimi i ndërmarrjeve shoqërore dhe shtetërore është të arrihet të maksimizohen vlerat, me një fjalë të arrihet efienca. Ndërmarrjet shtetërore si pronë e shtetit dhe ndërmarrjet shoqërore, si pronë e klasës punëtore, janë çelësi i hapjes së derës kah tranzicioni. Në këtë proces synohet të krijohen ndërmarrje nga një ekonomi me humbje, në një ekonomi fitim prurëse.

Në vitet e ekonomisë së komanduar, planet shtetërore kanë zëvendësuar forcat e tregut, pasi që ekonomia ishte shtetërore. Pas rënies së sistemit socialist/komunist në vendet e ndryshme të Europës Juglindore, këto vende u ballafaquan me transformime të thella politike dhe ekonomike. Kosova, nuk përbën përjashtim, sado që rolin kryesor të këtyre transformimeve në vitet e para të pas luftës, respektivisht deri në vitin 2008 e ka pasur administrata ndërkombëtare e Kombeve të Bashkuara me katër shtyllat e saj.

Privatizimi paraqet përpjekjen më të madhe për të formuluar alternativa pozitive, nga të cilat dalin mënyrat se si të krijohen raporte të reja të tregut dhe të konkurrencës. Në vendet me ekonomi centraliste, privatizimi ishte mjet për tranzicion, jo vetëm për arsye politike, kur dihet se ato dirixhohen nga lartë, por edhe për arsye ekonomike, të përmendura më sipër. Me këtë proces vendosen të drejtat mbi pronën dhe krijohet baza

e ekonomisë së tregut. Pronësia private si e tillë bënë diferencën ndaj tjetrit, pra vendos kufizime ndaj tjetrit, kurse pronari në mënyrë më efikase e bënë menaxhimin dhe qeverisjen e asetit apo pronës që e blenë, e ruan dhe e rrit verën e saj.

Qëllimet kryesore të procesit të transformimit dhe privatizimit të pronës, sipas Madzhar (1994) janë: (1) Liria e individit dhe organizatave, përfshirë autonominë e vendosjes në ekonomi; (2) Dimensioni ekonomik dhe politik; (3) Mirëqenia individuale dhe e asociacioneve të ndryshme të cilat janë të definuara; (4) Kreativiteti dhe aftësimi për qeverisjen me vetveten dhe me fatin e vetë të çdo individ apo asociacioni; (5) Ndërtimi i asociacioneve kompatible me rrethinën ndërkombëtare dhe qëllime të tjera, të cilat janë të lidhura ngushtë me ndërtimin e ekonomisë së tregut.

Përvoja nga vendet e tranzicionit, nënvizon një numër të kontradiktave sidomos në marrëdhënien në mes të privatizimit, punësimit, performancës e mirëqenies sociale. Krijimi i ekonomisë së tregut hap mundësitë për zgjerim përmes veprimtarive ndërmarrëse, të cilat në rikthim gjenerojnë të mira nga të cilat realizohet punësim dhe të hyra për shtetin, përmes pagesës së taksve.

Ekonomitë e vendeve të tranzicionit me vendet në zhvillim, ndajnë një numër të karakteristikave, që shoqërohen me institucione “të dobëta”, siç është ngjizja e varfër dhe fuqizimi joefektiv i të drejtave mbi pronën, si dhe pamjaftueshëmëria e zhvillimit të tregjeve të kapitalit (shih Daron Acemoglu, Simon Johnson dhe James Robinson, 2001). Sipas tyre, megjithatë, këto vende kanë bërë programe privatizimi shumë më të mëdha se sa vendet në zhvillim.

Gjatë periudhës së tranzicionit ndodhin ndryshime të mëdha, si në mënyrën e jetesës ashtu edhe mënyrën e përballjes me sfidat që sjellë hapja e tregjeve të reja. Një pjesë e politikë bërësve dhe qeveritarëve besojnë se për të dalë nga varfëria ekstreme, por, edhe përjashtimi social, kjo duhet të bëhet duke i lejuar tregjet të kenë liri maksimale. Të tjerët që mund të thuhet se janë më racional, janë të bindur për nevojën e shtetit që të kalojë nëpër reforma, ashtu që shteti të ketë rolin kryesor rregullues për ndikimin e privatizimit dhe investimeve për të siguruar se dobitë e tranzicionit janë të qëndrueshme dhe kanë ndarje të barabartë. Marrë për bazë këto dhe teoritë e kësaj fushe, dihet se qëllimi kryesor i privatizimit në vendet e Europës Qendrore dhe Lindore, e ka bazën të kontributi i tij në krijimin e funksionimit të mirë të ekonomisë së tregut. Më tutje, qëllimi i dytë qëndron te rritja e efikasitetit prodhues në të gjitha dimensionet e tij: ulja e kostove të prodhimit, përmirësimi i cilësisë dhe i varietetit të produkteve,

përmirësimi i sjelljes inovative, dhe nxitja e investimeve në bazë të përfitimit të ardhshëm (Hare, 1994).

Periudha e kalimit nga sistemi post-socialist në ekonominë e tregut, përcjellet me një varg ndryshimesh ekonomike e shoqërore. Duhet pasur parasysh se te vendet në tranzicion, privatizimi nuk ka qenë e mundur të kryhet lehtë dhe me procedurë të përshpejtuar për arsye të ndryshme. Në këto vende, jo rrallë hartohen dhe zbatohen eksperimentime të ndryshme, te njohur si ‘pilot projekte’, për një sërë qështjesh që ofron mundësitë e ndërrimit të kornizës ligjore, bartjen e eksperincave nga vendet tjera pa përlllogaritje të sakta. Megjithate, për këto vende, disa autorë, privatizimin e konsiderojnë si të vetmën rrugëdalje nga kriza ekonomike (Gordon, 1993-1994, fq.517; Yilmaz, 1993, fq.6; Kušić, 2005, fq.13).

Natyrisht edhe Kosova si pjesë e pandashme e tranzicionit, do të zhvillonte afërsisht një rrjedhë të ngjashme të veprimeve me disa specifika me ndryshe sepse ndër të tjera kishte edhe pasojat ekonomike të pas luftës. Administratori i Kosovës, Soren Jesen Pettersen, i emëruar nga Kombet e Bashkuara (UNMIK), në publikimin e tij me titull: *State collapse and reconstruction in the periphery: political economy, ethnicity and development in Yugoslavia, Serbia and Kosovo*, ku shpjegon domosdoshmërinë e rindërtimit dhe qështjet e reformave ekonomike, pas luftërave në ish Jugosllavi, ku hyn edhe në Kosova, thotë se, privatizimi është në thelb një qështje politike, e cila në kontekst demokratik është subjekt i zgjedhjes ideologjike dhe politike të partive (Sorensen J, 2009:33).

Gjithashtu ishte parashikuar që një program i planifikuar i privatizimit, do të ishte një strategji efektive për përmirësimin e efikasitetit operacional, zgjerimin e pronësisë së aksioneve dhe bazën e taksave, tërheqjen e më shumë investimeve të huaja dhe zvogëlimin e rolit të shtetit në zonat ku sektori privat ka aftësinë të veprojë më shumë në mënyrë efikase (Megginson *et al.* 1994; Udeaja,2000). Natyrisht se pritet një rritje ekonomike, kur të merret parasysh se privati e ruan dhe e fuqizon kapitalin e tij. Mirëpo rritja nuk vjen rastësisht. Krahës kapitalit, ajo, është rezultat i politikave dhe veprimeve cilësore, që lidhen me produktivitetin, teknologjinë, inovacionet, marketingun, efektet e jashtme.

Moto e vendeve në tranzicion ishte që rrjedha e privatizimi të jetë sa më e shpejtë. Por kjo varet në rend të parë nga vullneti politik, fuqia e shtetit dhe kapacitetet institucionale si dhe mekanizmat mbështetës. Megjithate, nëse ky proces zvarritet

atëherë, gjë që është në natyrën e zhvillimit ekonomik, krijohen biznese të reja, sepse afaristët nuk presin me vite që të kryhet procesi i privatizimit për fushat që ata janë të interesuar. Dukuria e këtillë rrit konkurrencën ndaj ndërmarrjeve publike, kurse të këto të fundit, paraqiten vështirësi dhe humbje të mëtejshme. (Dervishi-Berisha, 2012).

Sido që të jetë, në kushte të pasigurta, edhe kur ndërmarrjet operojnë në një treg konkurrues, në veçanti në vitet e para të transformimit të ekonomisë së tregut, ku ndërmarrjet ballafaqohen me paqartësi ligjore por edhe me barriera politike e ekonomike, pronësia nuk duket të jetë aset i fuqishëm.

Për këtë arsye, privatizimi është proces që tregon shenjat e riformimit të arritjeve kryesore institucionale të shoqërisë bashkëkohore. (Lopez-Calva, 1998: 30) kanë gjetur se në qoftë se privatizimi bëhet sipas procedurave të mirëfillta dhe në mënyrë të duhur, në nivelin makroekonomik, ndikon në uljen e deficitit fiskal, si dhe ndihmon në zhvillimin më të mirë të sektorit financiar. Nga këtu del qëllimi tretë i privatizimit, i cili është është të krijohet mundësia e sigurimit të një një mjeti për të rritur të ardhurat për qeveritë.

Dihet se në periudhën e sistemit komunist, socialist, prona private është marrë dhe tjetërsuar nga shteti, në shumë raste i është dhënë ndërmarrjeve shtetërore. Me privatizimin, gjegjësisht ndërrimin e sistemit, këto probleme rriten. Ky është edhe qëllimi i katërt i privatizimit, e kjo ndërlidhet me shqetësimet rreth kapitalit, si rikthimin e pronës tek ata që kanë qenë të privuar nga prona e tyre gjatë procesit të shtetëzimit, duke i dhënë përparësi punonjësve për të blerë aksionet e ndërmarrjes së tyre, ose duke i dhënë asetet e shtetit qytetarëve. (Lavigne, 1995),

Raste të këtilla ka në Kosovë te populli shqiptar, kur pushteti jugosllav, në vitet e 50-ta e sidomos në vitet 1990-1999, ka tjetërsuar prona private, por edhe shoqërore. Doemos që në librat kadastral, nëse gjenden, pasi që Serbia i ka marrë me vete shumicën, janë dëshmitë mbi historiatin e pronave. Ish-pronarët i drejtohen gjykatave, por edhe i nënshtrohen procedurave të privatizimit për të marrë në posedim pronën e tyre, duke e blerë atë, pasi që nuk kanë mënyrë tjetër.

Procesi i transferimit të ndërmarrjeve shoqërore dhe publike në pronësi private - privatizimi, edhe për vendet e Europës Juglindore, ka nxitur interesim nga studiuesit dhe ekspertët e njohur të kësaj fushe. Në këtë kuadër, është interesant hulumtimi i Nellis (2000), që e ka kryer për shtetet si Republika Çeke, Moldavia, Gjeorgjia,

Mongolia, Ukraina, Kazakistani dhe Rusia, në të cilin, përveç të tjerash, janë përlllogaritur edhe dyshime lidhur me efikasitetin e privatizimit të këto vende.

Ndërkohë që Stiglitz (1998), ka ofruar një mendim më ndryshe. Ai ka sugjeruar se sipas përvojave të Kinës, ekonomia mund të ketë rritje më të madhe dhe më efektive, duke u përqëndruar fillimisht në prodhimin dhe, duke e lënë privatizimin për më vonë. Në kontekst të kësaj, në vendet më pak të zhvilluara⁴ është edhe më e vështirë të krijohet një evidencë e qartë në favor të privatizimit.

Një përpjekje e rëndësishme për të shqyrtuar literaturën e këtillë është bërë nga Djankov dhe Murrell (2002), të cilët përdorën meta-analizën për gjetjet e tyre nga studimet e mëhershme për ekonomitë në tranzicion, ku nuk ishte përfshirë Kina. Ky studim do të shqyrtohet më detajisht në analizën e të dhënave kualitative.

Banka Botërore, në shqyrtimin e saj (1992), lidhur me programin e privatizimit ka nënvizuar: *Shumica e tregimeve të suksesshme të privatizimit vijnë nga shtetet me të ardhura të larta ose të mesme. Është vështirë të kryhet privatizimi në vendet ku janë të ardhurat e ulëta, sepse është më vështirë të lansohet privatizimi.*

Një studim i kryer nga autorët Boubakri dhe Cosset (1998), është shqyrtuar ndikimi i privatizimit në 71 vende më pak të zhvilluara, duke përdorur të dhënat për 70 kompani që janë privatizuar. Ata kanë hetuar, përmes fakteve ekonomike, përmirësime në të ardhurat nga shitja dhe nga harxhimet kapitale, mirëpo nuk kanë parë përmirësime pas privatizimit në punësim

Një aspekt interesant rreth privatizimit të vendet e tranzicionit, lidhet me menaxherët e ndërmarrjeve shtetërore, të cilët janë zgjedhur për aftësitë e tyre për të bashkëpunuar me politikanë, për të adresuar shqetësime politike dhe për të lobuar për ndihma. E kundërta ndodh me menaxherët e ndërmarrjeve private në një treg konkurrues, ata janë të zgjedhur për aftësitë e tyre për të drejtuar ndërmarrjet në mënyrë eficiente dhe profitabile.

Në vendet e tranzicionit, sipas studiuesve procesi i privatizimit, në kuptim të suksesit apo mos suksesit të tyre është i përzier. Hungaria, Estonia dhe Lituania kanë bërë progres të shpejtë dhe të suksesshëm. Mirëpo, faktorët e tjerë kushtezues në këto raste variojnë shumë. Polonia, ka pasur një progres të menduar mirë por ka shkuar

⁴ Sipas klasifikimit të Bankës Botërore shtetet më pak të zhvilluara, janë kategori ku cila përjashtohen ekonomitë e shteteve në tranzicion të Europës Lindore

ngadalë. Republika Çeke, ka pasur një privatizim të shpejtë, më pak të suksesshëm, por nëse krahasohet me Rusinë, kjo kishte akoma më pak sukses. Krejt në fund të kësaj mund të shtohet se tranzicioni paraqet mësim të nxjerra, të cilat lidhen me gabimet gjatë procesit, mësim mbi arritjet ose mësim mbi suksesin. Në pjesën e analizës do të jepen analiza më të detajuara empirike nga privatizimi në EJT dhe do të bëhet një krahasim me privatizimin në Kosovë.

2.5. Studime empirike për privatizimin

Në reformën ekonomike të një vendi në tranzicion, privatizimi luan një rol qendror dhe kontribuon pozitivisht në transformimin e pronësisë nga shteti te privati, por edhe në ekonominë e vendit. Ndërmarrjet në pronësi private, argumentohet se janë më efikase, se sa ato në pronësi shtetërore (Hanousek, Kocenda, Svejnar (2005). Këto dhe pohime të tjera mbështeten nga studime empirike të hulumtuesve të kësaj fushe.

Për të trajtuar privatizimin dhe efektet e këtij procesi, janë studiuar shumë autorë të ndryshëm dhe pikëpamjet e tyre, duke filluar nga trajtimi i objektivave të privatizimit.

Objektivat e qeverive për privatizimin janë të përafërta nëpër shtete të ndryshme, por varësisht nga sistemi politik i vendit kanë disa dallime. Disa lidhen me maksimizimin e fitimeve të shitjeve nga të hyrat që vijnë nga privatizimi. Të tjera lidhen me zvogëlimin e kostove dhe ngritjen e efikasitetit ekonomik. Kurse disa tjera lidhen me depolitizimin e ndërmarrjeve shtetërore, që do të thotë largimin e politikës nga ndërhyrjet në ndërmarrjet shtetërore, duke e privatizuar atë. Emërues i përbashkët i studimeve është se pronësia private ka dhënë efekte më të mira se sa pronësia publike, në funksion të maksimizimit të fitimit dhe ruajtjes së pronësisë, për arsye sepse privati ka stimulues më të fuqishëm. Ky fakt ndodhë për dy arsye, e para, sepse privati e ka të drejtën ndaj pronës dhe është i lirë të marrë vendime më shpejt e më lehtë, dhe e dyta, pronarët privat kursejnë më shumë sepse ata vetë janë bartës të pasojave financiare dhe ligjore mbi vendimet e tyre.

Privatizimi është një fushë shumë e gjerë që është trajtuar nga studiues të ndryshëm, por ka mjaftë hapësirë për studime të tjera. Kështu, fjala vjen Gupta dhe të tjerë (2000), në studimin e tyre kanë përdorur të dhënat nga 1121 ndërmarrje të Republikës Çeke. Në këtë studim ata kanë bërë matjet dhe kanë testuar se cilat

karakteristika ndikojnë në fillimin dhe në përmbylljen e privatizimit gjatë periudhës 1991-1993. Në bazë të gjetjeve të tyre, ndërmarrjet e para që ishin shitur në Republikën Çeke, ishin ato që kishin pasur përfitim më të mirë. Si rezultat, del se qeveria kishte ndjekur teorinë e maksimizimit të të ardhurave nga shitja, përmes privatizimit të ndërmarrjeve. Poashtu, ata kanë gjetur se kushtet e tregut të punës nuk ishin përcaktues i rëndësishëm i privatizimit, andaj, është hedhur poshtë hipoteza e tyre se “... kostot politike të papunësisë ishin një përparësi e rëndësishme për qeverinë Çeke” (Gupta dhe të tjerë., 2000:5).

Të dhënat që dalin nga 21 shtete, sipas hulumtimeve të bëra në 79 kompani që janë privatizuar kohëve të fundit, del se ka rritje të rëndësishme të fitimit, se operacionet punuese janë më efikase, se janë rritur investimet kapitale, se nga rezultatet e nxjerra (outputs, siç njihet në literaturën ekonomike), del se ka rritje edhe në punësimin e përgjithshëm, si dhe në dividendat (Boubakri, Cosset, 1998, pp. 1091-1110).

Në dy dekadat e para të procesit të privatizimit, nga ekonomistë dhe studiues të shumtë, u ndërmorën shumë studime empirike, sidomos në vitet e para të tranzicionit, sepse se ishte një proces i ri që po ndodhte, një proces interesant dhe mjaftë sfidues. Kurse viteve të fundit, ka rënë numri i studimeve nga kjo fushë, ngase ka më pak interesim nga hulumtuesit të merren me privatizimin dhe specifikat e këtij procesi.

Një studim interesant dhe i gjerë, është kryer nga Pohl dhe të tjerë (1996), të cilët analizuan të dhënat financiare dhe të dhënat rreth punësimit në ndërmarrjet e privatizuara, në pesë shtete të ndryshme. Mostra përfaqësuese të cilën ata e përdorën ishte e madhe, përbëhej nga 300-500 ndërmarrje shtetërore dhe ndërmarrje industriale të privatizuara në secilin nga pesë shtete në tranzicion që kishin zgjedhur për studim. Këto pesë vende ishin: Sllovakia, Republika Çeke, Bullgaria, Hungaria dhe Polonia. Ky studim u realizua përgjatë një periudhe prej tre vitesh, respektivisht për periudhën 1992-1994. Në bazë të të dhënave të nxjerra nga gjetjet e tyre, ka rezultuar se ndërmarrjet në Republikën Çeke kanë pasur performancë më të mirë në raport me ndërmarrjet në katër vendet tjera, Bullgarinë, Hungarinë, Sllovakinë dhe Poloninë. Kjo ka ndodhur për shkak të ndryshimeve të rëndësishme që Republika Çeke ka pasur në valët e privatizimit. Gjithmonë sipas rezultateve të (Pohl dhe të tjerë, 1997), Republika Çeke ka arritur një nivel të lartë si në privatizimin ashtu edhe në ristrukturimin e ndërmarrjeve në vend.

Në kompaninë telefonike të Kilit, janë dyfishuar kapacitetin e saj, katër vjet pas shitjes, si rrjedhë e shumëllojshmërisë së prodhimeve dhe investimit të . Konsumatorët, nuk janë ndi-kuar nga shitja. Po ashtu, puna fizike nuk është përkeqësuar, edhe pse ka pasur pezullim nga puna dhe pensionime të dhunshme.. Pra, këtu jo vetëm blerësit kanë fituar, por edhe palët e tjera të interesit, si punëtorët, konsumatorët dhe qeveria.

Dy studime shqyrtojnë përvojat e privatizimit në Europën qendrore e lindore. Studimi i parë nga (Frydman, Gray, Hessel, and Rapaczynski, (1998)), krahasojnë privatizimin dhe performancën në modelin me 128 ndërmarrje të privatizuara dhe 90 ndërmarrje shtetërore në Çeki, Hungari dhe Poloni, gjatë viteve pas fillimit të privatizimit, 1990-1993. Ata kanë gjetur se privatizimi mesatarisht ka rritur performancën, përderisa efektet kryesore janë rritjet e menjëhershme në të hyra dhe në fitim tek firmat që i kanë privatizuara blerësit e jashtëm. Studimi i dytë i kryer nga Estrin dhe Richet (1993), përmes të cilit kanë analizuar tri raste studimore në ndërmarrjet polake, përfshirë industrinë e hekurit dhe çelikut, industrinë elektronike dhe industrinë elektronike, në periudhën 1989 dhe 1992, kanë gjetur se mungesa e të drejtave pronësore ka penguar zhvillimin e këtyre ndërmarrjeve në një periudhë afatgjatë.

Pohl me të tjerë (1997) dhe Classens me të tjerë (1997, kanë trajtuar ndër të tjera, faktorët e veçantë, si ndikimin e bazës ligjore - politikave në performancën e ndërmarrjeve dhe ndikimin e tyre në performancën financiare dhe operative. Ata kanë marrë për studim një bazë të të dhënave prej 6228 ndërmarrje private dhe shtetërore në këto vende: Republika Çeke, Hungari, Bullgari, Rumani, Sllovaki, Slloveni, të cilat i kanë trajtuar për periudhën kohore 1992 – 1995. Rezultatet e tyre kanë treguar se baza ligjore kanë ndikim domethënës në performancën e ndërmarrjeve.

Një aspekt tjetër i studimeve mbi privatizimin në ekonomitë në tranzicionit lidhet me “depolitizimin” e ndërmarrjeve ose me thyerjen e lidhjeve ekonomike, sociale dhe politike të ndërmarrjes dhe shtetit. Earle dhe të tjerë (1996) argumentojnë se privatizimi ka rezultuar në depolitizimin e ish-ndërmarrjeve shtetërore dhe kjo ka pasur një ndikim pozitiv në shkallën e ristrukturimit në Rusi. Ata gjetën mbështetje të fortë për supozimet e modelit të Shleifer-it and Vishny-së, domethënë, efekte të fuqishme të privatizimit në stabilitet dhe në zbutjen e korrupsionit.

Rezultatet tregojnë se, mesatarisht, ndërmarrjet e privatizuara e kanë pesë herë më të lartë faktorin e përgjithshëm të rritjes së produktivitetit sesa ndërmarrjet shtetërore, të cilat përdorin më shumë punë, kanë produktivitet më të ulët të punës, dhe marrin më shumë subvencione financiare sesa ndërmarrjet e privatizuara.

Në shumicën e shteteve në tranzicion, veprimtaria ekonomike megjithatë mbetet në duart e shtetit, kjo është edhe në Kosovë e cila akoma mban në pronësi shtetërore, Korporatën elektro-energjetike, hekurudhat, aeroportin, postën, minierën më të madhe Trepçën dhe disa resore tjera. Mënyra e dhënies m koncesion të aeroportit ndërkombëtar “Adem Jashari” dhe mbi punësimet partiake në këto institucione janë përfolur në të gjitha mediat elektronike e të shkruara.

2.6. Konkluzione

Në këtë kapitull u paraqitën aspekte teorike mbi privatizimin, u shqyrtuan teori dhe gjetje nga studiuesit më të njohur të fushës së privatizimit, sidomos në vendet e EJL. U dhanë argumente teorike për dobritë që sjell ky privatizimi dhe objektivat e tij. Po ashtu, u shqyrtuan debatet e studiuesve dhe analizat empirike mbi privatizimin si mjet i rëndësishëm i krijimit të një strukture efektive nxitëse për privatizuesit, ku shumica e studimeve argumentojnë se pronësia private ka dhënë efekte më të mira se sa pronësia publike, në funksion të maksimizimit të fitimit dhe ruajtjes së pronësisë. Kjo në rend të parë për arsye se pronarët interesohen të shtojnë vlerën e ndërmarrjeve të tyre pas privatizimit

Qeveritë janë të prirura të mbështesin maksimizimin e të hyrave nga privatizimi se sa shtimin e vlerës së ndërmarrjeve, pra, preferojnë të shesin ndërmarrjet. Këto të dhëna, njëkohësisht mbështesin hipotezat se në vendet e ndryshme, qeveritë e shteteve me politikat e tyre kanë ndikuar në performancën e ndërmarrjeve pas privatizimit. Sektori privat me shpejtësi u zgjeruar në shumicën e shteteve në tranzicion, kurse disa prej tyre si Belorusia dhe Turkmenistani bëjnë përjashtim, sipas Bankës Botërore dhe EBRD. Përderisa në Kosovë kompanitë e mëdha shtetërore shërbejnë si pikë punësimi për militantët e partive në pushtet, Republika Çeke, e cila numërohet si një ndër shtetet me zhvillimin më të avancuar të sektorit privat, akoma mban shumicën e

aseteve të rëndësishme të shërbimeve, përfshirë shumicën e pronësisë në 40 ndërmarrje dhe banka të mëdha që konsiderohen strategjike.

Doli në pah se rëndësia e depolitizimit të ndërmarrjeve shtetërore është shumë e madhe, sepse pronën private e menaxhon pronari dhe nuk lejon të tjetërsohet, të shfrytëzohet apo të abuzohet me ndërmarrjet dhe asetet e saj. Pronari privat krijon mundësi të mira për teknologji të reja, për konkurrencë, për inovacione, si dhe përmirësimin e përgjithshëm të produktivitetit.

Qeveritë që mbështesin privatizimin mbështeten në teoritë neo-liberale, e cila ofron nxitësit dhe kufizimet që ofron tregu për të promovuar efikasitetin brenda ndërmarrjes. Në të vërtetë e shohin sektorin publik si një pengesë për zhvillimin ekonomik. Duke u nisur nga kjo fuqizohet bindja se privatizimi është i nevojshëm për hapjen e perspektivave të reja, konkurrencës dhe liberalizimin e tregjeve.

Në këtë drejtim, transparenca dhe llogaridhënia janë faktorë shumë me rëndësi në procesin e privatizimit dhe ndikojnë pozitivisht te qytetarët që ata të kenë besim në organet shtetërore si zbatuese të këtij procesi mjaftë të ndjeshëm. Në të njëjtën kohë qytetarët të mos ndjehen të lënë anash dhe të mos ndjehen të diskriminuar, ngase siç dihet, me privatizimin zvogëlohen vendet e punës. Në 28 vitet e fundit, ku më shumë e ku më pak, shtetet në tranzicion në Europë, kanë themelur sistemin demokratik dhe ekonominë e tregut, kanë zhvilluar konkurrencën dhe lirinë e tyre të shprehur edhe përmes pronësië private. Studimet empirike të diskutuara në këtë seksion plotësojnë evidencën mbi epërsinë e ndërmarrjeve private në raport me e ndërmarrjet shtetërore. Gjithashtu argumentuan se privatizimi në vendet e tranzicionit është më pak i suksesshëm në raport me tranzicionin në vendet e zhvilluara.

KAPITULLI III: PRIVATIZIMI NË KOSOVË

Në kapitullin e tretë është paraqitur një analizë e përgjithshme e tranzicionit, në veçanti e procesit të privatizimit në Kosovë, duke trajtuar gjendjen para luftës dhe pas luftës. Më tutje janë trajtuar dilemat dhe vështirësitë fillestare, formimi i kornizës ligjore për privatizimin dhe agjencitë zbatuese të projektit të privatizimit - AKM dhe më vonë AKP si trashëgimtare e të parës. Janë analizuar objektivat dhe metodat e privatizimit, me fokus metoda Spin Off Special. Janë trajtuar ndërmarrjet e komercializuara, pastaj është dhënë një vlerësim i përgjithshëm për procesin e privatizimit të ndërmarrjeve shoqërore në Kosovë dhe ecurinë e tyre pas privatizimit. Një anë tjetër e shqyrtimit ka të bëjë me mjedisin politik dhe ligjor të privatizimit, duke bërë përpjekje që të hetohen sfidat e ndërmarrjeve që janë privatizuar. Në veçanti janë trajtuar metodat e privatizimit në Kosovë dhe në vende të tranzicionit përgjithësisht, si dhe janë dhënë disa shembuj modelesh privatizimi. Poashtu kapitulli përfundon me studime empirike mbi privatizimin në Kosovë dhe konkluzionet.

3.1. Kosova nën regjimin serb

Kosova është një shtet i vogël në Europë, që u bë i njohur për dhunën e sakrificën e madhe që përjetoi nën pushtimin serb, si dhe me rezistencën për liri të finalizuar me luftën e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës në vitet 1997-1999. Kjo luftë e mbështetur edhe nga Aleanca Veriatlantike e NATO-s e sollën lirinë e shqiptarëve të Kosovës, pjesë e gjeografisë kombëtare Shqiptare e mbetur jashtë kufijve që nga Konferenca e Londrës (1913). Kosova, kishte mbetur nën Jugosllavinë, nga e cila në vitet e 90-ta u ndanë Sllovenia, Kroacia e Bosna. Kosova, mbeti prapë nën administrimin e Republikës së Serbisë, pra nga Beogradi zyrtar. Në vitin 1989, Serbia, filloi të zbatoi masat e dhunshme në Kosovë, duke larguar shqiptarët nga puna, duke dhunuar kështu edhe të drejtën e ekzistencës, por edhe arsimin dhe ekonominë e saj. Krahas këtyre masave, pushteti i Millosheviçit, popullatës serbe në Kosovë, u kishte dhënë poste të larta në institucione e në ndërmarrjet publike e shoqërore. Poashtu, popullatën serbe e kishte pasurur me pronat të cilat i kishin marrë nga ndërmarrjet e Kosovës, si dhe kishte sjellë serbë nga pjesët tjera të Serbisë e të ish-Jugosllavisë, duke u ofruar çdo gjë, nga vend i punës, siguri shëndetësor, arsimimi i fëmijëve e deri te shtëpia për banim dhe tokë për të punuar, me të vetmin qëllim kolonizimin e Kosovës.

Kjo dhunë e tmerrshme, ky represion detyroi shumë shqiptarë të migrojnë në shtetet e huaja, në Europë e në Amerikë. Në këto kohë të rënda, gjatë viteve 1989-1999 të masave të represioni serb në, përfshirë periudhën e luftës, u shkatërrua dhe u tjetërsua prona private e shoqërore e Kosovës. Konsiderohet se shumë asete e makineri të ndërmarrjeve shoqërore e publike janë shkatërruar dhe djegur, kurse të tjera janë vjedhur dhe janë dërguar në Serbi. Sipas raportit të RIINVEST (Grup Autorësh, 2001;4), humbjet në ndërmarrjet shoqërore si pasojë e luftës janë vlerësuar të jenë 1.3 miliard marka gjermane. Kjo gjendje e kishte dobësuar akoma më shumë pozitën konkurruese të ndërmarrjeve shoqërore, sidomos atyre prodhuese të Kosovës.

3.2. Kosova dhe tranzicioni

Në vendet perëndimore, privatizimi ishte i kufizuar vetëm te disa ndërmarrje, por në vendet postkomuniste ky proces mori kuptim tjetër, (NATO Economic Colloquium series: Goldstein, M. dhe Gultekin, B. (1994)). Vendet e tranzicionit përgjithësisht kanë disa veçori të përbashkëta mes vete sa i përket të drejtës ndaj pronës, eksperiencës së ish - qeverive centraliste, liberalizimit të tregut e veçori të tjera. Te këto vende, ndryshimi i strukturës pronësore dhe mënyrës së të vepruarit nga sistemi centralist në sistem demokratik, nga prodhimi i planifikuar në atë të ekonomisë së tregut, nga klasa punëtore te individit, është shumë i rëndësishëm dhe i domosdoshëm.

Shtetet e regjimeve post-socialiste, gjatë periudhës së kalimit në ekonomi të tregut kalojnë nëpër ndryshime të rëndësishme ekonomike, shoqërore, organizative dhe politike. Mund të thuhet se privatizimi është një nga çështjet më të ndjeshme dhe më të rëndësishme për sa i përket zhvillimit ekonomik të vendeve që janë në tranzicion. Është interesant studimi i (Svejnar,c 2002:5), i cili konstaton se, në nivel të shtetit, është observuar se disa nga ekonomitë e vendeve me rritje më të madhe si Kina, Polonia dhe Sllovenia, kanë qenë në mesin e vendeve më të ngadalshme për të bërë privatizimin.

Në ekonominë e tregut privatizimi është element thelbësor i procesit të reformave përmes të cilit pritet të rritet efienca e ndërmarrjeve dhe të sigurohet një administrim më i mirë me pasurinë dhe burimet njerëzore të saj. Institucionet e

ekonomisë së tregut janë shumë të rëndësishme për tërheqjen e investitorëve të jashtëm dhe krijimin e një klime biznesore miqësore për investime.

Tranzicioni, sidomos në vendet ish socialiste-komuniste njihet si një periudhë e vështirë ngase do kohë për transformimin e procesit, në këtë rast transformimin dhe operimin e ndërmarrjeve të privatizuara në një strukturë dhe një model të ri. Kosova, e shkatërruar edhe nga lufta e kishte akoma më vështirë të kishte një model privatizimi, i cili do të përshtatej me rrethanat e reja të ekonomisë së tregut dhe konkurrencës globale. Kësaj gjendjeje, më së miri i përshtatet përshkrimi i (Linotte, 2002), në artikullin “The Challenges of Transition in Kosovo”, ku ndër të tjera konstaton se Kosova ende ballafaqohet me sfida ekonomike, sociale dhe institucionale. Sipas gjetjeve të tij, kompleksiteti i tranzicionit demokratik e liberal, për të cilin kërkohet shumë kohë për ta tejkaluar trashëgiminë e së kaluarës dhe për të ndërtuar një vend të ri, më të bashkuar dhe më të pasur. Poashtu ai konstaton se për të mbuluar deficitin e madh tregtar, duhet të promovohet eksporti, duke pasur për bazë përparësitë konkurruese, ku përmend minierën e Trepçës, konkretisht rihapjen e saj, e cila në kohën e Jugosllavisë, industria e nxjerrjes së xehes ka qenë ndër veprimtaritë kryesore në vend. (Linotte, 2002).

Në Kosovën e pas luftës, pas periudhës së emergjencës dhe rindërtimit të shtëpive të djegura nga forcat serbe, me vështirësi po riniste jeta e cila doemos që kishte nevojë për një rimëkëmbje ekonomike. Shpresa e shqiptarëve ishte rifunksionalizimi i fabrikave dhe i ndërmarrjeve ku kishin punuar më parë. Investitorë shqiptarë por edhe të huaj ishin të interesuar për të privatizuar me qëllim edhe përfitimi personal por mbi të gjitha, shqiptarët kishin dëshirë për investuar në vendlindje në mënyrë që kapitali i tyre të shërbejë si ndihmesë në rimëkëmbjen e ekonomisë dhe ofrimin e mundësive për punë, e së këtijmi edhe në ndërtimin e shtetit.

Nga ekonomia është e ditur se investimet e jashtme direkte, si instrumenta të financimit kontribuojnë në zhvillimin ekonomik. Sidoqoftë, investitorët duan stabilitet financiar dhe mjedis miqësor biznesi. Në Kosovë, investitorët e huaj kishin hezitime dhe frikë për të investuar për shkak të pasigurisë së kapitalit të tyre, mungesës së sistemit bankar për një kohë të gjatë, por edhe pasigurisë politike, përfshirë efikasitetin e gjykatave dhe mbrojtjen me ligj të konkurrencës së lire.

Arsyeja kryesore, mbi të gjitha, ishte çështja e pazgjidhur e statusit të Kosovës, e cila vetëm në vitin 2008, nëntë vite pas luftës, e shpalli pavarësinë e saj.

Sipas raportit studimor të Institutit RIINVEST b (2002), vlerësuar sipas numrit të të punësuarve, rreth 60% e ndërmarrjeve shoqërore, hyjnë në grupin e ndërmarrjeve të mëdha. Pjesa tjetër, janë ndërmarrje të mesme dhe të vogla. Një pasqyrë e gjendjes së ndërmarrjeve në tri vitet e para të pas luftës është paraqitur në tabelën e mëposhtme.

Niveli i aktivitetit të ndërmarrjeve shoqërore (NSH)	1999	2000	2001
Ndërmarrjet shoqërore aktive	55-60%	86.0%	86.0%
Shfrytëzimi i kapaciteteve	28%	35.0%	14.8%
Qarkullimi / shitja	-	34.3%	66.2%
Numri i punëtorëve aktiv	18,178	24,662	21,689
Numri i punëtorëve të regjistruar	36,023	44,203	41,207
Paga mesatare	-	215 DEM	282 DEM

Tabela 1. Pasqyra e gjendjes së ndërmarrjeve shoqërore

Nga të dhënat krahasuese ndërmjet vitit 1999 dhe 2000, shihet një shifër mjaft e lartë e rritjes së aktivitetit të tyre, të ndërmarrjet shoqërore, kundrejt kapacitetit në rënie të tyre, nga 28% në vitin 1999, në shkallën 14.8% në vitin 2001.

Njohësit e reformave ekonomike, të huaj dhe vendorë, për të rimëkëmbur vendin e kishin vënë shpresën të fillimi i privatizimit dhe të zhvillimi i ndërmarrjeve të vogla e të mesme. Kurse disponimi i popullatës ishte që sa më shpejt të fillonte procesi i privatizimit.

3.2.1. Dilemat dhe problemet fillestare

Pas përfundimit të luftës, me datën 10 qershor 1999, në Kosovë, hyjnë forcat ushtarake të Aleancës Veriatlantike të NATO-s, të njohura si KFOR (Kosovo Force in Kosovo) të cilat morën përsipër ruajtjen e paqes dhe stabilitetit. Për ndërtimin e administratës civile të Kosovës, e cila tashmë u vu nën administrimin ndërkombëtar të Kombeve të Bashkuara, i përcaktuar si Misioni i UNMIK-ut (United Nations Mission in Kosovo)⁵. Ky mision udhëhiqej nga Përfaqësuesi Special i Sekretarit të Përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara. Në përgjegjësinë e Administratës së UNMIK-ut, ndër të tjera, ka qenë të avancojë edhe stabilitetin regjional në pjesën perëndimore të

⁵ United Nations Resolution 1244, aprovuar nga Këshilli i Sigurimit i Kombeve të Bashkuara, më 10 qershor 1999.

Ballkanit. Misioni i UNMIK-ut, u mbështet nga agjencitë tjera të Kombeve të Bashkuara, fondet, programet e ndryshme anë e kënd botës dhe organizmat tjerë.

Reforma ekonomike e një vendi ish socialist-komunist, kërkon reforma rrënjësore ligjore, legislative, administrative, arsimore e shoqërore. Kjo doemos që merr kohë dhe ka nevojë për harmonizimn e këtyre reformave me direktivat e institucioneve më të rëndësishme ndërkombëtare politiko-ekonomike. Lidhur me këtë, progresi i Indikatorëve të tranzicionit (*Transition Indicators*), për zhvillimin e sistemit ligjor në mbështetjen e tregut (EBRD), ka qenë çdo kund i ngadalshëm, sado që ritmi ka qenë më i shpejtë në vendet e Europës qendrore në kufizimin e korrupsionit dhe themelimin e kornizës ligjore funksionale, si dhe themelimin e institucioneve (EBRD, marrë nga: Estrin me të tjerë, BB, 2009:7).

Siç është e ditur, pas luftërave, institucionet e një vendi janë të dobëta, kryesisht të udhëhequra nga politika e dalë nga lufta. Kjo lloj gjendje e brishtë rregullohet me struktura ligjore funksionale të institucioneve qeveritare për të vënë në trajektore jetën e njerëzve, ndërtimin dhe zhvillimin e vendit kundrejt reformave në ekonomi, për liberalizimin e tregut dhe konkurrencën e lirë.

Në kuadrin e reformës ekonomike për transformimin e ekonomisë socialiste-komuniste në një ekonomi të tregut të lirë, në Kosovë, programi i privatizimit të ndërmarrjeve shoqërore, është nxitur, formësuar dhe drejtuar nga administrata e UNMIK-ut respektivisht nga shtylla e IV-të e kësaj administrate. Projekti i procesit të privatizimit masiv të NSH-ve në Kosovë, nuk do të ishte i mundur pa faktorin ndërkombëtar, i cili ishte administruesi dhe udhëheqësi i të gjitha dikastereve shtetërore në Kosovë deri në vitin 2008. Procesi i krijimit të bazës ligjore për transformimin e pronës së ndërmarrjeve shoqërore në pronësi private, ishte i gjatë dhe mjaft i vështirë, i përcjellë me shumë hezitime dhe pasiguri sidomos nga ana e ndërkombëtarëve të cilët ishin udhëheqës në të gjitha dikasteret qeveritare e komunale. (Dervishi, 2012) dhe (RIINVEST, 2008).

Pas tri vjet përpjekje, Administrata civile e UNMIK-ut, në vitin 2002, paraqiti Rregullorën për themelimin e Agjencisë Kosovare të Mirëbesimit (AKM)⁶. Dilemat kryesore ishin të lidhura me pronësinë e ndërmarrjeve shoqërore, që vinte si pasojë e

⁶ UNMIK Regulation 2002/12 on the Establishment of Kosovo Trust Agency, 13 June 2002. Rezoluta 1244 e OKB-së.

ndikimit të politikës së brendshme nga ndikimet që vinin nga rrethi. Problem në vete ishte se Serbia bëri përpjekje e bën edhe sot, të legalizojë kërkesat e pronësisë të kryera ndaj pronave të ndërmarrjeve të Kosovës dhe pronave shqiptare që ishin marrë me dhunë dhe pa procedura të mirëfillta ligjore, përmes të cilave pasuroheshin serbët, duke u bërë pronarë të tokave shqiptare dhe pronarë të ndërmarrjeve të Kosovës. Përpjekje të këtilla kishte edhe para shpalljes së pavarësisë së Kosovës e ka edhe sot e kësaj dite. Prandaj privatizimi në Kosovë, duke pasur për bazë edhe këto tjetërsime të paligjshme, mund të trajtohet si procesi më i vështirë dhe sfida më e madhe në pjesën e shteteve të Europës juglindore.

Dilema më e madhe e përfaqësuesve ndërkombëtarë, ishte kundërshtimi nga Serbia, e cila e trajtonte Kosovën, si pjesë të saj, rrjedhimisht edhe pronën e konsideronte pronë të saj. Së këtejmi, në nivelet e vendosjes ndërkombëtare privatizimi ishte i diskutueshëm, përveç të tjerash, edhe për shkak të statusit të pazgjidhur të Kosovës. Nëse për shqiptarët e Kosovës dhe komunitetin ndërkombëtar që kishte ndihmuar të largohen forcat serbe kjo pronësi ishte diçka fiktive, për të tjerët që nuk kishin qenë drejtpërdrejtë të përfshirë në këto procese ishte më ndryshe.

Në raportin “Analizë politikash”, të institutit GAP vështirësitë e procesit të Privatizimit janë përmbledhur në këto tri specifika kryesore:

(1) Privatizimi është udhëhequr nga një dualizëm institucional, nga njëra anë UNMIK i Kombeve të Bashkuara me Agjenciën Kosovare të Mirëbesimit (AKM) dhe nga ana tjetër Institucionet e Kosovës;

(2) Baza ligjore konfuze dhe jo e qartë ; dhe

(3) Konfliktet pronësore në pronën që privatizohet.

Të gjitha ligjet e zbatueshme në Kosovë ishin ato të nxjerra në kohën e UNMIK-ut. Me gjithë këto problematika, procesi i privatizimit u vu në zbatim dhe filloi. Njohësit e ekonomisë politike, procesin e privatizimit në Kosovë e konsiderojnë madje, pjesë të ndërtimit të shtetit, sepse ju vunë themelet e para dhe filloi në një kohë kur Kosova ishte nën protektoratin e Kombeve të Bashkuara.

3.2.2 Kosova përballë pengesave për fillimi i privatizimit

Një sfidë e veçantë për Kosovën e pas luftës, ndër të tjera, ka qenë funksionalizimi dhe revitalizimi i NSh-ve për shkak të amortizimit dhe vjetërsisë së aseteve,

për shkak të teknologjisë së vjetëruar dhe për shkak të shkatërrimit të shumë NSH-ve para, gjatë dhe pas luftës (shih: kallxo.com).

Në mesin e ndërmarrjeve shoqërore dhe publike, që ishin funksionale, nuk kishte shumë ndërmarrje shoqërore që premtinin veprimtari të suksesshme në ekonominë e tregut. Ato kryesisht operonin falë menaxhimit dhe punës së vet punëtorëve, pothuajse pa pagesë ose me ndonjë pagesë minimale. Aktiviteti më i shpeshtë i ndërmarrjeve shoqërore ishte dhënia me qira e aseteve, e tokës dhe e hapësirave tjera, personave privatë. Një pjesë e tyre punonin me humbje, përderisa vetëm 1/3 e tyre ishin funksionale (RIINVEST, 2008).

Nga burimet vetanake të brendshme të ndërmarrjeve shoqërore, nuk kishte mundësi të investohej në përmirësimin e veprimtarisë së tyre ekonomike, kështu që ishte e domosdoshme prezenca e investitorëve jashtë NSH-ve, në mënyrë që të bëhej transformimi dhe ristrukturimi i tyre. Rreth 10% e të gjitha NSH-ve janë kategorizuar si ndërmarrje që nuk janë funksionale, andaj nuk janë përfshirë në metodën e shitjes me Spin-off, dhe është vendosur të shiten me likuidim⁷.

Procesi i privatizimit në Kosovë është trajtuar më shumë nga studiues vendor dhe nga rajoni, e më pak nga të huajt. Është me rëndësi të përmendet se studiuesit shumë të njohur të privatizimit në vende të ndryshme të botës, Lopez-Calva (1998, pp.7-11) dhe Roland (2000, pp.236-239), fq.7-11, ndër të tjera, kanë studiuar pengesat e privatizimit në Kosovë. Ata kanë konstatuar se janë pesë pengesa kryesore të këtij procesi: mjedisi politik, efikasiteti administrative, rrjedha e aksionarëve, struktura e tregut, dhe pengesat në çështjen e informacionit.

Privatizimi në Kosovë ka filluar më 23 shkurt të vitit 2003. Por, është ndërprerë për tre muaj nga administrata e UNMIK-ut, sepse ishte penguar nga ndërhyrjet e Beogradit. Vështirësitë që e përcollën privatizimin krijuan shumë vonesa, të panevojshme, por edhe ndërprerje të procesit në korrik të vitit 2003 pas shpalljes së raundit të parë. Pak më vonë, vetëm pas tri valëve të shpallura për privatizim, procesi sërisht ishte ndërprerë nga Zëvendësi i PSSP, Z. Lamsdorf, në tetor të vitit 2003.

Ndërprerja e privatizimit ishte bërë për shkak të shqetësimit që ishte ngritur nga ankesat e serbëve, por edhe nga konfuzioni lidhur me përjashtimin ligjor që kërkonin

⁷ UNMIK Economic News, 24 Nov 2005, që njofton se Agjencia Evropiane për Rindërtim do të alokojë 3.8 million Euro për likuidimin e NSH-ve. Likuidimi në këtë kontekst i referohet llojit të likuidimit 'falimentim' – por jo likuidimit të skeletit të NSH-ve të planifikuar për vitet 2010 dhe 2011.

serbët, të cilët pohonin se disa ndërmarrje nuk ishin nën juridiksionin e AKM-së. Praktikisht, transformimi i NSH-ve në shoqëri aksionare sipas ligjeve të Serbisë, ishte njëri argument që përdori shtylla e IV me lidhshirësin e AKM-së për ndërprerjen e procesit të privatizimit (UNMIK Reg 2020/12 mbi themelimin e AKM). Rregullorja 2020/12 mbi themelimin e AKM-së, ka pasur mangësi për ndërmarrjet e transformuara në Kosovë me ligjet e ish Jugosllavisë, pra, ato ligjet diskriminuese të Serbisë të viteve 90-të, kundër shqiptarëve.

Këto pengesa, këto ndërprerje, shkaktojnë indinjatë dhe përçarje të Institucionet e Kosovës dhe të stafi vendor i AKM-së, megjithatë nga mesi i vitit 2004, me largimin e Drejtoreshës menaxhuese rifilloi procesi. (RIINVESTd, 2004). Këto pengesa sërisht krijuan vonesa në proces, mirëpo, ndërprerja dhe konfuzioni i krijuar, jo vetëm që i kushtoi ekonomisë dhe popullit të Kosovës por njëkohësisht kishte krijuar një imazh mosbesimi me çka edhe kishte dekurajuar investitorët e jashtëm.

Sipas një raporti të Institutit GAP (referuar Haxhi Gashi (2011), nënvizohet:

“Privatizimi në Kosovë i ka disa specifika nga të cilat rrjedhin edhe vështirësitë e procesit dhe që mund të përmbledhen në së paku tri arsye kryesore: 1) Privatizimi është udhëhequr nga një dualizëm institucional, që fillon nga organizata ndërkombëtare – UNMIK, përmes Agjencisë Kosovare të Mirëbesimit) dhe pjesëmarrjes së Institucioneve të Kosovës; 2) Baza ligjore konfuze dhe jo e qartë; dhe 3) Konfliktet pronësore në pronën që privatizohet.

Sipas ligjit dhe rregulloreve me të cilat punonte AKM-ja, ishte rregulluar si në vijim:

- Të gjitha të hyrat nga shitjet e realizuara do të vendosen në një fond të mirëbesimit (Trust Fond).
- Punonjësit e NSH-ve do marrin 20% nga të hyrat e privatizimit, në formë të parave të gatshme, nga secila shitje e aseteve të ndërmarrjes ku kanë punuar.
- Problemet për kreditorët e mundshëm, dhe ish pronarët apo furnitorët, zgjidhen me anë të pagesave nga 80% -shi që ka mbetur nga të hyrat e privatizimit.
- Problemet e mundshme lidhur me transferimet e përhershme të pasurisë së paluajtshme, që është toka, janë tejkaluar me krijimin e qiradhënies për 99 vjet.

Faza e parë e privatizimit u shpall më 15 maj 2003 dhe faza e dytë e privatizimit më 2 qershor 2003. Megjithatë në tetor të vitit 2003, kryetari i atëhershëm i Bordit të AKM-së, Nikolaus Lambsdorff ngriti çështjen e përmirësimit të disa dobësive në

Rregulloren e AKM-së, që sipas tij do t'i bënte transaksionet e ardhshme të privatizimit të prekshme ndaj sfidave ligjore. Procesi i privatizimit u pezullua përkohësisht. Ndërkohë u zhvilluan konsultime të mëtejshme ligjore dhe teknike me donatorët. Edhe pse u shpall faza e tretë më 14 qershor 2004, dhe ajo e katërt më 21 tetor 2004, procesi i privatizimit u ngadalësua shumë deri në maj të vitit 2005.

3.2.3. Fillimi i privatizimit në Kosovë

Reforma ekonomike e një vendi ish socialist, në veçanti e një shteti të dalë nga lufta e armatosur, siç ishte Kosova, ka nevojë për reforma rrënjësore ligjore, legjislative, administrative, arsimore e shoqërore. Procesi i krijimit të bazës ligjore për transformimin e pronës së NSH-ve në pronësi private, ishte i gjatë dhe i vështirë. Ky proces u përcoll me shumë hezitime dhe pasiguri sidomos nga ana e ndërkombëtarëve të cilët ishin administrues dhe udhëheqës në të gjitha dikasteret qeveritare e komunale. Misioni i UNMIK-ut në periudhën 2000-2003, si përpjekje të parë për të privatizuar Ndërmarrjet Shoqërore, bëri komercializimin e disa ndërmarrjeve, duke i transferuar ato tek investitorët e sektorit privat përmes marrëveshjes së qirasë (Riinvest, 2002b).. Administrata ndërkombëtare, konkretisht shtylla IV e UNMIK-ut, pas tri vite përpjekje, në vitin 2002 paraqiti për aprovim Rregulloren për themelimin e Agjencisë Kosovare të Mirëbesimit (AKM), me Rregullorën Nr.2002/12. Kjo Agjenci u themelua për të ruajtur, për të rritur vlerën dhe qëndrueshmërinë afariste, si dhe qeverisjen e përbashkët të ndërmarrjeve shoqërore e publike në Kosovë.

Për shkak të mangësive, rregullorja 2002/12 u ndryshua me Rregullorën Nr. 2005/18, sipas të cilës AKM-ja, si organ i pavarur dhe me legjitimitet të plotë kishte kompetencë juridike të administrojë ndërmarrjet shoqërore (NSH) dhe ndërmarrjet publike (NP) të cilat ishin të regjistruara ose që veprojnë në territorin e Kosovës, si dhe të administrojë me pasurinë e këtyre ndërmarrjeve në territorin e Kosovës. Rregullorja 2005/18 i dha kompetencë juridike AKM-së të privatizojë ndërmarrjet shoqërore, pa marrë parasysh nëse ato ishin subjekt i transformimit, apo jo. Pra, shtylla e IV e UNMIK-ut dhe Departamenti Tregtisë e Industrisë, ishin përcaktuar në përpunimin e një modeli privatizimi sipas të cilit do mundësonte të bëhet privatizimi pa e paragjykuar pronësinë, e cila mbetet të zgjidhet me procedurë të caktuar në një fazë tjetër.

Ishte përzgjedhur aplikimi i një modeli të quajtur “Spin Off” nëpërmjet të cilit nga secila ndërmarrje shoqërore do të krijoheshin kompanitë subsidiare të quajtuara NewCo, pa paragjykuar pronësinë e ndërmarrjeve ekzistuese shoqërore. Mjetet e grumbulluara nga shitja e aksioneve të kompanive subsidiare dhe e ndërmarrjeve si tërësi, do të mbeten në mirëbesim të AKM-së, duke plotësuar kështu funksionin e saj që të “ruaj dhe të rrisë vlerën e ndërmarrjeve shoqërore”. AKM-ja operoi deri më 30 qershor 2008, kur hyri në fuqi Kushtetuta e Republikës së Kosovës.

Brenda gjashtë viteve të operimit të AKM-së, rrjedha e Privatizimit ishte e mirë në veçanti në vitet 2006 dhe 2007. Procesi i privatizimit është financuar nga Kombet e Bashkuara dhe nga Bashkimi Evropian.

3.3. Korniza ligjore për privatizimin

Procesi i privatizimit të ndërmarrjeve shoqërore në Kosovë, kryhet duke u bazuar në Ligjin Nr. 03/L-067 mbi themelimin e AKP⁸-së, i datës 21 maj 2008, i cili është ndryshuar dhe plotësuar me Ligjin Nr. 04/L-34, si dhe të ndryshuar me Ligjin nr.080 të datës 24 Dhjetor 2015. Agjencia Kosovare e Privatizimit (AKP) është pasardhëse e Agjencisë Kosovare të Mirëbesimit (AKM). Së këtëjmi ka për bazë Aktin themelues të AKP-së. Në rregullativën tjetër ligjore përfshihen:

- Shtojca e Ligjit Nr. 04/L-034⁹, për procedurat e likuidimit të NSH-ve,
- Rregullorja nr. 2003/13 mbi Transformimin e së Drejtës për Përdorimin e Pronës së Patundshme në Pronësi Shoqërore,
- Udhëzuesi për Procedurën e shpërndarjes së të hyrave nga 20%
- Politikat operationale të AKP-së dhe Anekset e saj (1) Procedurat e Shitjes dhe Rregullat e Përgjithshme të Tenderit (2) Rregullat e tenderit në likuidim; dhe (3) Rregullat e Procedurës së Komisionit për shqyrtim të ankesave ndaj listave të punëtorëve

⁸ Ligji mbi Agjencinë Kosovare të Privatizimit, i amendamentuar në shtator të vitit 2011.

⁹ Procedurat e likuidimit para hyrjes në fuqi të Ligjit Nr. 04/L-034 për AKP-në, janë udhëhequr nga Rregullorja mbi Riorganizimin dhe Likuidimin e Ndërmarrjeve dhe Pasurisë së tyre, nr. 2005/48, nga e cila është nxjerrë Udhëzimi Administrativ i AKM-së. Ligji Nr. 04/L-034 e shfuqizon rregulloren në fjalë.

- Udhëzuesi i Likuidimit me Anekset e tij;
- Rregullat e Procedurës së Komisionit për shqyrtimin e listave fillestare të punëtorëve;
- Procedurat e Shitjes dhe Rregullat e Përgjithshme të Tenderit,
- Rregullorja për Procedurat e Njesisë së Kontrollit dhe Mbikëqyrjes gjatë Monitorimit të Ndërmarrjeve të Privatizuara me Spin Off Special dhe me Kushte;
- Rregullorja Nr. 01/2012 mbi Ruajtjen e Integritetit të AKP-së
- Rregullat e Procedurës për Shitjen e Banesave të NSH-ve;
- Rregullat e Punës të Komisionit për ndërtimeve jo ligjore në pronat e NSH-ve;
- Rregullorja për qiradhënien e aseteve të Ndërmarrjeve Shoqërore;
- Rregullorja për monitorim të Trepçës;
- Rregullorja e Shitjes së Ndërmarrjes Trepça në Administrimin e AKP- së;

Agjencia për kryerjen e punëve të saja ka rregullore të tjera të brendshme dhe udhëues,

ndër të cilët duhet të veçohet “Udhëzuesi për Lirimin e Aseteve të Ndërmarrjeve Shoqërore nga Uzurpuesit e Paligjshëm”.

Për të gjitha vendimet e organeve të Agjencisë, që ka kundërshtime nga palët, për mosmarrëveshjet rreth privatizimit, likuidimit, kontesteve të kreditorëve, pronave dhe aseteve tjera të ndërmarrjeve shoqërore, është kompetente Dhoma e Veçantë e Gjykatës Supreme të Kosovës. Kjo gjykatë është themeluar me Ligjin Nr. 04/L-033¹⁰ dhe merret ekskluzivisht me rastet e problematikave që kanë të bëjnë me privatizimin, likuidimin dhe qështjet tjera të AKM –së dhe AKP-së.

3.4. AKP-vendimmarrja dhe struktura organizative

Agjencia Kosovare e Privatizimit - AKP, si pasardhëse e Agjencisë Kosovare të Mirëbesimit - AKM-së, është themeluar në gusht të vitit 2008, me ligjin nr. 03/L-067 “Ligji për Agjencinë Kosovare të Privatizimit”, i cili është miratuar në Parlamentin e Ko-

¹⁰ Në kohën e AKM-së , ishte themeluar edhe Dhoma e Veçantë e Gjykatës Supreme të Kosovës, me Rregulloren e UNMIK-ut Nr. 2002/13, të datës 13 qershor të vitit 2002, mbi Themelimin e Dhomës së Veçantë të Gjykatës Supreme të Kosovës, për çështjet që kanë të bëjë me AKM-në.

sovës. Agjencia është themeluar si organ i pavarur publik, ngase funksionet dhe përgjegjësitë i ushtron me autonomi të plotë dhe në mënyrë të pavarur. Agjencia ka autoritet të plotë juridik për të bërë kontrata, për të mbajtur në mirëbesim, për të marrë dhe për të shitur pronën, për të paditur dhe për t'u paditur. AKP është e autorizuar për të privatizuar ndërmarrjet dhe asetet e tyre në pronësi shoqërore përmes metodave, Spin-off dhe Likuidim. Ajo është e autorizuar të administrojë:

- ndërmarrjet në pronësi shoqërore, pa marrë parasysh, nëse i janë nënshtruar transferimit
- të gjitha asetet brenda territorit të Kosovës, pavarësisht a janë të organizuara si subjekt, ose jo, por që kanë qenë pronë shoqërore me ose pas 22 Marsit të vitit 1989,
- pjesët e vogla, pa marrë parasysh nëse subjekti përkatës juridik i është nënshtruar transformimit.

Struktura organizative e AKP-së është e ndarë në dy pjesë kryesore funksionale:

(Departamenti) Divizioni i Shitjes, i cili ka përgjegjësinë për kryerjen e privatizimit, administrimin e drejtpërdrejtë të ndërmarrjeve që nuk janë privatizuar, si dhe monitorimin e NSH-ve, të cilat janë privatizuar me kushte të caktuara.

(Departamenti) Divizioni i Koordinimit të Likuidimit, i cili merret me të gjitha aktivitetet në kuadër të likuidimit të NSH-ve, përfshirë këtu detyrimet ndaj kërkesave të kreditorëve dhe pagesën e 20%-shit punëtorëve të ndërmarrjeve që janë privatizuar.

Bordi i Drejtorëve është organi më i lartë për marrjen e vendimeve në (Ligji i AKP-së, neni 15-Përgjegjësitë e Bordit). Kjo është e rregulluar me Statutin e Bordit të Drejtorëve të AKP-së. Bordi vendos për politikën operative, për udhëheqjen e agjencisë në shtimin e kompetencave të saj, për aktivitetet e agjencisë të përcaktuara me ligj (Ligji i AKP, fq.15). Bordi i Drejtorëve i ka të gjitha kompetencat e Agjencisë, përbëhet nga tetë anëtarë, ashtu që pesë drejtorë emërohen nga Parlamenti i Kosovës, ku përfshihet edhe një kandidat nga komunitetet pakicë, si dhe kryetari i BSPK-së. Poashtu, Parlamenti i Kosovës cakton një nga të emëruarit të jetë Kryetar i Bordit të AKP-së.

Vendimet e Bordit merren me shumicën e kualifikuar, së paku me 5 vota pozitive. Nëse votat janë të barabarta, atëherë vota e kryesuesit është vendimtare.

Bordi vendos për vënien e një ndërmarrjeje nën administrimin e drejtpërdrejtë të Agjencisë, si dhe për këto çështje: për miratimin apo ndryshimin e aktit të themelimit, të rregullorëve a të dokumenteve të një ndërmarrjeje, për vendimet për privatizimin, si dhe likuidimin e ndërmarrjeve, për ndryshimin e strukturës organizative të AKP-së, për vendimet mbi pagesën e 20%-shit të punëtorëve, për vendimet mbi dhënien e aseteve të

NSH-ve me qira dhe për vendimet mbi pagesat që do të bëhen nga të ardhurat që rezultojnë nga aktivitetet e Agjencisë * Ref. Ligji i AKP, faqe 15)

3.5. Objektivat e Privatizimit

Arsyet specifike për privatizimit në një nivel kombëtar, nuk janë të njëjta, pra, në varësi të objektivave të shtetit dalin edhe mënyrat e privatizimit dhe format e bartjes së pronësisë shtetërore. Natyrisht që këto shkaqe janë të ndërlidhura mes vete dhe duhet të jenë në harmoni me procedurat dhe institucionet që bëhen pjesë e proceseve. Objektivat e privatizimit mund të jenë politik, ekonomik, fiskal, shoqëror ose, më së shpeshti, një kombinim i disa prej tyre. Një pasqyrë me arsyet e privatizimit, e cila është dokumentuar nga UNCTAD (1995), Vickers and Yarrow (1993), Liebreman (1993) dhe Estrin dhe Pelletier (2018) është dhënë në pikat nga 1-17, si më poshtë:

1. Të promovojë efikasitetin ekonomik duke nxitur tregje dhe konkurrencë që funksionojnë mirë.
2. Të ripërcaktojë rolin e shtetit në mënyrë që ta lejojë atë të përqendrohet në detyrën thelbësore të qeverisje
3. Të zvogëlojë përfshirjen e qeverisë në vendimmarrjen e ndërmarrjes
4. Të promovojë zhvillimin e tregjeve të kapitalit.
5. Të inkurajojë pronësinë e aksioneve të punonjësve
6. Të zvogëlohet barra fiskale e ndërmarrjeve publike humbëse, në mënyrë që të ndihmojë rifitimin e kontrollit fiskal dhe stabiliteti makroekonomik
7. Të zvogëlohet kërkesa për huazim të borxhit publik dhe sektorit publik (PSBR)
8. Të zvogëlohet kërkesa për huazim të borxhit publik dhe sektorit publik (PSBR)
9. Të lëshojë burime të kufizuara shtetërore për financimin e kërkesave të tjera.
12. Për të gjeneruar investime të reja, përfshirë investimet e huaja, për shembull në fushën e arsimit.
13. Të mobilizojë burimet e brendshme për zhvillim dhe të thellojnë zhvillimin e brendshëm financiar.
14. Për të përmirësuar performancën përgjithësisht të pakënaqshme të NSH-ve përmes disiplinës së pronësisë private
15. Për të "kthyer" ose për të ristrukturuar NSH-të e sëmura
16. Të mbledhë para përmes shitjeve të NSH-ve
17. Të rriten eksportet

Agjencia Kosovare e Privatizimit (AKP) objektivin kryesor e ka të bëjë shitjen dhe likuidimin e ndërmarrjeve shoqërore sa më shpejtë (AKP, Politikat operacionale). AKP, në përputhje me kompetencat që i janë dhënë me ligj, ka të drejtë:

- të mbajë dhe të administrojë ndërmarrjet dhe asetet në mirëbesim, për të mirën e kreditorëve dhe pronarëve, në përputhje me ligjin aktual dhe ligjet e tjera të aplikueshme;
- të përmbushë, siç kërkohet në ligjin aktual, kërkesat e vlefshme dhe të paraqitura me kohë nga kreditorët dhe pronarët, sa i përket ndërmarrjeve ose aseteve prej të ardhurave që kanë rezultuar nga administrimi, shitja, transferimi, ose likuidimi, të një ndërmarrje ose aseti të saj.
- Të gjitha fondet e mbledhura do të mbahen në mirëbesim dhe do të ruhen nga Agjencia.
- Të kryen identifikimin dhe bartjen e të gjitha Fondeve tepricë të cilat mbahen në mirëbesim nga Agjencia në Qeverinë e Kosovës, pas përmbushjes së kërkesave të kreditorëve dhe punëtorëve përfshiër në dokumentat: Dëshmia e Kërkesës dhe Dëshmia e Interesit, të vlefshme brenda kufijve të aplikueshëm kohorë (Ligji mbi AKP-në).

3.6. Pasqyrë e procesit të privatizimit në Kosovë

Siç është e ditur Agjencia e Kosovare e Privatizimit, administron me 590 ndërmarrje shoqërore. Një pasqyrë e programit të privatizimit (AKP, 2015), tregon se agjencia e mëparshme, pra Agjencia Kosovare e Mirëbesimit, nga data 13 qershor 2002 deri me 30 qershor 2008, ka shpallur gjithsejt 30 valë të privatizimit, që ka rezultuar me shitjen e 418 Ndërmarrjeve të reja dhe 36 shitje të aseteve me likuidim.

Vlera e shitjeve arrin shumën prej **356,186,505.34 €**.

Në vijim, janë shfletuar të dhëna nga Njësia për Përmbylljen e Tenderëve roli i së cilës është të draftojë kontratat e shitblerjes, për shitjet e realizuara nga AKP-ja. Kjo zyrë ka qenë njëra nga katër njësitë e Departamentit të Likuidimit, por me ristrukturimin e Agjencisë është bartur në Departamentin e Shitjes.

Nga të dhënat e regjistruara në tabelë, shihet se gjatë kohës së AKM-së, në periudhën 2003 – 2008, janë nënshkruar gjithsejt 454 kontrata, nga të cilat: 381 me Spin Off, 24 me Spin Off Special, 13 Spin Off i rregullt me kushte dhe 36 shitje e aseteve me Likuidim.

Kontratat e nënshkruara në periudhën e AKM-së, sipas vlerës së kontratës dhe viteve të nënshkrimit, janë paraqitur në tabelën: 2.

Vitet	Nr i kontratave të nënshkruara	Vlera e kontratave të nënshkruara
2003	4	1,685,875.00 €
2004	12	13,814,209.00 €
2005	69	83,636,301.73 €
2006	145	146,868,198.72 €
2007	143	65,038,125.88 €
2008	81	45,143,795.01 €
Total	454	356,186,505.34 €

Tabela 2. Kontratat e nënshkruara (Burimi AKP; punoi autorja)

Nga AKM-ja janë trashëguar 149 kontrata të pa përfunduara: 77 me Spin Off, 2 me Spin Off Special (Morava e Binqës, është anuluar, kurse Gurthyesi, fillimisht ka qenë me Spin Off Special (vala 29), pastaj, është ritenderuar sërish dhe është shitur me Spin Off të rregullt (vala 43) dhe 70 kontrata – shitje e asetve me Likuidim. Kurse AKP-ja, që nga marrja e mandatit, ka vazhduar me shpalljen e valëve të privatizimit, me Spin Off dhe më vonë shitje me likuidim. Nga ky proces, 498 ndërmarrje të reja janë tenderuar për shitje Me datën 6 mars 2009 ka filluar nënshkrimi i kontratave nga AKP-ja (Zyra e kontratave, 2010). Duke filluar nga muaji tetor i vitit 2010, kontratat e shitjes punohen edhe në gjuhën shqipe ose serbe nëse kërkon blerësi.¹¹

AKP, poashtu ka realizuar 1296 shitje të asetveve përmes metodës së likuidimit. Vlera e përgjithshme e shitjeve arrin shumën 752,667,287 €.

Sipas Raportit studimor të RIINVEST (Grup autorësh, 2008:11), nga numri i përgjithshëm i ndërmarrjeve shoqërore të përcaktuara për privatizim, vetëm 30 % kanë zhvilluar veprimtarinë e tyre, pas luftës në Kosovë.

¹¹ Me Kushtetutën e Kosovës dokumentet zyrtare duhet t'u jepen palëve në gjuhën amtare. Mirëpo, deri në këtë datë, kontratat janë bërë vetëm në gjuhën angleze.

Më datën 6 Mars 2009 ka filluar nënshkrimi i kontratave nga AKP-ja, që do të thotë se deri me 6 Prill 2012 janë nënshkruar gjithsejt 451 kontrata te privatizimit.

Kontratat e nënshkruara në periudhën e AKP-së sipas viteve janë:

Vitet	Numri i kontratave të nënshkruara	Vlera e kontratave të nënshkruara
2009	168	56,702,629.90 €
2010	99	79,457,219.00 €
2011	123	73,995,008.00 €
2012	61	19,352,929.00 €
Toal	451	229,507,785.90 €

Tabela 3. Kontratat e nënshkruara 2009-2012 (Burimi AKP; Punoi Autorja)

Nga këto shitje të realizuara, pra mjete të paguara për privatizimin e ndërmarrjeve, 20% nga shitja e secilës, u shpërndahet ish punëtorëve të NSH-ve. Kurse në procedurë likuidimi, paguhen kreditorëve, furnitorëve, apo kontraktuesve, borxhet e NSH-së, natyrisht, nëse kanë mbetur mjete nga likuidimi i saj. Fondi i Mirëbesimit është krijuar për privatizimin e NSH-ve në Kosovë, dhe vitet e fundit mjetet mbahen në Bankën Qëndore të Kosovës.

Instituti Riinvest që nga fillet e hershme të tranzicionit ka qenë shumë i angazhuar me aktivitete kërkimore dhe aktivitete nxitëse e advokuese për të zbatuar një program efektiv të privatizimit. Gjatë periudhës 2001-2005 ka publikuar 4 raporte lidhur me aspektet e ndryshme të privatizimit në Kosovë. Këto raporte përmbajnë argumente teorike dhe të tjera në favor të zbatimit të privatizimit dhe paraqesin pasojat negative për shoqërinë dhe ekonominë e Kosovës nga hezitimet dhe vonesat që e shoqëruan këtë process edhe për fusha të tejra të ekonomisë. (RIINVEST, 2008) Raportet e Institutit RIINVEST, japin një pasqyrë interesante, mbi privatizimin, nevojën e privatizimit, të dhëna të ndryshme dhe modele krahasimi, pastaj për performancën e ndërmarrjeve në Kosovë dhe një varg qështje të tjera.

Në Raportin e AKP-së për periudhën 2008 - 2009, theksohet se në Kosovë janë identifikuar mbi 590 NSH potenciale biznesi. Sektori i NSH-ve ka punësuar numër të konsiderueshëm të punëtorëve, afro 60. 000, siç del nga listat e punëtorëve. Në vitet e 80-ta, në këto ndërmarrje kanë qenë të përqendruara makineri dhe pajisje të rëndësishme teknologjike, transportuese, prodhuese dhe shërbyese.

Sipas vlerësimit të AKP-së, NSH-të përfaqësojnë 90% të bazës industriale dhe minerale, 50% të hapësirës së lokaleve, më pak se 20% të tokës bujqësore (AKP-Raporti i punës, 2009). Privatizimi i ndërmarrjeve në Kosovë është proces mjaft specifik, andaj paraqet një sfidë jo të lehtë për Agjencinë Kosovare të Privatizimit.

Rajoni	Asetet tjera	Tokat bujqësore	Tokat tjera	Gjithsej
Prishtina	240	228	56	524
Peja	211	260	110	581
Prizren	106	393	12	511
Gjilan	41	180	27	248
Mitrovica	201	180	29	410
Gjithsej	799	1241	234	2274

Tabela 4. Asetet e pashitura brenda Kosovës (Burimi: AKP)

Agjencia Kosovare e Privatizimit që nga themelimi i saj, ka nën administrimin e vet gjithsejt 590 Ndërmarrje. Sipas natyrës së administrimit, ato klasifikohen si në vijim:

Numri i Ndërmarrjeve nën administrimin e Agjencisë	590
Vendosur në likuidim	532
Numri i NSH-ve në likuidim të përmbyllura me vendim të Dhomës së Posaçme	32
Ende në proces të likuidimit	500
Kosovatransat dhe Ekonomitë Pyjore që nuk do të vendosen në likuidim	34
Nuk janë vendosur ende në likuidim*	60

Tabela 5. Numri i ndërmarrjeve nën administrimin e AKP(Burimi:AKP)

* Pas miratimit të Statutit të minierës Trepça ShA (si shoqëri aksionare) nga Kuvendi i Kosovës më 3 shkurt 2019, ndërmarrja Trepça vendoset në likuidim si një subjekt juridik, ndërsa nëntë njësitë biznesore të Trepçës kanë mbetur në mandat të Agjencisë Kosovare të Privatizimit.

Investitorët e huaj të cilët kanë privatizuar NSH përmes AKP-së, përbëjnë 13% të numrit të përgjithshëm të shitjeve, ndërsa pjesa tjetër janë blerës vendas, të cilët përbëjnë 87% të blerjeve (AKP, Ndryshime pozitive, 2011). Nga ana tjetër, 11.8% e blerësve vendas të ndërmarrjeve janë partner biznesi me investitorë të jashtëm.

Grafiku 1. Shuma e shitjeve të NSH-ve tek blerësit sipas shteteve të perëndimit

Siç, shihet nga grafiku, nga blerësit e jashtëm që kanë privatizuar në Kosovë, lista kryesohet nga Zvicra, e pasuar nga Greqi, Maqedonia, Amerika.

3.7. Ndërmarrjet e komercializuara

Shtylla e IV-të e UNMIK-ut në Kosovë, menaxhohej nga Bashkimi Europian dhe ka pasur për detyrë të bëjë rindërtimin ekonomik dhe zhvillimin e Kosovës. Departamenti për tregti dhe industri, ishte në kuadër të shtyllës së IV-të të UNMIK-ut, ashtu që vendosi të fillojë me procesin e komercializimit, të NSH-ve, për një periudhë 10 vjeçare. Komercializimi i parë, është bërë më 13 qershor të vitit 2000. Deri në vitin 2003 janë dhënë me koncesion gjithsej 18 ndërmarrje shoqërore (Burimi: AKP, 2017)

Investitorët ishin të obliguar që të paguajnë pagesën vjetore të koncesionimit, të bëjnë investime dhe të organizojnë trajnime për stafin. Pas kësaj periudhe ata ishin të obliguar ta kthejnë NSH-në, ashtu si e kanë marrë, me asetet, mjetet dhe tokën, ashtu si e kishin marrë në dispozicion kur e kanë nënshkruar kontratën.

Një nga elementet më të rëndësishëm në ripërtërirjen e kësaj ekonomie ka qenë privatizimi dhe modernizimi i NSH. U bë një përpjekje për të filluar një program të “ngjashëm me Privatizimin” që u quajt “komercializim”. Më 13 qershor 2000 u bë komercializimi i parë, deri në 2003, gjithsej 18 NSH janë komercializuara. Këto NSH janë monitoruar nga AKM-ja, pastaj nga AKP-ja pas vitin 2008.

Nr	Emri i NSH-së	Komuna	Komercializuesi	Fillimi	Fundi
1	SharrCem	Elez Han	Holderbank (Switz)	13/6/2000	12/6/2010
2	Industria Ushqimore	Prizren	Abi/Elif 19	19/4/2001	18/4/2011
3	Betonjerka	Mitrovicë	2K group (Shqipëri)	25/6/2001	240/6/2011
4	Fapol	Podujevë	CRK/Kosovë	3/7/2001	2/7/2011
5	Ferma e shpezëve	Lipjan	ADI/Kosovë	3/7/2001	29/4/2010
6	Termovent	Lipjan	Dajti/Kosovë	1/12/2001	16/6/2010
7	Fan Besiana	Podujevë	CRK/Kosovë	1/12/2002	1/12/2012
8	Zdrukthtaria	Prizren	Egi Bau/Prizren	NA	NA
9	Remont Servis	Prizren	Euro Food	22/12/2003	21/12/2013
10	Fabrika e vajit	Ferizaj	Alcon	NA	NA
11	Minex (SOS)	Ferizaj	Neraimpex	NA	NA
12	Artizanati	Prizren	Astra-B	NA	NA
13	Tullara	Kamenica	Vëllezërit Borovci	NA	NA
14	Industria për përpunimin e mishit	Prizren	Fructus	2/3/2001	31/12/2005

15	IMN Kosova	Prishtinë	Ital Kosova	1/12/2001	7/6/2007
16	Fabrika e tullave "M.Goga"	Ferizaj	Tullorja	9/11/2001	31/12/2004
17	Mirusha	Klina	Sacet	6/12/2000	31/12/2004
18	Gjeravica	Deçan	Wood Industry	16/9/2002	31/12/2004

Tabela 6. Tabela përmbledhëse e NSH-ve të komercializuara (Burimi: AKP)

Programi i komercializimit nuk doli të jetë i suksesshëm. Në disa ndërmarrje ka pasur dëmtime të aseteve dhe të pronës së NSH-ve, kurse një pjesë e tyre nuk ishin në gjendje të paguajn pagat e punëtorëve dhe u mbetën borxh. Kështu, Bordi i Drejtorëve të AKP-së (Raporti vjetor, 2010), ka miratuar shkëputjen e kontratës së komercializimit për shkak të shkeljeve të kushteve të kontratës së komercializimit, për ndërmarrjet: Fan Besiana, Betonjerka, dhe Termovent. Kurse NSH Ferma e Shpeztarisë për shkak të specifikave të operimit, që është rritja e pulave dhe procesimi i produkteve, AKP i ka dhënë afat deri më 15.1.2011, për t'u larguar.

Në anën tjetër, disa nga ndërmarrjet e komercializuara janë treguar të suksesshme gjatë këtij procesi dhe kanë pasur performancë të mirë. AKP-ja ka aprovuar privatizimin e tyre. Në vitin 2011, nga lista e ndërmarrjeve të komercializuara, në fund të vitit 2010, janë privatizuar ndërmarrja "Remont Servis" dhe ndërmarrja "Industria Ushqimore", e cila ka rritur biznesin, numrin e punëtorëve në prodhim dhe në shitje, si në tregun e Kosovës, ashtu edhe jashtë saj. Ndërmarrja shoqërore "Sharr Cement", është shitur me metodën e negociatave dhe blerësi është vetë komercializuesi.

Nga lista e ndërmarreve të komercializuara është privatizuar edhe NSH Zdrukhtaria, përmes tenderit të hapur, mirëpo as pas privatizimit nuk ka pasur ndonjë sukses që meriton vëmendje. Janë privatizuar edhe NSH "Termovent", NSH "Fan Besiana", si dhe do të privatizohen edhe NSH "Betonjerka" dhe "Ferma e Shpezëtarisë", për të cilat BD i AKP-së ka aprovuar shkëputjen e kontratave, për shkak të shkeljeve të kushteve të kontratës së komercializimit.

3.8. Metodat e privatizimit në Kosovë

Agjencia Kosovare e Privatizimit, ne mandatin e saj ka për detyrë të kryej privatizimin dhe likuidimin e ndërmarrjeve shoqërore. Këtu nuk hyjnë ndërmarrjet publike, sepse me ato menaxhohen nga Qeveria e Kosovës. Privatizimi i ndërmarrjeve shoqërore është përcaktuar të bëhet përmes këtyre metodave:

Spin Off-i: Në kuadër të kësaj metode një numër i vogël i detyrimeve të NSH-ve, transferohen në shoqëri aksionare të krijuar rishtazi (e njohur me emrin, Ndërmarrje e Re) dhe aksionet e kompanive të reja, me vendimin e Bordit të Drejtorëve, tenderohen për shitje tek investitorët privat, ndërsa detyrimet e mbetura ndaj kreditorëve janë obligim i ndërmarrjes shoqërore.

Spin Off Special: Kjo metodë është e ngjashme me Spin Off (i zakonshëm) por që përbrenda saj përmban kushte të veçanta. Këto kushte përfshijnë: zotimet për investime kapitale, mbajtjen e një numri të caktuar të të punësuarve, shtimin e punëtorëve dhe vazhdimin e aktivitetit të njëjtë të biznesit. Kjo metodë është paramenduar që të përdoret vetëm për NSH-të e mëdha që kanë rëndësi strategjike për ekonominë.

Likuidimi Vullnetar: Përdoret për ato NSH që nuk janë funksionale, asetet e tyre zakonisht do të likuidohen përmes ankandit publik.

Në fillim të vitit 2019, AKP-ja ka aprovuar ndryshimin e rregullores për shitjen e aseteve specifike të ndërmarrjeve shoqërore, përmes Negocimit Direkt. Në kuadër të AKP-së është themeluar njësia e veçantë - Komisioni profesional për shitje me negociata direkte e cila merret vetëm me trajtimin e këtyre rasteve (AKP, 2018). Pas kërkesës së palëve, lëndët e shqyrtuara nga komisioni profesional, me raporte dhe rekomandime, i paraqiten Bordit të drejtorëve, për miratim.

Prioritet duhet të kenë pronat e banimit që gjenden në pronat e ndërmarrjeve shoqërore, por edhe raste të tjera të veçanta. Deri në fund të vitit 2019, me negociim direkt, palëve u janë dorëzuar 84 kontrata, të privatizimit me negociata.

3.8.1. Metoda e privatizimit me Spin Off (i rregullt)

Spin-Off është krijimi i një ndërmarrje të pavarur përmes shitjes e shpërndarjes së aksioneve të reja nga biznesi ekzistues ose ndarja e saj nga kompania amë. Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK), më 13 qershor 2002, nxjerr Rregulloren Nr. 2002/12 mbi themelimin e Agjencisë Kosovare të Mirëbesimit (AKM), me të cilën përcaktohet baza për privatizimin e NSH-ve. Bordi i Drejtorëve si organi më i lartë i AKM-së, miratoi Politikat Operacionale të AKM (2003). Në këtë dokument përcaktohen procedurat dhe metodat e privatizimit të ndërmarrjeve shoqërore, që do të jenë shitjet përmes metodës Spin-Off dhe likuidimit vullnetar.

Spin-Off nënkupton marrjen e të drejtës së pronës dhe heqja e bizneseve të cilat pritet që të jenë fitimprurëse. AKM e përdori procesin Spin-Off, si metodë të privatizimit për ndërmarrjet të cilat kanë një pasur biznes të qëndrueshëm. Kjo metodë privatizimi do të thotë, të nxjerrët pjesa më vitale e një ndërmarrjeje shoqërore përmes një ose më shumë degë të themeluara rishtas, e njohur si NewCo (Ndërmarrje e Re), e cila do të privatizohet bashkë me pasuritë dhe përgjegjësitë e kufizuara të saj. Ndërmarrjet e Reja (NewCo-të), janë themeluar nga AKM si kompani me përgjegjësi të kufizuar, që kanë të drejtën dhe interesin e aseteve të NSH-së së vjetër, mirëpo nuk është përgjegjëse për borxhet dhe kërkesat e kreditorëve. Mjetet që paguhen nga investitori, vendosen në një llogari në mirëbesim që të përdoren për të përmbushur përgjegjësitë, obligimet dhe pretendimet pronësore, që i mbeten NSH-së amë. Në një fazë të mëvonshme, këto NSH do të kalojnë në procedurë likuidimi apo falimentimi.

AKM, fillimisht ka përpiluar një listë me ndërmarrjet shoqërore prioritare, të cilat do të vendosen për privatizim. Pastaj, kanë vendosur disa kritere kryesore, në të cilat do të bazohen, për të zgjedhur, ndërmarrjet për privatizim. Këto kritere janë:

- (1) NSH-të me pasuri atraktive, për të cilat investitori ka shfaqur interesim;
- (2) NSH-të për të cilat AKM-ja ka informacionet se punonjësit dhe drejtuesit e saj, kanë mirëpritur privatizimin dhe
- (3) Pronësia shoqërore e mbetur në kompanitë ekzistuese aksionare ku pronësia shoqërore e ka shumicën e aksioneve (Kosovo Trust Agency).

Secili rast shqyrtohet një nga një dhe merret vendimi për pasuritë e NSH-së që do t'i transferohen kompanisë së re, të quajtur NewCo¹². Këto pasuri transferohen ashtu që të arrihet objektivi për maksimizimin e vlefshmërisë komerciale të NewCo-së, siç bie fjala që kjo NewCo të bëhet më atraktive për investitorët. Gjithashtu AKM ka përgatitur një listë me përgjegjësitë ndaj asetëve dhe/ose obligimet e ndërmarrjes së vjetër, të nënshkruar nga menaxhmenti i secilës NSH, të cilat transferohen te NewCo duke bërë përpjekje që të transferohet shuma minimale e obligimeve të caktuara, si, detyrimet e tatimit në pronë për vitin e fundit, detyrimet e rrymës dhe komunalive vetëm për tre muajt e fundit. Përveç këtij obligimi, të gjitha borxhet dhe detyrimet tjera, mbeten me ndërmarrjen amë.

Pasi BD merr vendim për numrin e caktuar të NewCo-ve që do të privatizohen njëherësh, sipas AKM-së, të paktën dhjetë ditë para shpalljes së njoftimit për tender për shitjen e pasurive të NSH-ve, si Ndërmarrje e Re (NewCo), AKM-ja do të njoftojë me shkrim, punonjësit e këtyre NSH-ve dhe Komunën, në territorin e së cilës gjendet prona. Tek shitjet me Spin-Off të rregullt, fituesi i tenderit zgjidhet vetëm në bazë të çmimit më të lartë të ofruar në ofertën e tij.

Në kontekstin e mbrojtjes së interesave publike, ankandi nuk është rruga e duhur. Shitjet që bëhen me tender japin një mundësi për të formuluar një mënyrë të saktë të mbrojtjes së interesave publike në manaxhimin e ardhshëm të kompanive, por kjo nuk ndodhë te shitjet me Spin Off.

Të gjitha vendimet merren nga Bordi i Drejtorëve. Sipas procedurave të prokurimit publik, duhet të jenë së paku tri oferta të vlefshme nga tre ofertues individual / biznese të ndryshëm, mirëpo ka raste kur edhe me më pak oferta BD ka marrë vendim për njërin ofertues të jetë fitues i tenderit, ose e kundërta, ka pasur tri oferta por janë refuzuar të gjitha, me pretendimin se çmimi i ofertës është i ulët. (AKP, BD). Investitori që privatizon Ndërmarrjen e Re (NewCo), e merr atë në posedim bashkë me pronën dhe me obligimet minimale të cilat gjenden në listën e përpiluar kur është themeluar NewCo, si njësi e shkëputur nga ndërmarrja amë.

¹² NewCo-e ka kuptimin Ndërmarrje e Re. Në kontratat e shitjes dhe në çdo dokument është shkruar "NewCo", sepse AKM-ja, është udhëhequr nga ndërkombëtarët dhe është punuar në gjuhën angleze.

3.8.2. Metoda e privatizimit Spin Off Special

Fondi Monetar Ndërkombëtar (2002:13), Demekas, et.al., vlerëson jo aq qartë, se Kosova duhet të bëjë privatizimin, në mënyrë që të dërgohen sinjale të forta, agjentëve ekonomik vendorë, si dhe të gjithë botës, lidhur me atë se çfarë lloj ekonomie Kosova dëshiron të ndërtojë. (NUPI Report, fq.45).

Ndërmarrjet shoqërore të cilat kanë pasur biznes të qëndrueshëm, pra të jenë në gjendje të paguajnë borxhet e obligimet e veta, si dhe të kenë kapital të mjaftueshëm për të operuar në mënyrë efektive, janë marrë në konsideratë që të privatizohen me metodën Spin Off Special. Në këtë grup, përgjithësisht, kanë hyrë ndërmarrjet shoqërore (NSH), të cilat është vlerësuar se mund të kenë ndikim të jashtëzakonshëm për ekono-minë e Kosovës, pra, rastet kur ndërmarrja operon me afarizëm fitimprurës në vitin para privatizimit, me potencial për zgjerim, ka portfolio të njohur të produkteve ose shërbimeve të markës së saj, punëson një numër të madh punëtorësh si dhe ka paguar me rregull pagat e punëtorëve dhe tatimet.

Metoda Spin Off Special është aplikuar nga Agjencia Kosovare e Mirëbesimit (2002-2008), në rastet kur një industri ose një biznes që operon me afarizëm fitimprurës në vitin para privatizimit, ka portfolio të njohur të produkteve ose shërbimeve të markës së saj, punëson një numër të madh punëtorësh dhe ka paguar me rregull pagat e punëtorëve dhe tatimet, si dhe ka potencial për zgjerim e investim.

Agjencia Kosovare e Mirëbesimit, e ka pasur mandatin të bëjë privatizimin me metodën e Spin-Off Special, sipas nenit¹³ 10.2 (b) të Rregullores së UNMIK-ut 2002/12. Ndërsa, trashëgimtarja e AKM-së, Agjencia Kosovare e Mirëbesimit, e themeluar me Ligjin Nr. 03/L-067 dhe 04/L-034 mbi AKP-në (amandamentuar në shtator 2011), ka mandat të privatizojë NSH-të me metodën Spin Off (i rregullt) dhe me likuidim, si dhe shitje me negociata në raste specifike.

Ligji mbi AKP-në nuk përmban asnjë nen ligjor të veçantë, sipas të cilit do të mund të përcaktonte kushtet e privatizimit me metodën e Spin Off Special, siç e

¹³ Neni 10.2 (b) e Rregullores së UNMIK-ut, deklaroi se Agjencia mund të kërkojë nga palët që kanë konkurruar për aksione në korporata të prezantojnë plan të realizueshëm të biznesit për atë korporatë, duke përfshirë aktivitetet e propozuara, investimet dhe nivelet e punësimit, si dhe dëshmi për mjetet financiare që nevojiten për investimet e parapara në planin e biznesit dhe të specifikojnë se si këto kritere do të merren parasysh nga Agjencia gjatë vlerësimit të tenderit.

përmban Rregullorja e UNMIK-ut 2002/12. Prandaj, Agjencia Kosovare e Privatizimit (AKP) në mandatin e saj e nuk e ka të mundur të privatizojë me këtë metodë.

Natyra e privatizimit me Spin-Off Special ka specifika të tjera, të veçanta, andaj edhe ofertuesit kanë pasur nevojë për më shumë informacione. Ndërmarrjet shoqërore para se të shpallen për privatizim, janë analizuar nga personeli i Agjencisë (AKM) në varësi të rentabilitetit të rre. Nga ndërmarrjet shoqërore, është nxjerrë pjesa më vitale e tyre, e ashtu quajtur Spin Off, e regjistruar si Ndërmarrje e Re (në anglisht: NewCo), kurse pjesët tjera që nuk është konsideruar se janë rentabile kanë mbetur në ndërmarrjen amë. Atëherë kjo pjesë Ndërmarrja e Re është vendosur të ofertohej për privatizim me metodën Spin Off dhe Spin Off Special. Metoda e dytë ishte specifike, si u tha më sipër, u përdorën për privatizimin e ndërmarrjeve më të rëndësishme.

Për Ndërmarrjet e Reja (NewCo), që ofroheshin për privatizim përmes metodës Spin Off Special, stafi përkatës i AKM-së e kompletonte dosjen për investitorët për secilën nga këto ndërmarrje. Ofertuesit e interesuar, kanë pasur mundësi të shohin dosjen me informacione lidhur me ndërmarrjet që ishin ofertuar për privatizim. Ata kanë pasur në dispozicion afatin prej 30 deri në 90 ditë, që të njihen me ndërmarrjet e tenderuara nga AKM-ja, në mënyrë të studionin afarizmin dhe çështje të tjera të këtyre ndërmarrjeve, në mënyrë që të bënin hulumtimet dhe vlerësimet e tyre.

Në këtë mënyrë blerësit e mundshëm, do të ishin në gjendje, të formësojnë ide të qarta lidhur me mangësitë, përparësitë dhe nevojat e ndërmarrjes së ofertuar për shitje, para se të përgadisnin ofertën e tyre për privatizim.

Metoda e privatizimit përmes Spin-Off Special, për dallim nga Spin-Off i rregullt, në vete përmban kërkesa shtesë. Këto kërkesa janë zotimet për investime kapitale dhe zotimet për punësim të cilat duhet ofertuesi t'i paraqes në planin e biznesit, bashkë me dokumentacionin tjetër mbështetës dhe çmimin e ofertës, gjatë aplikimit. Plani i biznesit me planin investiv, shërben si një udhërrëfyes lidhur me atë se si dhe në çfarë mënyre parashihet të përmbushen kushtet e parapara në Marrëveshjen e shitjes e cila është pjesë e kontratës së privatizimit.

Prandaj 30 deri në 90 ditë ishte një kohë e mjaftueshme që blerësit potencial të ishin në gjendje të përgatisnin ofertën e tyre dhe të përcaktojnë edhe shumën për investime, si dhe numrin e punëtoërve dhe fazat e realizimit të tyre.

Te metoda e shitjes me Spin Off Special, çmimi i ofruar përbën maksimalisht 50% të ofertës. Pjesa e dytë e ofertës prej maksimalisht 50%, përbëhet nga dy zotime.

E para, zotimet e ofertuesit për financimin e projekteve investive me 25% të ofertës, (për periudhën e specifikuar sipas tenderit) dhe 25% përbën punësimin e numrit të caktuar të punëtorëve në ndërmarrje (KTA, *Rules of tender*, SOS)¹⁴.

Në disa raste ka pasur edhe kritere të tjera për zotime nga blerësit potencial, mirëpo janë specifikuar paraprakisht në tender. Një kriter i tillë, mund të jetë, dëshmia e ekspertizës së mjaftueshme për një fushë të caktuar, me qëllim që të blerësit e mundshëm të dëshmojnë me certifikata apo licenca se janë në gjendje të zhvillojnë atë veprimtari të Ndërmarrjes së re. Një kriter tjetër mund të jetë ndalesa e ndërrimit të veprimtarisë së ndërmarrjes, për një periudhë të caktuar pas privatizimit të saj. Kjo periudhë në shumicën e rasteve është përcaktuar të jetë 5 vjet. Një kusht tjetër që është përdorur, në ndonjë rast, është të mos largohen pajisjet dhe makineritë nga ndërmarrja për kohë të caktuar. Por kushtet kryesore kanë qenë, investimet dhe punësimi. Gjatë mandatit të AKM-së, kur është aplikuar metoda Spin Off Special, të gjitha rregulloret, dokumentet zyrtare, kontratat e privatizimit dhe shkresat tjera, janë punuar në gjuhën angleze, e cila ka qenë edhe gjuhë zyrtare në Agjenci.

3.8.3. Procedurat e parakualifikimit dhe ofertimit

Dokumenti “Rregullat e Tenderit për Ndërmarrjet e Privatizuara me metodën Spin Off Special”, specifikon të gjitha kërkesat që duhet të plotësohen dhe kriteret e ofertimit për investitorët që aplikojnë në procesin tenderues për blerje të ndërmarrjes me metodën Spin-Off Special. Këto rregulla paraprakisht janë miratuar nga Bordi i Drejtorëve të AKM-së, për secilën ndërmarrje veç e veç dhe me rastin e ofertimit janë shpallur bashkë me tenderin për privatizimin e ndërmarrjeve përkatëse.

Përveq kësaj, si pjesë e veçantë e procedurës së ofertimit, te kjo metodë e privatizimit, janë paraparë “Kushtet e Parakualifikimit”, të cilat poashtu, janë shpallur në tenderin mbi privatizimin në secilën Valë të privatizimit,

Qëllimi i procedurave të parakualifikimit, te metoda Spin Off Special është të ndihmojë Agjencinë e Privatizimit, për të vlerësuar mundësitë e ofertuesve të interesuar për udhëheqje dhe zhvillim efikas të biznesit dhe pasurive të Ndërmarrjes

¹⁴ KTA – Kosovo Trust Agency (AKM - Agjencia Kosovare e Mirëbesimit).

së Re si dhe për të vlerësuar mundësitë e tyre për të përmbushur zotimet. Kësisoj, Agjencia, bazuar në informatat që i sigurohen asaj dhe në pëputhje me procedurën e kualifikimit, e bënë procedurën e vlerësimit të këtyre çështjeve dhe pastaj e përcakton nëse ofertuesi potencial është i kualifikueshëm ose jo për të dorëzuar ofertën gjatë procesit të tenderimit.

Për të qenë i kualifikueshëm për dorëzimin e ofertës gjatë procesit të tenderimit të një ndërmarrjeje të caktuar, ofertuesit potencial është dashur të marrin pjesë në procedurën e para-kualifikimit në mënyrë që të regjistrohen si ofertues të kualifikueshëm. Një ofertues potencial, për t'u marrë parasysh si i vlefshëm për regjistrim, obligohet që në harmoni me procedurën e para-kualifikimit të dorëzojë në Agjenci (AKM / AKP) informata dhe dokumente, për aq sa Agjencia (AKM / AKP) vlerëson se është e pranueshme. Këto dokumente, duhet të dëshmojnë se ofertuesi potencial i plotëson kriteret e nevojshme, për të marrë pjesë në ofertë.

Ofertuesi potencial, duhet t'i dorëzojë në Agjenci dokumentet e vërtetuara të tij/ të subjektit juridik / të ortakërisë / të konzorciumit, të dhënat personale për pronarët me kontaktet për secilin, të dhënat biznesore, certifikatën se nuk është nën hetime.

3.9. Ndërmarrjet e privatizuara me metodën Spin Off Special

Metoda e privatizimit me Spin Off Special është kryer vetëm gjatë mandatit të AKM-ja, në periudhën 2002-2007. Janë zhvilluar dy raunde të ofertimit me metodën Spin Off Special. Në raundin e parë, të drejtën për të ofertuar e kanë fituar të gjithë ofertuesit të cilët janë para-kualifikuar për të qenë pjesëmarrës në tender. Në raundin e dytë të ofertimit, të drejtën e pjesëmarrjes në tender e kanë pasur vetëm tre ofertuesit e parë të renditur në ranglistën nga rundi i parë i ofertimit.

Pas raundit të dytë të ofertimit është bërë kalkulimi përfundimtar i ofertës, ku fituesi i tenderit për privatizimin e ndërmarrjes së re, maksimalisht (50%) të pikëve i fiton në bazë të çmimit të ofruar për blerjen e ndërmarrjes, (25%) të pikëve i fiton në bazë të shumës së investimeve kapitale të zotuar dhe (25 %) e pikëve fitohen nga kriteri i tretë, që është numri i zotuar i vendeve të punës. Te çmimi i ofruar për blerjen e ndërmarrjes, sipas praktikave operative të AKM-së, ka fituar oferta me

çmimin më të ulët, kurse kushtet për zotime janë vlerësuar sipas përqindjes së pikëve të fituara.

Në raportet e Agjencisë figuron numri i përgjithshëm prej 26 ndërmarrjeve të privatizuara me SOS. Nga ky numër ndërmarrja “7 korriku”, nuk ka asnjë dokumentacioni, nuk ka kushte dhe as zotime, ashtu që ka mbetur në atë listë që nga koha e AKM-së dhe pasi nuk është dorëzuar detyra nga AKM tek AKP në mënyrë zyrtare, nuk dihet pse ka mbetur në këtë listë. Në këtë punim hulumtues trajtohen 25 ndërmarrje për të cilat ka të dhëna dhe dihet rrjedha e operacioneve.

Për nga aspekti i punës dhe menaxhimit të operacioneve të NSHve, Agjencia ka zyrën qendrore dhe pesë zyra regjionale në: Prishtinë, Prizreni, Pejë, Gjilan dhe Mitrovicë. Secila nga këto regjionale merret me operacionet dhe administrimin e aseteve në regjionin përkatës. Kurse punët përmbyllëse dhe vendim marrëse kryhen në zyrën qendrore të Agjencisë, ku gjendet menaxhmenti dhe Bordi i Drejtorëve.

Nëse marrim në përqindje, me metodën e SOS, më së shumti ndërmarrje janë shitur në Regjionin e Gjilanit (32%) dhe më së paku në Regjionin e Mitrovicës (8%). Në tabelën e mëposhtme janë paraqitur të dhënat e ndërmarrjeve të privatizuara me Spin Off Special, në Kosovë, sipas regjioneve:

Regjioni	Ndërmarrjet e privatiz. me SOS	Sipas regjionit (në %)
Prishtinë	7	28 %
Gjilan	8	32 %
Pejë	4	16 %
Prizren	4	16 %
Mitrovicë	2	8 %
	25	100%

Tabela 7. Ndërmarrjet e privatizuara me SOS, sipas regjioneve (Burimi AKP).

NSH-të e privatizuara me metodën SOS i përkasin sektorëve të ndryshëm, si ndërtimtari, miniera dhe përpunim i mineraleve, prodhim dhe përpunimi i pijeve, përpunimi i miellit, përpunimi i drurit, përpunimi i tekstilit, metalurgji dhe shërbime.

3.9. 1. Zotimet për investime kapitale dhe punësim

Procesit i privatizimit të ndërmarrjeve shoqërore në Kosovë, përmes metodës së Spin Off Special, fokus kryesorë ka zotimet për investime kapitale dhe punësim, gjegjësisht përmbushjen e tyre dhe rifuksionalizimin e ndërmarrjeve.

Pas përmbylljes së procedurave të procesit të privatizimit të këtyre ndërmarrjeve, blerësit e ri, si fitues i tenderit janë pajisur me Kontratën e shitblerjes, e cila përbrenda vetës përmban disa pjesë përbërëse lidhur me transferimin e obligimeve¹⁵ të bartura nga NSh-ja, pastaj deklarata e transferimit të aseteve të ndërmarrjes dhe Marrëveshja për Zotime, në të cilën janë të rregulluara dhe të specifikuara të gjitha çështjet rreth përmbajtjes së obligimeve kontraktuese të cilat dalin si rezultat i privatizimit të ndërmarrjeve të caktuara, ndër to edhe zotimet për investime kapitale dhe për punësim. Për këtë qëllim, në Marrëveshjen për Zotime janë specifikuar edhe definicionet dhe kuptimet e termeve për investime kapitale dhe punësim, me qëllim të orientimit të blerësve të ri të ndërmarrjeve gjatë procesit të përmbushjes së obligimeve kontraktuale lidhur me atë se çka mund të nënkuptohet investimi kapital dhe punësimi.

Investimet kapitale - nënkuptojnë¹⁶ (i) paratë e paguara për blerjen e pasurive kapitale ose mjeteve themelore gjatë Periudhës së Zotimeve dhe (ii) shpenzimet kapitale që kanë ndodhur gjatë gjashtë muajve të parë të Periudhës së Zotimeve me qëllim të rritjes dhe përmirësimit të pasurive kapitale dhe mjeteve themelore që janë transferuar në Kompani. Pasuritë kapitale dhe mjetet themelore do të përfshijnë (por nuk do të kufizohen vetëm në) tërë pronën e prekshme e cila nuk mundet të shndërrohet lehtë në para të gatshme dhe e cila zakonisht mbahet për periudha të gjata kohore, përfshirë këtu (por jo kufizuar vetëm në) pronën e paluajtshme, pajisjet,

¹⁵ Politikat Operative kanë paraparë që me rastin e privatizimit të Ndërmarrjes së Re disa borxhe dhe detyrime të caktuara të NSh-së, të cilat janë krijuar gjatë afarizmit të zakonshëm të NSh-së do ti barten blerësit të dhe ato si në vijim: (1) detyrimet neto të NSh-së për TVSh, ku përjashtohen kamatat dhe gjobat, të cilat janë shfaqur gjatë periudhës prej 12 muajve para datës së përfundimit të shitjes së subjektit të ri; (2) detyrimet e papaguara të NSh-së për tatimin mbi pronë, të periudhës prej 12 muajve para datës së përfundimit të shitjes së subjektit të ri; (3) detyrimet e NSh-së për mallra dhe shërbime (p.sh. borxhet ndaj KEK-ut apo për shërbimet tjera publike apo borxhet ndaj furnizuesve, por duke mos përfshirë pagat, pensionet ose pagesat tjera ndaj apo në emër të punonjësve të NSh-së në kapacitetin e tyre si punonjës), që janë shfaqur gjatë periudhës prej 3 muajve para datës së përfundimit të shitjes së subjektit të ri; dhe (4) çfarëdo detyrime tjera që transferohen nga NSh-ja në subjektin e ri.

¹⁶ Rregullat e Tenderit për privatizimin e ndërmarrjeve më Spin Off Special. Definicioni i Investimeve kapitale dhe punësimit.

impiantet dhe makinerinë. Për t'iu shmangur dyshimeve, pasuritë e tilla kapitale dhe mjetet e tilla themelore janë pasuri të prekshme afatgjate të cilat mbahen në lidhje me aktivitetin operues të ndërmarrjes.

Kërkesat afariste e të cilat nuk pritet që gjatë vitit të tanishëm apo vitit të ardhshëm fiskal të shndërrohen në para të gatshme dhe shpenzimet e të cilave sipas standardeve të pranura të kontabilitetit trajtohen si shpenzime kapitale dhe paraqiten si të tilla në Bilancin e Gjendjes. Sa i përket kostove të (1) transportimit dhe instalimit të pajisjeve, impianteve dhe makinerisë, (2) tarifave të konsulentëve dhe menaxhmentit ku tarifave të tilla janë pjesë përbërëse të instalimit apo ndërtimit të investimit kapital dhe (3) tatimeve dhe doganave të cilat në mënyrë të drejtpërdrejtë janë pjesë e importimit të investimit kapital dhe nuk janë të kthyeshme gjatë aktivitetit të zakonshëm afarist atëherë kostot e këtyra (1), (2) dhe/ose (3) mund të përfshihen në llogaritjen e investimeve kapitale duke pasur parasysh që sipas standardeve të pranura të kontabilitetit kostot e tilla trajtohen si shpenzime kapitale. Kostot e studimeve të realizueshmërisë, etj, nuk do të përfshihen si investime kapitale. Vendimi i Agjencisë në lidhje me atë se çka mund të përfshihet në investime kapitale do të jetë përfundimtar (Rregullat e tenderit, SOS).

Punësimi - nënkupton¹⁷ numrin e punonjësve për t'u punësuar nga ose në emër të subjektit të ri për të cilët ofertuesi zotohet se do t'i mbajë gjatë 2 viteve të para, pas hyrjes në fuqi të kontratës së shitjes. Në termet zyrtare në Agjenci, ky proces që njihet me emrin 'Ratifikimi i kontratës me AKM (ose AKP)'.

3.9.2 Monitorimi

Çdo Kontratë e shitjes e cila është realizuar përmes metodës së SOS, ka paraparë edhe afatin kohor përbrenda të cilit duhet të përmbushen obligimet kontraktuese nga ana e blerësve. Afati i paraparë kohorë për përmbushje të këtyre obligimeve (investimeve kapitale dhe punësimi) është paraparë të jetë dy vite nga data e ratifikimit të kontratës. Me qëllim që të bëhet një konfirmim i përmbushjes së obligimeve kontraktuese, në këto kontrata janë paraparë edhe procedurat e monitorimit. Për këtë në kuadër të AKM/AKP, ka ekzistuar edhe një njësi e veçantë e

¹⁷ Rregullat e Tenderit për privatizimin e ndërmarrjeve më Spin Off Special. Definicioni i Investimeve kapitale dhe punësimit.

cila ka bërë monitorimin e përmbushjes së zotimeve nga blerësit e ndërmarrjeve të privatizuara me SOS.

Procedurat e monitorimit dhe Marrëveshja për Zotime kanë paraparë që përgjatë periudhës së përmbushjes së zotimeve, blerësit e ndërmarrjeve janë obliguar të raportojnë në Agjenci me raporte në baza tremujore, e që në përgjithësi janë 8 (tetë) raporte të tilla tremujore. Në kuadër të Marrëveshjes për Zotime është paraparë që brenda 10 ditëve të punës pas përfundimit të çdo tremujori, blerësit duhen të dorëzojnë raporte të detajuara në Agjenci, lidhur me:

i. Një përmbledhje të investimeve kapitale të bëra nga hyrja në fuqi e kontratës e deri në përfundim të tremujorit pasues, përfshirë natyrën dhe shumat e pagesave të investimeve të bëra në emër të ndërmarrjes, dhe dokumentet tjera përcjellëse¹⁸;

ii. Një përmbledhje me shkrim të ndonjë devijimi nga aktivitetet e parapara në Planin e Biznesit;

iii. Një përmbledhje ku përcaktohen detajet e arsyeshme me hollësitë e respektimit të zotimit për punësim, duke i bashkangjitur listën e numrit të punëtorëve, dëshmitë nga ATK-ja lidhur me pagesat e tatimit në pagat dhe të kontributeve pensionale.

Pasi blerësit të kenë dorëzura raportin mbi përmbushjen e zotimeve sipas marrëveshjes mbi zotimet, në Agjenci, është e paraparë që të bëhen vizita monitoruese nga zyrtarët e njësive për monitorim, nëpër ambientet e këtyre ndërmarrjeve. Në anën tjetër, pas përfundimit të periudhës së rregullt prej dy viteve të afatit të Marrëveshjes për Zotime, është paraparë që të bëhet edhe konfirmimi përfundimtarë i përmbushjes së obligimeve të marra kontraktuese. Konfirmimi përfundimtarë i përmbushjes së zotimeve bëhet nga një kompani e pavarur, e specializuar për auditim, raporti i së cilës i shërben strukturave të Agjencisë, respektivisht Bordit të Drejtorëve për vendimmarrje.

Gjatë fillimit të periudhave të ndryshme operuese të këtyre ndërmarrjeve, një pjesë e tyre ka arritur që përbrenda afateve të parapara kohore¹⁹ në Marrëveshjen për

¹⁸ Dokumentet tjera përcjellëse përfshijnë, dëshmitë e pagesë nga banka, apo forma të tjera nëse është bërë përmes ndonjë kompenzimi, Dokumenti Unik Doganor (DUD) nëse është bërë importimi i ndonjë makinerie apo diçka tjetër nga vendet e ndryshme gjatë procesit të realizimit të investimeve kapitale në ndërmarrje.

Zotime t'i përmbushin obligimet kontraktuese lidhur me zotimet për investime kapitale dhe punësim. Është e ditur se AKM nuk ka bërë ndonjë monitorim të mirë të operimit të këtyre ndërmarrjeve pas privatizimit të tyre. Nga viti 2008, AKP ka bërë një punë intensive të ndërmarrjet e privatizuara me SOS. Sipas të dhënave të AKP-së, mangësitë e para të vërejtura nga e kaluara²⁰ (nga periudha e AKM), kryesisht kanë të bëjnë me parakualifikimin dhe zgjedhjen e dobët të investitorëve potencial.

Duke u bazuar në raportet e publikuara vjetore nga Agjencia Kosovare e Privatizimit deri më tani, si rezultat i përmbushjes obligimeve kontraktuale të kontratës së shitjes, Bordi i Drejtorëve të AKM/AKP-së, ka liruar nga kushtet e Marrëveshjes për Zotime 20 ndërmarrje, kurse katër ndërmarrje për shkak të mospërmbushjes së zotimeve për investime dhe punësim me vendim të Bordit të AKP-së, u janë marrë aksionet: Vetëm një ndërmarrje, "NBI Suhareka"/ Agro-kosova Holding, është nën monitorimin e AKP-së.

3.10. Kosova dhe qëndrueshmëria e saj ekonomike

Për një shtet, ekonomia kombëtare konsiderohet e qëndrueshme në qoftë se është e aftë të shfrytëzojë në mënyrë të duhur burimet dhe kapacitetet e saj njerëzore, financiare dhe kapitale, për gjenerimin e rritjes të vazhdueshme ekonomike, në mënyrë të sigurohet një mirëqenie për të gjithë qytetarët e saj. Krahës përdorimit të burimeve natyrore nëntokësore dhe burimeve të tjera mbitokësore, përdorimi i asetit dije është i një rëndësie jetike për zhvillim. Thomas Steward, botuesi i revistës "Fortuna", thotë: "Kapitali intelektual është diçka që nuk mund të preket, por ngadalë të bën të pasur", Dija e menaxhuar mirë, transferohet në prodhim, mallëra dhe në shërbim, përmes punës, kapitalit dhe teknologjisë.

Zhvillimi i mendimit ekonomik lidhur me burimet e rritjes ekonomike është paraqitur gjatë Luftës së Dytë Botërore. Studiuesi Michael Todorov (2003) bën identifikimin e pesë drejtimeve kryesore:

¹⁹ Marrëveshja për Zotime si pjesë përbërëse e Kontratës së përgjithshme të shitjes, parasheh që periudha për përmbushjen e obligimeve kontraktuese (investime dhe punësi) është dy vjeçare nga data e ratifikimit të kontratës së shitjes.

²⁰ Raporti Punes i AKP-së, Gusht 2008 – Gusht 2009

(1) Teoria Lineare e Fazave - përvojat e Planit Marshal dhe të vendeve në zhvillim gjatë viteve 1950, kanë promovuar fazat e Roslow-it, një model i rritjes, i cili potencon se gjatë tranzicionit nga të qenit i pazhvilluar, në vend të zhvilluar, në mënyrë që shoqëritë të bëhen të vetë-qëndrueshme dhe të pjekura ekonomikisht, së pari duhet të bëjnë mobilizimin e të gjitha kursimeve vendore dhe ndërkombëtare. Pikërisht, kjo kohë e ka prejardhjen modeli i mirënjohur i investimeve për rritje të shpejtë, i mbështetur nga Harrod dhe Domar (Modeli Harrod & Domar).

(2) Gjatë viteve 1960, Modeli i Ndryshimeve, i njohur si modeli i Lewis, promovoi ndryshimet nga bujqësia bazike në industri të ndryshme, në shërbime ekonomike dhe në zona të urbanizuara. Ai përdori dy aspekte, e para, tepricat e fuqisë punëtore në bujqësi dhe e dyta, transferimin e këtyre tepricave në sektorin me teknologji të avancuar me paga të larta. Mirëpo, kjo nuk përputhet me shumicën e rasteve në vendet në zhvillim. Në këto vende, edhe zonat urbane kanë një papunësi të theksuar. Drejtimi kryesor i ndryshimeve sektoriale është: nga bujqësia, në industri; akumulimi i kapitalit njerëzor dhe atij fizik; ndryshimi i kërkesave të konsumatorëve; rritja e qyteteve dhe zonave urbane; shtrirja e bujqësisë përreth qyteteve të vogla; zvogëlimi i madhësisë së familjeve dhe fokusimi në cilësinë e arsimit.

(3) Teoria e ndërvlerësimit (gjatë viteve 1970) bazohet në qasjen neokoloniale dhe neomarksiste. Vendet në zhvillim mbetën të pazhvilluara, përkundër faktit se ato patën mbështetje ndërkombëtare si me teknologji ashtu edhe me financa. Ato evidentuan dështim në IJD, si dhe dështime të tregut.

(4) Kundërrevolucioni neoklasik (1980): thekson se me rëndësi është oferta, politikat makroekonomike, liberalizimi i tregut, reformimi i pronës publike dhe reduktimi i rregullit nga ana e qeverisë. Arsye kryesore e zhvillimit të ulët janë alokimi i dobët i burimeve edhe ashtu të pakta, si dhe intervenimi i shtuar shtetëror. Rritja stimulohet kryesisht nga: tregu i lirë, privatizimi, tregtia e lirë dhe promovimi i eksportit, mikpritja e IJD-ve, eliminimi i çrregullimit të çmimeve.

(5) Teoria e re e pritjes (1990) / teoria endogjene: nënvizon se me rëndësi është sistemi i qeverisjes së procesit të prodhimit dhe jo faktorët e jashtëm. Rritja është rezultat natyror i ekuilibrit afatgjatë (Todoro, 2003).

Sipas (RIINVEST, 2015:13), qeveritë mund të influencojnë rritjen afatgjatë, me anë të institucioneve, politikave strukturore dhe atyre stabilizuese. Fushat kryesore më me ndikim janë: (1) Arsimi dhe kapitali njerëzor, si ndikues efektivë në kategori të tjera, siç janë: kapitali fizik, adoptimi i teknologjive etj., (2) Intensiteti financiar, përkatësisht zhvillimi i tregjeve financiare, (3) Hapja ndaj tregtisë ndërkombëtare, e cila ndikon në shkallën e konkurrencës, risive teknologjike dhe në FPP, (4) Kufizimet buxhetore, (5) Cilësia e shërbimeve dhe infrastrukturës publike, (6) Qeverisja (kapacitetet dhe cilësia e institucioneve, kufizimi i korrupsionit, zbatueshmëria e kontratave dhe rendi e ligji).

Përkundër reformave institucionale, ende vazhdojnë të metat në zbatim, edhe pse në përgjithësi ekziston korniza adekuate e ligjeve dhe rregulloreve (USAID, 2018). Instituti RIINVEST ka gjetur se rritja ekonomike ngritet me përmirësimin e arsimimit, intensitetin financiar, tregtinë e hapur dhe infrastrukturën e mirë publike. Ndërsa, rritja ekonomike bie me kufizimet gjithpërfshirëse, kur politikat e zbatuara nuk janë në favor të stabilitetit makroekonomik (inflacioni, tej-vlerësimi i kursit valutor dhe krizat në sistemin bankar), si dhe në kushtet negative të tregtisë. Kombinimi i duhur i politikave ekonomike mund të gjenerojë modelin që siguron vetë qëndrueshmëri të rritjes ekonomike (RIINVEST, 2015:16). Privatizimi zë vend mjaftë të rëndësishëm në këtë studim, në veçanti privatizimi i ndërmarrjes “Ferronikeli” e cila është një mundësi e mirë për eksport për sektorin e minierave, përmes të cilit do të përkrahet rritja ekonomike.

Një bazë të mirë për rritje ekonomike, por, edhe ulje të papunësisë, do të krijonte rivitalizimi i minierave të Trepçës në Stantërg, në Kishnicë, në Artanë dhe në Ajvali, mirëpo deri më tani vetëm miniera në Trepçës punon me kapacitet të kufizuar. Poashtu revitalizimi i Minierës në Golesh, paraqet një aset të mirë për zhvillim ekonomik. Sektorë të tjerë potencial për rritje ekonomike, konsiderohen sektori i prodhimit të energjisë elektrike, shërbimet në fushën e teknologjisë informative, sektori i ndërmarrjeve të vogla e të mesme (NVM), i cili është shumë i suksesshëm dhe bujqësia e blegtoaria.

Rivitalizimi i eksportuesve të mëhershëm dhe sektorit të minierave, sipas RIINVEST, paraqesë një mundësi shumë të mirë për zhvillim ekonomik, e këtu hyn revitalizimi i Trepçës. Kosova gjatë viteve të tetëdhjeta ka eksportuar edhe produkte të

përpunuara nga metali (amortizatorë dhe pjesë të tjera të industrisë së automobilave, elektromotorë, radiatorë, fletë të galvanizuara të zinkut, cilindra/gypa etj.), pastaj bateri, plastikë - shirita transportues dhe shirita të tjerë, verë etj. Në këtë fushë ekzistojnë tre shembuj: Fabrika e fletëve të galvanizuara të zinkut, Ferronikeli dhe Ballkani (RIINVEST, 2015: 31).

Hulumtimet e RIINVEST janë ndër më kredibilet në Kosovë. Nga këto gjetje, katër prej tyre lidhen me privatizimin. Nga këto ndërmarrje shoqërore, përvec minierës së Trepçës, të gjitha janë privatizuar. Ferronikeli ka një sukses të dalluar edhe në prodhim edhe në eksport, përderisa ndërmarrjet tjera që u përmendën në këtë raport nuk kanë punuar me ndonë afarizëm të mirë, ose nuk kanë punuar fare.

3.11. Metodat e privatizimit në vende të ndryshme

Ekonomistët padyshim se do të dinin të zgjedhin modelin më të mirë të privatizimit të ndërmarrjeve, sepse në rend të parë ata kanë parasysh eficiencën dhe nxitjen e investimeve. Ekonomistët dhe studiuesit e kanë pranuar gjerësisht se ndërmarrjet në pronësi private janë më produktive sesa ato në pronësi të shtetit. Megginson dhe Netter (2001), theksojnë se firmat private janë më efikase, më fitimprurëse, më të shëndetshme financiarisht dhe bëjnë më shumë investime kapitale. Prandaj mund të supozohet se privatizimi në vetvete do të çojë në një rritje më të shpejtë. Sidoqoftë, një larmi faktorësh mund të bëjnë që metoda të ndryshme të privatizimit të ndikojnë në rritje, në mënyra të ndryshme. Në vendet e Europës Qendrore dhe Lindore, varësisht nga qeveria që ka udhëhequr me shtetin dhe sistemi shoqëror, është vendosur edhe për llojin e metodave të privatizimit dhe politikat e privatizimit.

Sipas ekspertëve të fushës, dallohen tri metoda kryesore të privatizimit, por edhe metodat tjera pasuese janë aplikuar gjithandej. Në vijim janë trajtuar këto metoda:

Privatizimi nëpërmjet lëshimit të aksioneve-shitja e aksioneve në tregun e aksioneve.

Privatizimi i shitjes së aseteve -shitja e tërë ndërmarrjes, ose e pjesëve të saj një investitori strategjik. Ky proces, zakonisht kryhet me ankand publik, ose duke e përdorur modelin *Treuhand*. Përdoret përmes ankandit publik në Kosovë

Privatizimi i fletëaksioneve- aksionet e pronësisë u shpërndahen të gjithë qytetarëve, zakonisht falas ose me çmime shumë të ulëta.

Metoda e skemës së letrave me vlerë (bonove), e njohur si “Skema e privatizimit çekoslovak me bono, mundëson zbatim më të shpejtë të privatizimit, se sa me cilëndo metodë tjetër. Zbatimi i kësaj metode pamundëson mangësi të caktuara, siç janë: mungesa e kapitalit të brendshëm, mungesa e investitorëve të huaj, e të tjera.

Shitjet menaxherëve – punonjësve, sipas kësaj metode, aksionet e ndërmarrjes u shiten ose u jepen përmes disa kombinimeve menagjerëve dhe punonjësve tjerë. Pozitat e fuqishme të punonjësve, si p.sh. në Poloni, dhe të menaxherëve në Rusi, kjo qasje ka dhënë avantazhe dyfishe për realizueshmërinë dhe popullaritetin politik. Kjo mënyrë është e shpejtë dhe e lehtë për t’u zbatuar. Blerjet e strukturuar mirë nga menaxherët dhe punonjësit, nganjëherë mund të çojnë në rezultate efikase, pasi ato radhisin stimujt (nxitësit) e punonjësve dhe pronarëve (Havrylyshun, McGettigan, (1999)).

Privatizimi me shitje të drejtpërdrejtë siguron drejtim eficient të korporatës dhe, ka shpenzime më të ulëta. Procedura nga fillimi deri në marrëveshje është më e shkurtër.

Dëmshpërblimi, bën përpjekje të rikthejë pasuritë shtetërore ish-pronareve private në rrethana ku përvetësimi i Qeverisë shihet si i padrejtë, si në rastet e konfiskimeve të pakompensuara. Ndreqja e shembujve të keqinjtë të padrejtësive të kaluara argumentohet si bazike, në baza morale. Oponentet e dëmshpërblimit kundërshtojnë se procesi është detyrimisht përzgjedhës, ku për pasojë ka një mënyrë të pakëndshme të arritjes së drejtësisë mënyrë retroaktive. Kurse, si çështje praktike, pretendimet e kreditorëve (kërkesat private) mund të jenë shpeshherë të komplikuar dhe të sterzgjatura, duke penguar privatizimin, pa nevojë. Në praktike, vendet në tranzicion rrallë kanë përdorur dëmshpërblimin, përveç Estonisë dhe në një shkallë më të vogël Republika Çeke (Havrylyshun, McGettigan, (1999)).

Metoda e shitjeve direkte dhe ofertat me vlerë të mbetur: Rreth viteve ’90 shumë nga ish vendet socialiste planifikuan të bëjnë privatizime nepermjet shitjeve direkte, duke imituar sukseset e vendeve të tjera, si në Mbretërinë e Bashkuar, në Angli dhe në Kili. Në fillim, disa nga ata ndoqën fuqishëm këtë mënyrë, por, disfavoret politike e praktike u shfaqën shpejt. Në fundi Gjermania Lindore, Estonia, Hungaria dhe në shkallë më

te vogel Polonia ishin nder te paktet perdorues te suksesshem te kesaj menyre. Qëllimi final ishte të shiste asetet shtetërore investitoreve të jashtëm nga këndvështrimi i një vendi të pazhvilluar të tregut, me kapital vendas (Havrylyshun, McGettigan, (1999)).

Metoda e privatizimit masiv, ku qeveria jep ose shet në masë ose mundësi të barabarta, privatizim grant, me nje tarife nominale garancie qe mund te perdoren per te blere aksionet e nje ndermarrje. Kjo teknike është përdorur (rralle) kudo ne bote, perpara privatizimit masiv qe filloi ne Europen Qendrore e Lindore, por qe ka fituar popullaritet vecanerisht ne Republiken Çeke, Armeni, Kazakistan, Republiken Kirgire, Letoni dhe Lituani.

Privatizimi masiv ka qenë metoda fillestare e privatizimit në 11 nga 25 ekonomi në tranzicion dhe metoda e dytë në 8 vende të tjera (EBRD, 1998). Këto programe të privatizimit masiv, (Banka Botërore, 1996; Frydman and Rapaczynski, 1992; Boycko, dhe të tjerë, 1993;), si rezultat shpie në shpërndarje relative të pronësisë së aksioneve, që nënkupton se në një model qeverisës i cili do të mbështetet kryesisht në kontrollin e tregut më shumë se sa në kontrollin nga vetë pronari, i cili zotëron shumicën e aksioneve në ndërmarrje.

Bennett, Estrin dhe Maw (2002) argumentojnë se zgjedhja e metodës së privatizimit përcaktohet nga fuqia negociuese e qeverive, ndaj blerësve të mundshëm. Sa më rëndë të jetë gjendja ekonomike e një shteti, negociatorët e mundshëm, shfrytëzojnë mundësinë që pronat t'i shesin me çmim më të ulët, në mënyrë që edhe ata vetë të përfitojnë nga këto transaksione. Nga kjo gjendje që u krijohet blerësve të këtillë të mundshëm, pronave të caktuara, u ndërrohet edhe destinimi, duke marrë në konsiderim levërditë e tyre afatshkurta. Në këtë mënyrë, dëmtohet edhe blerësi, edhe ekonomia.

Meggison dhe Netter (2001) konsiderojnë se ka disa faktorët që ndikojnë në metodën e privatizimit, të cilët përfshijnë: (1) historinë e pronësisë së asetit, (2) pozicionin financiar dhe konkurrues të NSH-së, (3) pamjen ideologjike të qeverisë për tregjet dhe rregullimin, (3) e kaluara, struktura rregulluese aktuale dhe potenciale e ardhshme në vend, (4) nevoja për të paguar grupe të rëndësishme interesi në privatizim, (5) aftësia e qeverisë për t'u angazhuar me besueshmëri për të respektuar të drejtat e pronës së investitorëve pas tjetërsimit, (6) Kushtet e tregut të kapitalit dhe

korniza ekzistuese institucionale për qeverisjen e korporatave në vend, dhe e fundit, (7) gatishmëria e qeverisë për të lejuar të huajt të zotërojnë pasuri të tjetërsuara.

Autorë të tjerë të cilët nuk shqyrtojnë çështje çmimi në lidhje me kontratat aktuale të zhvendosjes të përfshira në privatizim përfshijnë Baldwin dhe Bhattacharya (1991), Rondinelli dhe Iacono (1996), Schmidt (1996), Shafik (1996), Cornelli dhe L.

Sido që të jetë, hulumtimi empirik për këtë çështje dhe pyetja mbi metodën më efektive të privatizimit ka prodhuar konflikt në rezultatet e gjetura (Cook & Kirkpatrick, 1988; Hutchinson1991; Parkerand Hartley1991; Berger1991; Targetti 1992; Rondinelli1994) marrë: nga Characteristics Of Privatization: Evidence From Developed, Less-Developed and Former Communist Countries , Julio. De Castro, KlausUhlenbruck)

Privatizimi i përzier ka çuar në pronësi të brendshme, shpesh të mbizotëruar nga menaxherë, dhe nganjëherë me një pjesë të madhe të zotëruar të shtetit (p.sh. Rumania dhe Sllovenia). Pasojat e privatizimit masiv për pronësinë kanë qenë më komplekse. Në Rusi dhe Ukrainë, rezultoi pronësia e përhapur e brendshme, ndërsa në Republikën Çeke dhe Poloni, u ndërtua privatizimi masiv për të siguruar kryesisht pronësinë e huaj.

Shtetet të cilat kanë zbatuar politikën e privatizimit të pronës shoqërore, kanë pasur shumë dilema dhe vështirësi për të gjetur mënyrat dhe metodat më të përshtatshme të privatizimit. Këto dilema kanë të bëjnë me mënyrat dhe specifikat e secilit shtet të cilat dallojnë nga njëri-tjetri. Prandaj, një model i privatizimit i përdorur në një shtet, nuk do të thotë se është i përshtatshëm edhe për shtetin tjetër. Privatizimi i plotë është gjetur se ka çuar në pronësi të ‘outsider’ si në Hungari dhe Estoni, ku ka pasur një raport të lartë të pjesëmarrjes së të huajve. Privatizimi në vendet në tranzicion, shpesh ka ndodhur të jetë një revolucion paqësor, pra edhe i civilizuar (Mema, 2009).

Në vendet në tranzicion, në veçanti, ka shumë rëndësi, sigurimi i të drejtës ndaj pronës. Sipas Williamson-it, nuk është e rëndësishme ekzistenca e të drejtës ndaj pronës private por është e rëndësishme shkalla e sigurisë së kësaj prone në ndërmarrjet private. Ai, gjithashtu e shtron problematikën e autonomisë në vendim-marrje të ndërmarrjet private. Për të përcaktuar shkallën e autonomisë, ndërkaq Nelson (2004,

3) shtron dy çështje thelbësore që duhet të adresohen: E para, kush do të zgjedhë vlerat bazë të cilat do të synojë ndërmarrja dhe veprimin e zgjedhësit që do të ekzekutojë vendimet që janë marrë. Kurse, e dyta, si do të sigurohet përputhshmëria e qëllimeve të ndërmarrjes private me pritjet e shoqërisë. Jo rastësisht, prandaj, ky proces është një nga çështjet më të mprehta të reformës ekonomike, megjithëse në vështirësi të parë, nuk krijon këtë përshtypje. Mirëpo, dihet kaheerë se privatizimi mund të jetë një nga shkaqet bazë të tronditjeve sociale, ekonomike dhe politike, nëpër të cilat kalojnë vendë në tranzicion.

3.12. Shembuj. Modele mbi metodat e privatizimit

Privatizimi është bërë si në vendet e zhvilluara, po ashtu edhe në vendet në tranzicion, mirëpo, modelet e privatizimit nuk ishin të njëjta. Literatura tjetër adreson se si metodat e ndryshme të privatizimit kanë ndikuar në strukturën e pronësisë private pas privatizimit (Djankov dhe Murrell, 2002). Një pasqyrë e modeleve të privatizimit në vende të ndryshme, sipas vitit të aplikimit është dhënë në tabelën e mëposhtme.

Country	Classification of privatization method	Year of privatization
Albania	MEBO	1995
Armenia	Voucher	1994
Azerbaijan	Voucher	1997
Belarus	MEBO	1994
Bulgaria	Sale	1993
Croatia	MEBO	1992
Czech Republic	Voucher	1992
Estonia	Sale	1993
FYR Macedonia	MEBO	1993
Georgia	Voucher	1995
Hungary	Sale	1990
Kazakhstan	Sale	1994
Kyrgyzstan	Voucher	1996
Latvia	Sale	1992
Lithuania	Voucher	1991
Moldova	Voucher	1995
Poland	Sale	1990
Romania	MEBO	1992
Russia	Voucher	1993
Slovakia	Sale	1995
Slovenia	MEBO	1998
Ukraine	Voucher	1995
Uzbekistan	MEBO	1995

Tabela 8. Modele te Privatizimit (Burimi EBRD, viti 1998)

Shitjet tek të huajt (World Bank Development Report, 1996): Në ditët e para të tranzicionit shumica e vendeve të Europës Qëndrore Lindore, shpresonin të bëhet privatizimi duke shitur ndërmarrjet shtetërore rast pas rasti në vazhdimësi. Ky ishte modeli më i njohur, i cili kishte qenë shumë i suksesshëm në ekonomitë e vendosura të tregut si Mbretëria e Bashkuar dhe në vendet me zhvillim me të ardhura të mesme si Kili. Shitjet jashtë "strategjike" ose investitorët "thelbësorë" poashtu u favorizuan sepse do të donin të sillnin të ardhura dhe ua ktheni firmën pronarëve "të vërtetë", ata posedojnë njohuri dhe stimuj për të qeverisur kompaninë në mënyrë efikase.

Modeli i dytë ekonomik (Arrow, Martin, Parker) është trajtuar në vijim:

Situatat e agjencisë ndodhin kur njëra palë, siç janë aksionarët, delegojnë tek një palë tjetër, d.m.th. te agjentët apo menaxherët, vendime mbi përdorimin e pronës ose të drejtave të tyre pronësore (Arrow, 1985; Martin dhe Parker, 1997). Kjo marrëveshje mund të jetë ekonomikisht e efektshme nga pikëpamja e përparësisë, por, marrëdhëniet e agjencisë përfshijnë konceptin e objektivave të ndryshëm. Orari i agjentëve mund të mos jetë i njëjtë me ata të aksionarëve, veçanërisht, sepse agjentët mund të pritët që të jenë të interesuar vetë. Në veçanti drejtorët janë në rrezik nga sjellja jofunksionale e agjentëve, e cila më pas ul vlerën e të drejtave të pronës (Martin dhe Parker, 1997; Abdeldayem, 2015). Ndikimi i mundshëm i tregut të produktit dhe kapitalit ndaj performancës, ilustrohet në figurë.

	Monopoly	Competition
Public ownership	A	B
Private ownership	C	D

Tabela 9. Burimi: Martin and Parker, 1997

Martin dhe Parker (1997) kanë zhvilluar modelin ekonomik në të cilin përmirësimet në performancën ekonomike mbështeten në pronësinë, konkurrencën dhe lirinë e menaxhmentit.

Modeli Slloven (Fatmir Mema, 2009): Pas debateve të gjata mbi metodën më të përshtatshme të privatizimit të kompanive në Slloveni, u vendos që të zbatohet një model i kombinuar, i cili në parim lejonte një privatizim të kombinuar dhe jo të barazvlefshëm (d.m.th. privatizim masiv). Modeli bazë i privatizimit (20% + 20% + 20% + 40%) sipas Aktit të Transformimit të Pronësisë (Mema F., 2009) përfshin:

- (1) transferimin e 20% të aksioneve në fondet e ndryshme të investimeve pranë shtetit: 10% në fondet e pensionit dhe 10% në fondet e dëmshpërblimit;
- (2) transferimin e 20% të aksioneve në fondet e privatizimit të menaxhuara privatisht, në këmbim të certifikatave të pronësisë të mbledhura prej tyre nga qytetarët;
- (3) transferimin e 20% të aksioneve në kushte të favorshme për certifikata pronësie të pronarëve të brendshëm (menaxherë, punonjës aktualë dhe të mëparshëm);
- (4) përdorim opsional i 40%-shit të aksioneve: (a) për blerje me kushte të favorshme nga pronarët e brendshëm, (b) në këmbim të certifikatave të pronësisë të qytetarëve në ofertat publike, (c) në këmbim të certifikatave të pronësisë të mbledhura nga fondet e privatizimit ose (d) për blerje nga pronarët strategjikë (Mema, 2009).

3.13. Studime empirike mbi privatizimin në Kosovë

Në kapitullin 2, janë trajtuar studime empirike mbi privatizimin, në vende të ndryshme, kurse në këtë kapitull trajtohen në veçanti studimet e këtilla për këtë proces në Kosovë. Ekzistojnë pak studime empirike nga studiuesit e huaj dhe vendor që kanë trajtuar aspektet e privatizimit në Kosovë. Në këtë në këtë pjesë trajtohen edhe studimet rreth privatizimit që kanë trajtuar problematika të cilat, kanë penguar zhvillimin e biznesit, të ndërmarrjeve.

Njohësit e privatizimit Lopez-Calva (1998,b,.7-11) dhe Roland (2000, c,.236-239), të cilët janë marrë me procesin e privatizimit edhe të Kosovës, kanë studiuar pengesat e këtij procesi, në kohën kur Kosova administrohej nga Kombet e Bashkuara. Sipas këtyre autorëve, pesë pengesat më të rëndësishme me të cilat është ballafaquar procesi i privatizimit në Kosovë janë: pengesa e mjedisit politik, pengesa e rrjedhës së aksioneve, pengesa e efektivitetit administrativ, pengesa e strukturës së tregut dhe pengesa e sistemit të informatave.

Në mesin e studiuesve të huaj, të cilët janë marrë me hulumtimin e procesit të privatizimit në Kosovë ndër më të njohurit është, Rita Audestad Knudsen . Kjo studiuese, e vlerëson të pa suksesshëm privatizimin në Kosovë, përgjithësisht, me ndonjë përjashtim, duke konstatuar se *ndërkombëtarët mund të kenë qenë të liruar nga përgjegjësia për privatizimin në Kosovë, mirëpo, popullata dhe punëtorët vendorë, nuk ka të dhëna se*

kanë fituar nga ky proces. Ajo, shton më tutje, se humbësit janë ata, të cilët tashmë janë të disavantazhuar, sepse janë pa sigurim shëndetësor, janë pa sigurim social, si dhe kanë pak mundësi për të ndikuar në fuqizimin e proceseve politike apo ekonomike (Knudsen, 2009:92).

Sipas raportit studimor të Riinvest për pas-privatizimin (Riinvest, 2008) rreth 1/3 e ndërmarrjeve të anketuara nuk kanë qenë aktive pas privatizimit. Sipas të njëjtit raport, rreth 66% e ndërmarrjeve të privatizuara me Spin-off special kanë operuar pas privatizimit. Performanca (rezultatet e punës) e ndërmarrjeve të privatizuara duket të jetë më e mirë se sa është menduar, vlerëson raporti. Dinamika e rritjes së shitjeve, eksportit, punësimeve dhe investimeve është më e shpejtë se sa pjesa tjetër e sektorit privat. Rritja me dinamike e GDP dhe eksportit në Kosovë gjatë dy viteve të fundit është mbështetur edhe nga dinamika më madhe e procesit të privatizimit gjatë viteve 2005, 2006 dhe 2007. Qarkullimi i ndërmarrjeve të post privatizuara është dyfishuar gjatë vitit 2007 në krahasim me vitin 2006, ndërkaq brenda kësaj periudhe eksporti i tyre është rritur gjashtë herë, investimet janë rritur rreth 30%. Ndërkaq shfrytëzimi i kapaciteteve në këto ndërmarrje është rreth 55% që do të thotë se ato kanë hapësirë për rritje të mëtejme. Pjesëmarrja mesatare e eksportit në shitjet e këtyre ndërmarrjeve është 35%, ndërsa eksportet e tyre mbulojnë importin e tyre me 46% për dallim nga ekonomia e Kosovës në tërësi ku mbulimi i importit me eksport është vetëm 11%. Rreth 80% e menaxherëve të anketuar konsiderojnë se biznesi i tyre ka pasur ngritje në vitin 2007 në krahasim me 2006 dhe presin se ky vit do të jetë edhe më i mirë. Kurse numri i të punësuarve është zvogëluar menjëherë, pas privatizimit, por, pastaj ka filluar të rritet, kurse rreth 60 % e punonjësve kanë punuar në këto ndërmarrje para privatizimit (Riinvest, 2008).

Nga ana tjetër në librin “Pas privatizimi dhe performancat e ndërmarrjeve në Kosovë” (Dervishi, 2012:121), që trajton performancën dhe menaxhimin pas privatizimit, sipas rezultateve të nxjerra nga 101 ndërmarrje të anketuara me metodën e rastit, ku përfshihen 72 ndërmarrje të privatizuara me spin-off të rregullt, 5 me spin-off special dhe 24 të tjera të privatizuara përmes metodës së likuidimit, është gjetur se një e treta e këtyre ndërmarrjeve nuk funksionojnë. Poashtu është gjetur se probleme pas privatizimit kanë pasur 34% e ndërmarrjeve të privatizuara pa marrë parasysh metodën me të cilën janë privatizuar kurse 12% e tyre kanë pasur probleme me uzurpatorët (Dervishi,

2012; fq.124). Disa ndërmarrje, pas privatizimit të tyre, i kanë përcjellur probleme të shumta që nga fillimi dhe kjo ka pasur ndikim në operimin dhe në performancën e tyre. Privatizimi në Kosovë është një process i komplikuar dhe i shumë përfolur, kurse numri i atyre që po mbesin pa punë po rritet.

Gjatë punimit është zgjuar kureshtja për të identifikuar faktorët që kanë penguar zhvillimin e biznesit, të ndërmarrjeve. Në analizën empirike mbi pasprivatizimin në Kosovë (Dervishi, 2012: 142), janë studiuar edhe pengesat kryesore të ndërmarrjeve të privatizuara. Nga numri i tërësishëm i ndërmarrjeve të privatizuara me metodën e rastit, janë përzgjedhur ndërmarrjet për intervistim, nga të cilat 101 kanë dhënë përgjigje në pyetësin e ofruar. Sipas gjetjeve të autorës, tre pengesat kryesore, të cilat ndikojnë në ngecjen e zhvillimit të biznesit në ndërmarrjet pas privatizimit janë: taksat e larta, konkurrenca jolojale, ligjet dhe zbatimi i tyre. Në kohën e anketimit, edhe mungesa e rrymës elektrike ishte pengesë shumë e madhe (Dervishi, 2012). Kurse është për t'u çuditur fakti se sigurimi i lëndës së parë, i makinave dhe i pajisjeve të tjera, nuk janë paraqitur pengesa nga ndërmarrësit.

Ndërmarrjet me qeverisje të suksesshme në sektorin privat, në raport me ato në pronësi shtetërore, kanë disa përparësi (Dervishi, 2012), të cilat u mundësojnë që t'u përgjigjen më shpejtë ndryshimeve në treg, nëpërmjet vendimmarrjes më të shpejtë lidhur me investimet e mundshme. Menaxherët profesionistë e të kualifikuar dhe specialistët, në ndërmarrjet që janë privatizuar, për dallim nga ata në ndërmarrjet shoqërore apo shtetërore, në kohë më të shkurtë dhe pa burokraci të tepruar mund të kompensojnë barasvlerën e dijes me rezultatet e arritura në punën e tyre, si dhe përmes përvojës së tyre profesionale ofrojnë zhvillimin e produkteve apo shërbimeve të reja që janë konkurruese në tregjet rajonale dhe globale. Disa studiues (Bosch, Verges, 2002), kanë analizuar matjet e efekteve të privatizimit në performancën ekonomike të ndërmarrjeve, dhe nuk kanë gjetur se ka sjellur përmirësime sistematike në eficiencën ekonomike të ndërmarrjeve.

Për privatizimin e një rëndësie të veçantë është korniza ligjore e shtetit, me fjalë të tjera mbizotërimi i tregut dhe kushtet që ofron shteti. Nëse shteti, në rastin konkret Kosova, harton rregullat dhe vendos mekanizmet për zbatimin e mirëfilltë të privatizimit, në shërbim të zhvillimit ekonomik të vendit, atëherë mund të thuhet se privatizimi, ka ndjekur rrugën e zhvillimit të shtetit dhe të ngritjes ekonomike të tij.

(Berisha, 2012) ka identifikuar këto çështje si pjesë të kornizës ligjore: problemet pronësore, uzurpuesit në pronën e blerë, borxhet e papaguara të qirasë, si dhe ndonjë çështje tjetër, të cilat ndikojnë në vonesat për nënshkrimin e kontratës nga AKP-ja dhe të dorëzimit të pronës në menaxhim të blerësi i ri. Vonesat e vendimeve të Dhomës së Veçantë të Gjykatës Supreme të Kosovës, poashtu janë problem tjetër, me të cilin kanë pasur vështirësi blerësit e rinjë. Edhe në rastin e shitjeve me metodën Spin Off Special ka pasur 3 raste të vonesave të këtilla, që blerësit është dashur të presin me vite, për ta marrë në posedim pronën e blerë.

Lidhur me problemin që kanë pasur privatizuesit me uzurpuesit që nuk janë larguar nga prona, me datën 24.11.2014, menaxhmenti i AKP ka marrë vendim me të cilin do të lirohen asetet e uzurpuara nga personat apo firmat e papërgjegjshëm që i kanë uzurpuar ato dhe do t'u jepen në posedim blerësve të rinjë, të cilët akoma nuk kanë marrë në posedim pronën e tyre. Poashtu njoftet se të gjitha asetet e NSH-ve të cilat janë nën juridiksionon e AKP-së do të lirohen nga posedimet/ përdorimet e jashtëligjshme apo uzurpimet. Kurse për asetet që pritej të tenderohen në të ardhmen, do të jenë të lira, njofton Agjencia (AKP, 2014). Natyrisht se ky vendim është bërë me mbështetjen e politikës, drejtpërdrejtë Kryetarit të Parlamentit të Kosovës, dhe është pritur mirë nga të gjithë.

Në shtojcën 1 (b) "Përmbledhje e studimeve mbi privatizimin vendet e tranzicionit: është dhënë një përzgjedhje e literatures.

3.14. Konkluzione

Dukuria e tranzicionit që ka ndodhur në Kosovë, e me këtë edhe privatizimi, është pjesë e stabilizimit makroekonomik, ekonomizimit të tregut dhe transformimit ligjor, krahas vendeve të tjera në regjion e në Europë. Me gjithë problemet dhe dilemat e faktorit ndërkombëtar, me gjithë pengesat nga Serbia, privatizimi në Kosovë, vuri bazat e shtetësisë së Kosovës, në kohën kur vendi administrohej nga UNMIK. Disa nga objektivat e qeverisë për privatizim lidhen me maksimizimin e fitimeve të shitjeve nga privatizimi, ngritjen e efikasitetit ekonomike, por, sa shihet jo edhe një ruajtje në mirëbesim e fondeve të privatizimit, në mënyrë që ato të përdoren për planifikime strategjike të vendit.

Problemet dhe vonesat që kanë shoqëruar blerësit NSh-ve nuk janë aspak të lehta, marrë parasysh edhe kreditë me norma të interesit që ata kanë nëpër banka. Korniza ligjore e privatizimit është një ndër problemet kryesore me të cilat janë ballafaquar blerësit e NSh-ve, jo vetëm lidhur me aspektin e operacioneve në AKP, por edhe me burokracitë e tepruara, mungesa e rregullativës ligjore për largimin e uzurpatorëve nga prona e privatizuar, sepse deri në nëntor 2014, që i bie 12 vite pas privatizimit, merret vendimi për largimin e uzurpatorëve. Kjo ka shkaktuar shumë probleme dhe konflikte në mes palëve, si dhe humbje financiare të blerësve për një kohë të gjatë. Ekzekutimi i këtij vendimi për largimin e uzurpatorëve, mbështetet nga policia.

Sido që të jetë, procesi i privatizimit në Kosovë, përnga aspekti i operacioneve ka shkuar mirë me shitjet, sado që është i vonuar. Punonjësit e NSh-ve janë duke e marrë 20% -shin e tyre nga të hyrat e privatizimit nga secila shitje, në para të gatshme përmes bankës. Nga shifrat e mëdha të privatizimit, mund të konkludohet se një pjesë e borxheve mund t'u paguhen kreditorëve dhe kontraktorëve të ndryshëm qoftë për furnizime, qoftë për punë që kanë kryer në NSh-të. Kjo pjesë zgjidhet me anë të pagesave nga 80% -shi që ka mbetur nga të hyrat e privatizimit, sado që ka shumë vonesa, kurse procedurat janë të tej zgjatura. Lidhur me kontestet pronësore asnjë vendim nuk është marrë akoma nga Ofruesi i shërbimeve profesionale (Deloitte & Tashko Pustina), kurse lëndët pronësore në DhVGjSK po shkojnë shumë ngadalë. Një aspekt tjetër është, dhënia me qira e asetet e NSh-ve që akoma nuk janë privatizuar, nga të cilat krijohen të hyra të mira për shtetin.

Konsiderohet se një ndër problemet të rëndësishme që ka të bëjë me transferimet e përhershme të pasurisë së paluajtshme, që është toka që privatizohet, është tejkaluar, me krijimin e qiradhënieve për 99 vjet. Pra, pronat që privatizohen kanë të drejtë të ndërrojnë titullarin e pronës në librat kadastral për këtë periudhë. Ndërkohë që ju mbetet gjeneratave të ardhshme të merren me këtë qështje, mbase duke marrë një vendim të përgjithshëm për të gjitha ish-pronat e privatizuara.

Ekonomitë e tranzicionit me shtetet në zhvillim ndajnë një numër të karakteristikave që shoqërohen me institucione “të dobëta”, siç është ngjizja e varfër dhe fuqizimi joefektiv i të drejtave mbi pronën, si dhe pamjaftueshmëria e zhvillimit të tregjeve të kapitalit

KAPITULLI IV: METODOLOGJIA E HULUMTIMIT

4.1. Hyrje

Në këtë kapitull është paraqitur metodologjia e hulumtimit, respektivisht do të përshkruhen veprimet dhe hapat e dizajnit të operacioneve të përdorura gjatë procesit të hulumtimit të disertacionit të doktoraturës me titull: : “Performanca e ndërmarrjeve të privatizuara me metodën Spin Off Special në Kosovë”. Subjekt i studimit është transformimi i pronësisë përmes privatizimit në periudhën 2002-2012, me metodën Spin Off Special. Ky hulumtim është një studim rasti.

Metodologjia e këtij punimi është bazuar në studime të kësaj fushe, për të reflektuar specifikat e privatizimit me kushte të veçanta. Kjo pjesë paraqet një analizë të metodologjisë së përdorur, mënyrën e zgjedhjes së kampionit, analizën e të dhënave, variablat e varur dhe të pavarur, modelin ekonometrik dhe ecurinë e zhvillimit të metodologjisë. Kapitulli përmban gjashtë nëntema, të cilat janë organizuar si në vijim: Qëllimi i punimit, pyetjet kërkimore dhe hipotezat; Definimi i veprimeve dhe operacioneve për matjet; Të dhënat; Metodologjia; Matja e variablave dhe përfundon me konkluzione.

4.2. Qëllimi i punimit, pyetjet kërkimore dhe hipotezat

Qëllimi i këtij punimi, siç është paraqitur në kapitullin e parë, është të analizohet (vlerësohet) ndikimi i privatizimit me metodën Spin Off Special në performancën e ndërmarrjeve të privatizuara

Performanca e ndërmarrjeve të privatizuara në Kosovë dhe faktorët që kanë ndikuar në ecurinë e tyre, janë studiuar fare pak, mbi bazë shkencore. Kurse performanca e ndërmarrjeve të privatizuara me metodën Spin Off Special, nuk është trajtuar deri më sot nga pikëpamja empirike, nga asnjë studiues. Në kontekst të qëllimit dhe objektivave të punimit, është paraqitur: pyetja kërkimore:

Cili është ndikimi i metodës së privatizimit me Spin Off Special mbi ecurinë e ndërmarrjes pas privatizimit ?

Ndërmarrjet e privatizuara përmes metodës Spin Off Special, siç është përmendur në kapitullin e parë dhe të tretë, kanë qenë të mëdha, kanë punësuar numër të madh të punëtorëve dhe si të këtilla kanë pasur rol strategjik në zhvillimin e vendit në të kaluarën. Shumica e punimeve hulumtuese që janë analizuar detajisht në kapitullin II dhe III, nga autorët e fushës, kanë vërtetuar nga pikëpamja teorike, se ndërmarrjet e privatizuara në vendet e zhvilluara dhe ato në zhvillim, kanë performancë më të mirë se sa ndërmarrjet e privatizuara në vendet e Europës Juglindore (EJL). Këto vende, sipas punimeve të studiuesve, kanë pasur performancë të përzier pas privatizimit të tyre. Për këtë punim është dashur të bëhet krahasimi me vendet e tranzicionit, pra të Europës Juglindore, me rrethana të përafërta si në Kosovë. Kjo analizë paraqitet pas rezultateve të analizës ekonometrike, në kapitullin në vijim.

Nisur nga Bell dhe Bryman (2007), lidhur me pyetjen kërkimore e cila ka për synim të plotësojë qëllimin e tezës, janë marrë në konsiderim këto objektiva:

Objektivi i parë identifikimi i veçorive të metodës Spin Off Special të privatizimit

Objektivi i dytë, të analizojë faktorët që ndikojnë në performancën e ndërmarrjeve dhe suksesin apo mosp suksesin e tyre, dhe

Objektivi i tretë, është të maten efektet e privatizimit të ndërmarrjeve të shitura me Spin-off special duke i krahasur pritjet me rezultatet.

Më tutje, janë parashtruar indikatorët e performancës, të cilët do të diskutohen tek metodologjia.

Le të sjellim sërish hipotezat e këtij hulumtimi:

Hipoteza 1: Performanca e ndërmarrjeve me SOS (Spin Off Special) është e varur nga çmimi i shitjes, zotimet për investime dhe zotimet për punësim

Hipoteza 2: Niveli i punësimit të punëtorëve është i varur nga çmimi i shitjes

Hipoteza 3: Niveli i punësimit të punëtorëve është i varur nga zotimet për investime

Hipoteza 4: Investimi i ndërmarrjeve përmes metodës Spin Off Special, ka ndikuar në rritjen e punësimit.

Hipoteza 5: Metoda SOS ka ndikuar që të ketë dallime të rëndësishme në mes të sektorëve dhe zotimeve të tyre për investime

Hipoteza 6: Ekzistojnë dallime sinjifikante në mes të sektorëve të përfshira në SOS (Spin Off Special) dhe performancës së tyre .

Hipotezat e propozuara, vërtetimi apo refuzimi i tyre janë trajtuar, duke përdorur metodat hulumtuese sasiore. Janë përdorur metodat statistikore, ku përmes modelit ekonometrik analizohen rezultatet e secilit prej parametrave të dhënë në industri të ndryshme. Analiza e modelit ekonometrik, do të testojë hipotezat e parashtruara, kundrejt performancës së ndërmarrjeve në varësi nga çmimi i shitjes, zotimet për investime dhe zotimi për punësim, të cilat ndryshojnë në varësi të kushteve të kontratës. Poashtu do të testohet ndikimi i metodës SOS, në zotimet për investime dhe në mes të sektorëve, gjë që do të vlerësojë efektet e modelit të privatizimit përmes metodës Spin Off Special.

Disa studiuues (Bosch, Verges, 2002), kanë analizuar matjet e efekteve të privatizimit në performancën ekonomike të ndërmarrjeve, dhe nuk kanë gjetur se ka sjellur përmirësime sistematike në eficiencën ekonomike të ndërmarrjeve.

4.3. Definimi i veprimeve dhe operacioneve për matjet

Në këtë hulumtim do të përdoret një kombinim i metodës sasiore dhe cilësore. Gjatë shtjellimit do të përdoret metoda krahasuese për të bërë analiza të përgjithshme të studimeve empirike mbi ndërmarrjeve të privatizura në vendet e tranzicionit, me rrethana të përafërta si në Kosovë. Këto të dhëna do të krahasohen me ndërmarrjet e privatizuara në Kosovë. Metoda analitike do të shërbejë për analiza të detajuara të zotimit për investime dhe zotimit për punësim, të raportuara nga blerësit dhe të vërtetuara nga auditorët e jashtëm. Bazë e burimeve primare janë të dhënat që janë marrë përmes pyetësorit gjysmë të strukturuar, për vitet 2003 – 2012 të secila ndërmarrje. Poashtu disa kontrata të privatizimit janë bazë e burimeve primare.

Numri i NSH-ve të shitura me metodën spin-off special nga AKM janë objekt studimi i metodës sasiore. Studimi është bazuar në të dhënat primare të nxjerra nga intervistat e realizuara me pyetësor, me menaxherët dhe / ose pronarët e ndërmarrjeve të privatizuara me metodën 'Spin Off Special'. Harku kohor i të dhënave që janë mbledhur përmes pyetësorit i korrespondon periudhës 2003-2012, gjatë periudhës së monitorimit të ndërmarrjeve, pas privatizimit të tyre. Kurse procesi e privatizimit të ndërmarrjeve me Spin Off Special ka zgjatur 6 vite. Gjithsejt janë 25 ndërmarrje me 'Spin Off Special' në Kosovë të cilat janë përfshirë në hulumtim. Mostra përfaqësuese

është e qëllimshme, është homogjene. Pyetësi i ka gjithsej 30 pyetje me rumbullaksime dhe dy pyetje të hapura. Qëllimi kryesor ka qenë të mbledhim të dhëna për gjithë popullatën e ndërmarrjeve të privatizuara përmes metodës Spinn Off Special (SOS) dhe kjo është realizuar.

Kemi hartuar pyetësin dhe kemi përgaditur listën me kontakte, për të caktuar kohën e intervistave të fundit, në vitin 2015. Përndryshe, ky projekt është vazhdim i projektit tim të nisur në vitin 2011²¹, ashtu që në baza të rregullta, janë mbledhur të dhënat për 6 vite dhe janë regjistruar në një data bazë të krijuar në Excel.

Të intervistuarit janë kontaktuar paraprakisht përmes telefonit dhe kemi caktuar kohën për intervistë. Pasi që këto biznese janë të mëdha nuk ishte aspak e vështirë për të gjetur lokacionin e tyre. Në ndërmarrje u pritëm nga pronarët ose menaxherët, të cilët ishin të gatshëm të bashkëpunojnë. Të gjitha intervistat dhe të gjitha takimet janë zhvilluar drejtpërdrejtë dhe personalisht.

Momentet kryesore janë: vënja e kontakteve me ndërmarrjet, takimi dhe plotësimi i pyetësorëve, mbledhja e të dhënave, sistemimi i të dhënave; futja e të dhënave në sistem, analiza, krahasimi dhe nxjerrja e rezultateve. Të dhënat janë regjistruar në MS Excel, nga ku pastaj është bërë përpunimi i tyre me aplikacionin SPSS, ku janë vlerësuar hipotezat e parashtruara.

Ndërsa, bazë e mbledhjes së burimeve sekondare, të cilat përmbajnë të dhëna të rëndësishme për ecurinë e privatizimit, janë statistikat e privatizimit në AKP, rregulloret, politikat, raportet periodike dhe vendimet e Bordit të Drejtorëve të AKM-së dhe të AKP-së (nga viti 2008), të gërshtuara me literaturë të studiuesve më të njohur që janë marrë me privatizimin dhe kanë studiuar në thellësi të arriturat shkencore nga kjo fushë. Nga këto të dhëna, janë bërë krahasime për privatizimin në shtetet e Europës Juglindore dhe në Kosovë, si dhe janë nxjerrë përfundime.

Duke ndjekur punën e Demsetz dhe Lehn (1985), një numër studimesh kanë argumentuar se pronësia dhe performanca e ndërmarrjes së privatizuar, janë endogjene. Kjo do të thotë se përcaktohen njëkohësisht nga karakteristikat e ndërmarrjes dhe të industrisë në procesin e maksimizimit të vlerave. Variabël endogjene, e ka

²¹ Në vitin 2012, si rezultat i kësaj analize, kam botuar librin “Pas privatizimi dhe performancat e ndërmarrjeve në Kosovë”, botues RIINVEST, me parathënie nga, Prof.Dr. Muhamet Mustafa.

kuptimin e variablit që del brenda modelit. Psh. ndryshimi në dëshirat e të blerësve për të ndërruar veprimtarinë, preferencat e konsumatorëve për blerjen e prodhimeve të llamarinës së zinkuar etj. I pari është ndryshim endogjen, që e ndikon transformimin e biznesit, por në modelin tonë është i paefektshëm për arsye se ndërmarrjet e privatizuara me SOS, nuk kanë pasur të drejtë të ndërrojnë veprimtarinë gjatë periudhës së monitorimit. Rasti i dytë është ndryshim endogjen që e ndikonë modelin e marketingut për industritë e caktuara. Për modelin tonë nuk ka pasur nevojë për variabla endogjen. Variablat endogjene janë të rëndësishme në ekonometri dhe në modelimin ekonomik, sepse ato tregojnë nëse një ndryshore shkakton një efekt të veçantë. Variablat endogjene kanë vlera të cilat lëvizin si pjesë e marrëdhënies ndërmjet variablave të tjera dhe modelit.

Pjesa tjetër e këtij kapitulli është e organizuar si më poshtë: Në seksionin 4.2 shpjegojmë grupin e të dhënave dhe disa çështje të lidhura me to. Në seksionin 4.3, ne diskutojmë metodologjinë tonë duke përfshirë avantazhet dhe disavantazhet e të dhënave të panelit, paragjykimet e përzgjedhjes së mostrës dhe specifikimin e modelit duke marrë parasysh çështjen e endogjenitetit. Në seksionin 6.4, ne diskutojmë matjen e variablave të përdorur në model. Seksioni 4.5 Konkluzione.

4.4. Përzgjedhja e mostrës

Kur mostra nuk tërhiqet rastësisht nga një popullsi më e madhe, mund të lindë paragjykim i përzgjedhjes së mostrës. Kjo sipas (Verbeek, 2000), do të thotë se vlerësuesit dhe testet standarde mund të rezultojnë në përfundime mashtruese. Mostra jonë përfshin të gjithë elementet e popullatës të privatizuara përmes SSO duke zvogëluar ndjeshëm problemin e paragjykit në përzgjedhjen e saj. Ndërmarrjet e privatizuara (vetëm me Spin Off Special), përbëjnë mostrën prej 25 ndërmarrjeve të privatizuara gjatë periudhës prej 6 viteve. Kjo mostër është e qëllimshme dhe homogjene. Mostra gjeografikisht është e shpërndarë në të gjitha pjesët e Kosovës, ku shumica e ndërmarrjave ndodhen në Gjilan.

Një aspekt tjetër, është aspekti i disponimit të të dhënave. Natyrisht, shumë me rëndësi është besueshmëria e të dhënave të mbledhura. Kjo ishte çështje primare për ta marrë në konsideratë në këtë studim. Në mënyrë që të sigurohet besueshmëria e të

dhënave, disa ndërmarrja janë ri-intervistuar dhe ndonjëherë me një person tjetër, në ndërmarrje, ku është kërkuar të përgjigjen në pyetjet.

Çështja këtu është që grupet e të dhënave të panelit ndonjëherë janë jo të plota (panelet të paekuilibruara), nëse hiqen vëzhgime me vlera që mungojnë dhe krijohet një nën - panel i ekuilibruar për punë empirike. Përdorimi i nën-panelit të ekuilibruar ose panelit të paekuilibruar, pa korrigjuar paragjykimin e përzgjedhjes, mund të çojë në vlerësues të njëanshëm dhe teste mashtruese (Verbeek dhe Nijman, 1992).

Mostra jonë përbën një panel të paekuilibruar sepse për disa nga vëzhgimet e ndërmarrjave nuk janë në dispozicion për komplet periudhën 6 vjeçare (2002-2019). Kjo ndodhë, sepse ose ndërmarrja e privatizuar pas filloi operimin pas një kohe të gjatë, ose kompania e privatizuar u nda në pjesë më të vogla gjatë kësaj periudhe. Prandaj, ekziston një masë e "çekuilibrit" të të dhënave të panelit (shih Baltagi dhe Chang, 2000 f.270) e cila mund të llogaritet me formulat si më poshtë:

$$\omega = \frac{N}{\bar{T} \sum_{i=1}^N (1/T_i)} \quad \text{ku} \quad \bar{T} = \frac{\sum_{i=1}^N T_i}{N}$$

ω - është masa e “mosbalancimit” të grupit të të dhënave,

N - është numri i dimensionit të prerjes tërthore (numri i ndërmarrjave në rastin tonë),

T_i - është dimensionin e kohës për firmën i .

Masa (ω) merr vlerën e **një** nëse paneli është i ekuilibruar dhe më pak se **një** nëse paneli është i paekuilibruar. Sa më e vogël të jetë vlera e ω aq më e madhe është shkalla e çekuilibrit. **Në rastin tonë është e barabartë me 0.95** që është afër një, duke treguar që shkalla e çekuilibrit nuk është e madhe.

Në këtë rast, sipas Wooldridge (2002), efekti fikse me një panel të paekuilibruar është i qëndrueshëm dhe asimptotikisht normal. Si përfundim, mbi bazën e diskutimit të mësipërm besohet se nuk ka ndonjë problem serioz të paragjykit të përzgjedhjes në modelin tonë.

Në kuptim të vështirësisë që u përmendën dhe duke pasur mungesë të ndonjë publikimi zyrtar të informative në nivel ndërmarrjeje, seti jonë i të dhënave është më e mira që ka qenë e mundur të mblidhen për qëllime të këtij studimi hulumtues.

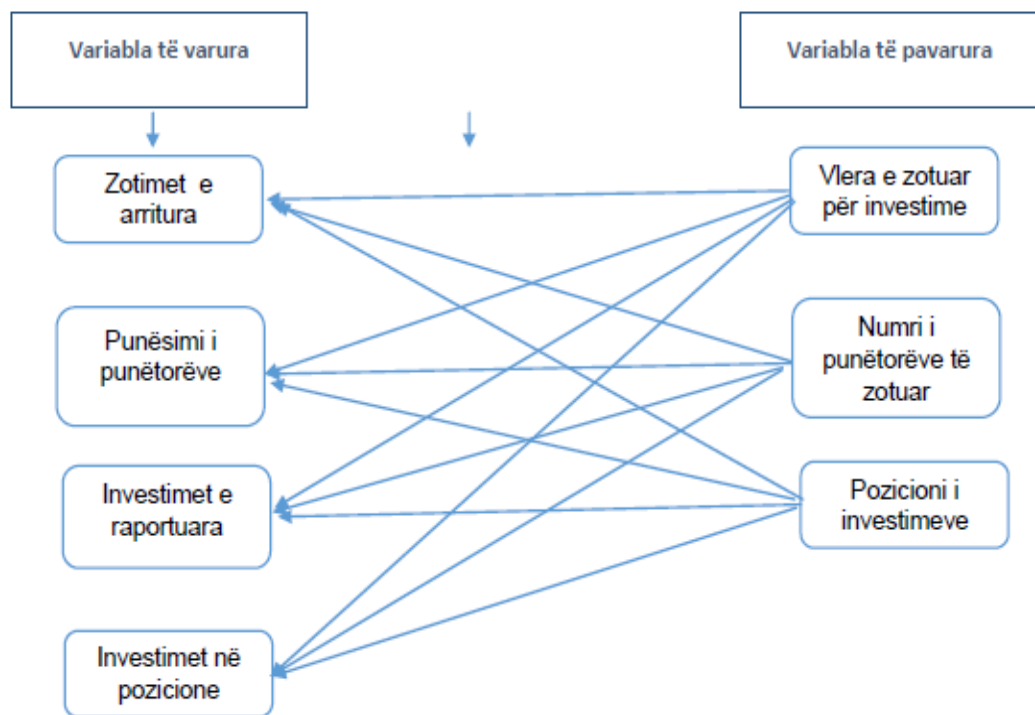
4.5. Metodologjia

Studimet empirike në lidhje me marrëdhëniet midis privatizimit dhe performancës së ndërmarrjes, kanë qenë subjekt hulumtimi, jo vetëm për vendet e zhvilluara (studime nga Demsetz dhe Lehn, 1985; Morck, et al., 1988; McConnell dhe Servaes, 1990; Demsetz dhe Villalonga, 2001, etj.), por edhe për vendet në tranzicion (studime nga Claessens, et al., 1997; Earle dhe Estrin, 1997; Djankov, 1999; Jones dhe Mygind, 1999; Grosfeld dhe Hashi, 2001, etj.).

Shumica e studimeve nga kjo fushë, përdorin analizën e regresionit në mënyrë që të shpjegojnë marrëdhëniet midis privatizimit dhe performancës së ndërmarrjeve.

Të modelin tonë ekonometrik pothuajse të gjitha të dhënat janë numerike, andaj i përkasin studimit sasior. Por, në këtë studhim, janë edhe disa variabla jo-numerikë, të cilat janë analizuar përmes metodës cilësore. Ky model do të paraqitet, në kapitullin 6, pas analizës ekonometike.

Më poshtë do të paraqesë modelin ekonometrik të metodës së regresionit të shumëfishtë, përmes së cilit do të shqyrtohen variablat, të cilat i kam ndarë në variabla të varura dhe të pavarura. Variablat e pavarura janë: vlera e zotuar për investime, numri i zotuar i punëtorëve, pozicioni i investimeve, ku përfshihen investimet në ndërtesa, në makineri dhe pajisje, në riparime dhe mirëmbajtje, në trajnime, investime të tjera. Kurse variablat e varura janë: zotimet e arritura, punësimi i punëtorëve, investimet e raportuara, investimet në pozicione.

Grafiku 2: Korrelacioni i variablave mes vete (Punoi: doktorantja)

Në vijim janë paraqitur të gjitha variablat me simbolet e tyre përkatëse:

Variablat e pavarura:

- Vlera e zotuar për investime (VZI)
- Numri i punëtorëve të zotuar (NPZ)
- Pozicioni i investimeve (PII) (*Ndërtesa, Makineri dhe pajisje, Riparime dhe mirëmbajtje, Trajnime, Tjera*)

Variablat e varura:

- Zotimet e arritura (ZMT)
- Punësimi i punëtorëve (PIP)
- Investimet e raportuara (IER)
- Investimet në pozicione (INP)

Në bazë të hipotezave dhe variablave të mësipërme është ndërtuar edhe modeli ekonometrik. Modeli ekonometrik është realizuar në tri forma, ku në të parën është

përdorur **modeli i regresionit linear**. Për të ndihmuar përpunimin e të dhënave kam përdorur **metodën e korrelacionit** dhe **anova one way**.

Modeli ekonometrik i regresionit

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + \varepsilon$$

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + \varepsilon$$

Pas procedurave të specifikimit të modelit, testimi i modelit do të bëhet nëpërmes formulës si në vijim:

$$Y_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 VZI_{i,t} + \beta_2 NPZ_{i,t} + \beta_3 NDM_{i,t} + \beta_4 PII_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

Y - paraqet variablat e pavarura

B - paraqet variablat e varura

E - është margjina e gabimit

Modeli i korrelacionit, është paraqitur përmes formulës:

$$r_{x,y} = \frac{cov(x,y)}{\sigma_x \sigma_y} = \frac{cov(x,y)}{\left(\frac{n-1}{n}\right) S_x S_y} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \sqrt{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}$$

$$-1 \leq r_{x,y} \leq +1$$

$$r_{x,y} \leq 0 \Rightarrow \text{korrelacioni negativ ;}$$

$$r_{x,y} \geq 0 \Rightarrow \text{korrelacioni pozitiv}$$

$$r_{x,y} = 0 \Rightarrow \text{korrelacion jo-linear}$$

$$r_{x,y} = \pm 1 \Rightarrow \text{korrelacion perfekt}$$

Modeli i Anova one way

$$Y_{ij} = \mu + \tau_i + \epsilon_{ij},$$

Ku: Y – është variabla e pavarur

Ekziston një tjetër problem i mundshëm i paragjyimit të përzgjedhjes, diskutuar nga Weiss dhe Nikittin (1998), që ka të bëjë me lidhjen midis performancës së ndërmarrjes dhe privatizimit. Nëse gjatë procesit të privatizimit disa lloje të pronarëve do të ishin më të informuar se të tjerët për performancën e ndërmarrjave që do të privatizohen, ata do të ishin përcaktuar për ndërmarrjet me performancë më të mirë. Të gjitha ndërmarrjet në shembullin tonë janë privatizuar përmes metodës Spin Off Special (SOS). Dy nga këto ndërmarrje në kuadër të SOS, kanë kryer privatizimin me negociata.

Menaxherët, të cilët mund të ishin informuar më mirë për ndërmarrjet që do shiten përpara procesit të privatizimit, kanë qenë të kufizuar vetëm në dy ndërmarrje. Kjo nuk merret parasysh, sepse në procedurën e kualifikimit, siç është përshkruar në kapitullin III, të gjithë blerësit e pretenduar kanë pasur afat kohor prej 30 – 90 ditë që vizitojnë ndërmarrjet, të marrin informacione dhe të bëjnë analizat e tyre, të vendosin për shumën e investimeve dhe zotimet e tjera brenda kësaj periudhe.

4.6. Përmbajtja e pyetësorit

Pyetësori është një instrument i përshtatshëm për mbledhjen e të dhënave përmes anketës. Në shtjellimin e modelit tonë ekonometrik, do të ishte me e përshtatshme të mblidheshin të dhëna nga pasqyrat financiare të ndërmarrjeve për tri vite para dhe tri vite pas privatizimit. Përmes këtyre parametrave do të kishte lehtësira edhe për të përshtatur modelin tim ekonometrik me një tjetër. Hanousek, me të tjerë (2007: 64-98), ka bërë një vlerësim mbi kontrollin e korporatave dhe performancën pas privatizimit masiv, pikërisht me po këtë metodë. Në rastin tonë, kjo nuk ishte e mundur, për dy arsye. E para, të dhënat e para luftës, nuk gjenden në statistika, pasi shumica janë djegur gjatë luftës në Kosovë, ose janë marrë në Beograd.

Për këtë hulumtim, si instrument për mbledhjen e të dhënave është përdorur pyetësi i strukturuar, ku janë përpiluar 30 pyetje me rrumbullakësim, dhe dy pyetje përshkruese për të hetuar shkaqe të tjera, që kanë pasur ndikim në plotësimin e kushteve të kontratës, si dhe për të kuptuar planet e blerësve për të ardhmen.

Bryman (2001: 450-453), e përkufizon anketimin si një kërkim sasior, që tenton të sjellë një pamje të jetës sociale... Më tutje ai vazhdon, ... *Anketat janë krijuar për të siguruar informacionin rreth nivelit të pajtimit ndërmjet anëtarëve të një popullsie të përzgjedhur, për disa rrethana, ose çështje të caktuara.*

Pyetësi përbëhet nga tre pjesë kryesor. Në pjesën e parë janë, informacionet para intervistimit. Në pjesën e dytë këkohen të dhënat e përgjithshme për pronësinë dhe ndërmarrjen; Pjesa e tretë kërkon të marrë përgjigje lidhur me veprimtarinë, qarkullimin dhe teknologjinë dhe pjesa e katërt, është për zotimet (investimi dhe punësimi).

Kur të hartohet një pyetësor, fillimisht duhet të merret informacioni bukur i mirë për dukurinë që studiohet. Aspekte të tjera janë: të dhënat mbi paraqitjen e përgjithshme, udhëzimet e sakta, formimin e pyetjeve të çarta dhe të mos kërkohet të jepen dy pyetje brenda një fjalie por të ndahen secila pyetje, ashtu që të marrë përgjigje të vlefshme secila.

4.7. Matja e variablave

Shumica e studimeve që kryhen në vendet e zhvilluara nuk e kanë marrë në konsideratë metodën e privatizimit në raport me performancën. Në këtë pjesë do të trajtohet matja e performancës, në kuptim të vlerës së zotuar për investime, numrit të zotuar të punëtorëve, pozicionit për investime.

Studimet empirike të ndërmarra për të vlerësuar efektin e privatizimit në performancën e ndërmarrjeve kanë përdorur një sërë masash që tregojnë performancën financiare dhe operacionale të ndërmarrjave. Masat më të përdorura të performancës, janë përfitimi, produktiviteti dhe kostoja e prodhimit. Demsetz dhe Lehn (1985)

përdorën normën e kthimit të kontabilitetit (mesatarja vjetore e të ardhurave neto në vlerën kontabël të kapitalit të aksionerëve) për të matur performancën e ndërmarrjave.

Studimet që pasuan Demsetz dhe Lehn (të tilla si Morck, et al., 1988; McConnell dhe Servaes 1990; Loderer dhe Martin, 1997 dhe Himmelberg, et al., 1999) përdorën Q-në e Tobin-it, në vend të normës së fitimit.

Informacioni mbi investimet dhe numrin e të punësuarve gjatë periudhës së analizës na lejon të përdorim pozicionin për investime, si një matje të performancës..

Metoda e privatizimit është faktor specifik që e ka ndikuar fillimisht strukturën e ndërmarrjes së privatizuar në Kosovë. Në mënyrë që të bëhen çfarëdo dallime në ndërmarrjet e privatizuara përmes metodave të ndryshme, është përdorur variabla dummy, e cila tregon metodën e përdorur të privatizimit (SOS).

Përveç faktorëve të diskutuar tashmë, ne konsiderojmë variablat e pavarura në, të cilët besojmë se mund të ndikojnë në performancën e ndërmarrjes. Performanca është rezultatet në zotimet a arritura, punësimin e punëtorëve dhe në zotimet. Kurse variablat e varur, janë: vlera e zotuar për investime, numri i zotuar i punëtorëve, pozicioni i investimeve, ku përfshihen investimet në ndërtesa, në makineri dhe pajisje, në riparime dhe mirëmbajtje, në trajnime, investime të tjera.

Pyetjet e parashtruara për menaxherët apo pronarët e ndërmarrjave me pyetësoin e përdorur janë në dispozicion në Shtojcën (1).

4.8. Konkluzione

Në fillim dhe në disa pjesë të këtij kapitulli jepen përshkrime të teorisë mbi metodologjinë, përcaktimin e qasjes metodologjike dhe modelit ekonometrik. Ky kapitull ka të bëjë me shpjegimin e grupit të të dhënave, metodologjisë së përdorur dhe të adaptuar për studimin dhe matjen e variablave të pavarura.

Të dhënat e përdorura në punën empirike të kësaj teze, që është rast studimor, i pa trajtuar nga askush, janë mbledhur përmes intervistave të kryera në 25 ndërmarrje të

privatizuara në Kosovë. Në analizë janë përfshirë të gjitha ndërmarrjet e privatizuara përmes metodës Spin Off Special (SOS). Kjo paraqet një mostër homogjene, një grup të të dhënave panel, duke siguruar informacion mbi karakteristikat operuese dhe performancën së ndërmarrjave në një periudhë 6 vjeçare.

Në specifikimin e modelit për të marrë përgjigje në pyetjen kërkimore, morëm parasysh metodën e regresionit të shumfishtë, metodën e korrelacionit dhe metodën Anova one way.

Në këtë kapitull është diskutuar edhe për matjen e variablave të përdorura empirike. Treguesit e përdorur për matjen e secilës variabël, bazohen në metodat standarde të përdorura në literaturë, të modifikuara në përputhje me specifikat, kushtet në Kosovë, por edhe me disponueshmërinë e të dhënave. Në kapitullin vijues bëhen hulumtimet empirike për të hetuar marrëdhëniet midis variablave nga modeli.

KAPITULLI V: ANALIZA EMPIRIKE E NDËRMARRJEVE TË PRIVATIZUARA ME SPIN OFF SPECIAL

5.1. Statistika të privatizimit me SOS

Gjatë periudhës gjashtë vjeçare të ekzistencës së saj, AKM ka realizuar 30 valë të privatizimit gjë që kanë rezultuar me 418 Ndërmarrje të Reja dhe 36 shitje me likuidim. Ndërsa në anën tjetër, prej datës 19 Nëntor 2008 AKP-ja ka realizuar 22 valë të privatizimit që kanë rezultuar me 201 Ndërmarrje të Reja dhe 139 shitje të aseteve me likuidim. Numri i përgjithëmarrinë në 794 kontrata të nënshkruara.

Ndërmarrja e re “Përparimi”, në Skenderaj, është ndërmarrja e parë e privatizuar me metodën Spin Off Special, me çmim prej 1,198,749 €. Kontrata e shitjes e kësaj ndërmarrje është ratifikuar me datën 23 Mars 2005, bashkë me zotimin për punësimin e 150 punëtorëve dhe zotimet për investime kapitale në vlerë prej 2,001,530 € (AKP, *Ndryshime pozitive*, 2011).

Gjiganti metalurgjik i Kosovës, Ferronikeli, ka qenë ndërmarrja më e madhe e shitur përmes metodës Spin Off Special. Nga studiues vendor dhe huaj, njohës të privatizimit, është argumentuar se Ferronikeli është ndërmarrja më e rëndësishme që është privatizuar nga projekti ndërkombëtar i shtetëndërtimit, në Kosovë (Grup autorësh, RIINVEST, 2008) dhe (Knudsen, 2010:79). Gjithashtu, Banka Botërore e përshkruan Ferronikelin, si një nga ndërmarrjet shoqërore më të mëdha dhe më të vlefshme në Kosovë. (WB: *Kosovo Monthly Economic Briefing*, 31.5.2005).

Në aktivitetet e privatizimit që janë organizuar nga AKM, oferta më e mirë e dhënë gjatë procesit të ofertimit për privatizim me metodën Spin Off Special është për NewCo “Feronikeli”. Çmimi i ofertës ishte 30.5 milion euro, e përcjellë nga zotimet për investime në vlerë prej 20 milion euro, si dhe zotimi për punësimin e 1000 punëtorëve të rinj në periudhën e pas privatizimit, nga kompania “Alferon”.

Për privatizimin e Ferronikelit, kanë aplikuar dy ofertues. Kompania shqiptaro-amerikane “Adi Nickel”, ka pasur vlerë më të lartë, prej afro 49.5 milion euro, mirëpo është diskualifikuar (UNMIK, 2.11.2005). Sipas AKM-së (2005), oferta nga “Adi Nickel” me vlerën më të lartë, nuk ka qenë në rregull, pasi që konsorciumi nuk ka qenë valid, ose në disa shkrime arsyeja ka qenë se nuk ka qëndrueshmëri financiare.

r.	Ndërmarrja e Re	Sektori/Aktiviteti	Çmimi i shitjes	Zotimet për investime	Zotimet punësim
1	Përparimi	Prodhimi i tullave/Ndërtimtari	1,198,749	2,000,000	150
2	SunflowerOil	Prodhimi i vajit	460,000	-	169
3	Banja e Kllokotit	Prodhimi i CO2 dhe ujit mineral	1,805,550	3,150,000	201
4	Peja Brewery	Prodhimi i Birrës	11,130,000	15,206,000	612
5	IMN Brick Factory	Prodhimi i tullave/Ndërtimtari	5,689,432	-	666
6	Ballkan	Prodhimi i bazës së gomës	1,400,000	6,000,000	375
7	Feronikeli	Përpunimi i mineraleve	30,554,371	20,000,000	1,000
8	Rahoveci Winery/Stone Castle	Prodhimi i verës	4,302,900	5,000,000	250
9	IMK Pipe Factory	Prodhimi i tubave	3,657,000	13,200,000	360
10	Tulorja Kamenice	Prodhimi i tullave/Ndërtimtari	160,189	-	81
11	Mulliri Fabrika e Bukës, Ferizaj	Prodhimi i bukës	568,750	5,000,000	80
12	Seed Factory	Mbledhja dhe magazinimi i grurit	201,999	-	-
13	Flour Mill Fushe Kosova	Prodhimi dhe përpunimi i miellit	2,505,555	15,000,000	260
14	"M&SILLOSI"	Prodhimi dhe përpunimi i miellit	1,000,000	19,887,564	358
15	Modeli	Përpunimi i drurit	630,000	2,200,000	170
16	Lamkos Steel	Përpunimi i metaleve/Llamarinës	4,151,000	15,000,000	500
17	Minex	Prodhimi i produkteve ushqimore	103,000	-	145
18	Hotel Iliria	Hoteleri	1,610,000	3,000,000	250

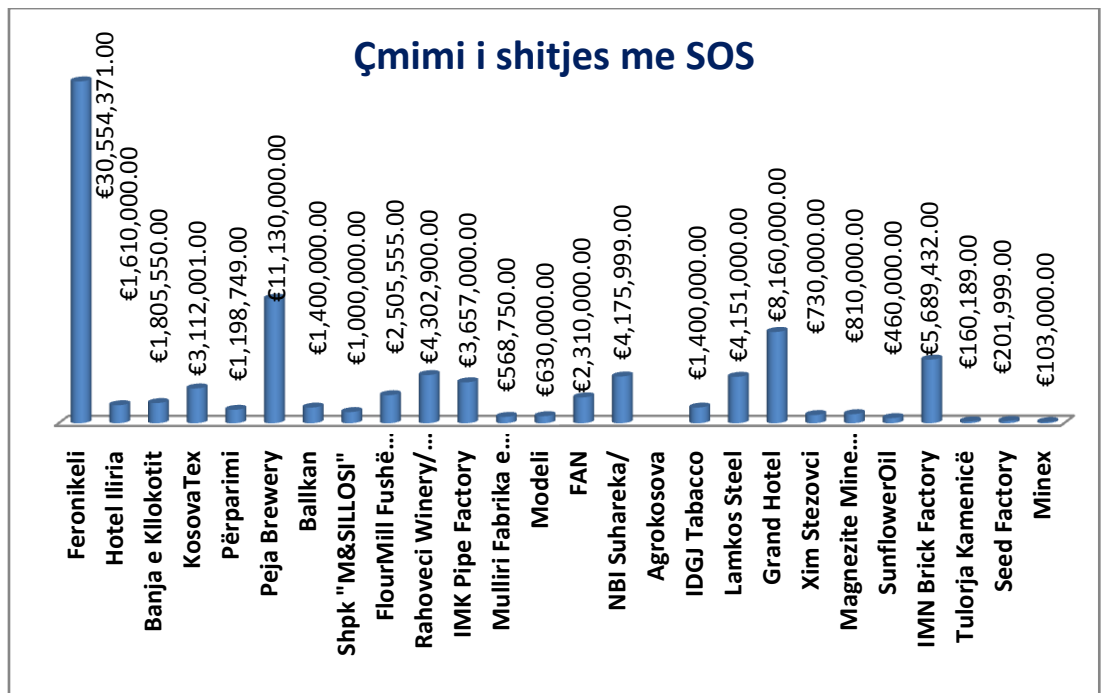
19	KosovaTex	Industria e tekstilit/Prodhi i xhinseve	3,112,001	4,000,000	200
20	FAN	Prodhi i formave të çelikut	2,310,000	2,800,000	236
21	NBI Suhareka/ Agrokosova Holding	Prodhi i verës	4,175,999	8,600,000	345
22	Grand Hotel	Hoteleri	8,160,000	20,200,000	540
23	Xim Stezovci	Përpunimi i mineraleve/Magnezit	730,000	14,300,000	238
24	Magnezite Mine Goleshi	Përpunimi i mineraleve/Magnezit	810,000	16,200,000	355
25	IDGJ Tabacco	Agrobiznes/Përpunimi i duhanit	1,400,000	5,599,000	799
Total:			91,826,495 €	196,342,564 €	8,340

Tabela 10. Ndërmarrjet e privatizuara me SOS. (Burimi: Raporti i AKP - Ndryshime pozitive)

Në tabelë është paraqitur një përmbledhje e detajuar e të gjitha ndërmarrjeve të privatizuara me metodën Spin Off Special. Tre nga ndërmarrjet nuk kanë pasur zotime për investime kapitale, në kontratën e tyre me AKM-në. Kurse dy të tjera nuk kanë pasur zotime as për investime kapitale dhe as për punësimin e punëtorëve, pas privatizimit.

Shuma e përgjithshme e mjeteve financiare nga shitja e ndërmarrjeve përmes metodës Spin Off Special është: **91,826,495 milion €**.

Është me rëndësi të përmendet se IDGJ Tabacco, shumë prej 4,000.000 € (4 milion euro), e ka deklaruar për investime, me kontratën e dytë, pra në Kontratën e novacionit. Me kontratën e parë me Spin Off Special ka paraqitur shumë prej 1,057,876 € , zotime për investime.

Grafiku 3: Çmimi i shitjes së Newco me Spin Off Special (Punoi autorja)

Te metoda SOS siç është përmendur më herët janë edhe zotimet e blerësit. Shuma e kalkuluar nga zotimet e blerësve për investime kapitale, në ndërmarrjet që kanë privatizuar është: **196.3 milion euro**, që shihet se është shumë më e madhe se sa totali i çmimit të blerjes.

Zotimi i dytë i blerësve është për numrin e punëtorëve. Nëse i mbledhim të gjithë, del zotimi për punëtor është 8,340 veta.

Nga totali prej 25 ndërmarrjeve të privatizuara me SOS, janë liruar nga monitorimi 20 apo shprehur në përqindje 80% e të ndërmarrjeve të SOS. Në raportin e vjetor 2010 të publikuar nga AKP, në kuadër të ndërmarrjeve të cilat janë liruar është edhe ndërmarrja e re “Hotel Iliria”, (është vonuar plotësimi i zotimit për punësim)²² – Prishtinë” e cila është liruar vetëm për zotimin lidhur me investime kapitale. Për arsye të punimeve të zhvilluara në objekt, renovimit luksoz, që ishte një investim shumë i madh, ishte pezulluar për një periudhë zotimi për numrin e punëtorëve.

Gjatë periudhës (2008-2016) së punës së Agjencisë Kosovare të Privatizimit, janë liruar nga monitorimi 20 NewCo: “Banja e Klokotit” – Klokot, Peja Brewery” –

²² Për shkak të përmbushjes dhe tejkalimit të shumës së zotuar lidhur me zotimin për investime kapitale, Bordi i Drejtorëve të AKP-së ka liruar blerësin e Ndërmarrjes së re “Hotel Iliria” nga monitorimi dhe raportimi lidhur me këtë kusht kontraktues.

Peja, "IMN Brick Factory" - Gjakovë, "Ballkan" - Suharekë, "Feronikeli"- Drenas, "Rahoveci Winery"-Rahovec, "M & Sillosi"- Xërxë-Rahovec, "Fabrika e Tubave"- Ferizaj, "Fabrika e tullave"- Kamenicë, "Fabrika e Bukës"- Ferizaj, , "Mulliri" - Fushë Kosovë, "Modeli" – Gjakovë, "Kosovatek" – Prishtinë, "FAN"-Podujevë dhe "Fabrika e Farës"- Klinë. Ndërmarrja e fundit Seed Factory / Fabrika e farës, në marrëveshjen për zotime, ka pasur zotimin për qarkullimin vjetor prej 200,000 €, për të realizuar blerësi në kuadër të aktivitetit të ndërmarrjes. Kurse, nuk ka pasur obligime të tjera të zotimeve, lidhur me investime kapitale dhe punësim.

Në qoftë se analizohet me kujdes, edhe pse privatizimi me metodën Spin Off Special në periudhën prej vitit 2002 deri në vitin 2008, është kryer dhe monitoruar nga Agjencia Kosovare e Mirëbesimit, atëherë del se, për gati shtatë vite të punës së saj, ka lirur nga monitorimi vetëm dy ndërmarrje gjatë mandatit të saj. Këto dy ndërmarrje janë, "Përparimi"- Skenderaj dhe "Sunflower Oil" / Fabrika e vajit në Ferizaj.

Kategoria tjetër e ndërmarrjeve janë ato të cilat kanë dështuar plotësisht dhe Bordi i drejtorëve të AKP-së ka vendosur të bëjë tërheqjen e aksioneve.

Në këtë drejtim, ndërmarrja e vetme të cilës gjatë periudhës së AKM-së i është bërë "Kthimi i Aksioneve"²³, për shkak të mospërmbushjes së kushteve të Marrëveshjes për zotime, gjegjësisht investimeve kapitale dhe punësimit është ndërmarrja e re "Llamkos" në Vushtri. Këtë vendim Bordi i Drejtorëve të AKM-së e ka marrë në mbledhjen e tij të fundit të mandatit të tij, me datën 21 maj të vitit 2008.

Pas disa vitesh kjo ndërmarrje, që është një fabrikë me pajisje të shumta e me sipërfaqe të madhe toke, ku gjenden disa objekte, sërish është tenderuar dhe është shitur me metodën e likuidimit, si aset. Në marrëveshjen e shitjes ka pasur kushte të veçanta, kurse ofertuesi fitues i tenderit ka sjellur një Biznes plan premtues, për mbajtjen e numrit të punëtorëve dhe punësimin e 436 punëtorëve të tjerë si dhe investime të mëdha (AKP, Zyra e kontratave). Përkundër kushteve dhe aseteve të mira dhe punëtorëve të kualifikuar, termeve të referencës së marrëveshjes me AKP-në, ata nuk punuan mirë dhe për një kohë të shkurtë filluan të mos u japin rrogat e punëtorëve, kështu që blerësi i ri "Coresteel", falimentoi, kurse punëtorët mbetën pa

²³ Kthimi i Aksioneve" (Call Option) – klauzolë e paraparë në Marrëveshjen e Zotimeve, e cila ka të bëjë me rastin e shkeljes së rëndë të kushteve të kësaj Marrëveshjeje.

punë. Bordi i drejtorëve të AKP-së, sërish i ka marrë aksionet dhe tashmë gjendet lënda në gjykatë, pasi që pronën e ndërmarrjes e ka deponuar si hipoteke.

Përderisa, gjatë periudhës së AKP-së, deri në gjysmën e parë të vitit 2012, Bordi i Drejtorëve të AKP-së, ka marrë vendim për “Kthimin e Aksioneve” të: (1) NewCo “XIM Strezovc” - Kamenicë, më 15.3.2012, (2) NewCo “Hotel Grand” – Prishtinë, më 31.5.2012, (3) Fan “Zahir Pajaziti”, më 20.01.2012 dhe (4) NewCo “MIM Golesh” në Lipjan, me datën 31.8.2014. Në raport me numrin e tërësishtëm të privatizuar me SOS, i bie se 16% të ndërmarrjeve i janë marrë aksionet, kurse një ndërmarrje është nën monitorim nga AKP, e cila në përqindje i bie të jetë 4%.

Ndërmarrja e re “IDGJ Tobacco” - Gjilan, herën e parë është privatizuar përmes metodës SOS, mirëpo ka falimentuar (Zyra për Monitorim dhe Administrim- AKP, 2019), pastaj është bërë një marrëveshje e re e njohur si ‘Kontratë për novacion’.

Për të gjitha këto ndërmarrje në mënyrë më të detajuar, lidhur me çështjen e shumave të raportuara dhe të konfirmuara të zotimeve do të elaborohen në pjesën vijuese të këtij punimi të Analiza e të dhënave empirike.

5.2. Analiza dhe pasqyrimi i rezultateve

Në pjesën e parë janë dhënë rezultatet e nxjerra nga pyetësi, me një analizë kurse në pjesën e dytë është dhënë modeli ekonometrik.

Ky hulumtim është fokusuar në ndërmarrjet e privatizuara në Kosovë, përmes metodës Spin Off Special. Numri i përgjithshëm i këtyre ndërmarrjeve është 25. Në këtë studim do të përdoret një kombinim i metodës sasiore dhe cilësore. Gjatë shtjellimit do të përdoret metodat krahasuese për analiza të përgjithshme të ndërmarrjeve të shitura me kushte. Metoda analitike do të shërbejë për analiza të detajuara të efekteve të zotimit për investime dhe zotimet për punësim, për të gjetur efektet e metodës së privatizimit SOS, në performancën e ndërmarrjeve pas privatizimit. Bazë e burimeve primare janë të dhënat që janë marrë përmes pyetësorit gjysmë të strukturuar, përgjatë vitit 2015/16 të secila ndërmarrje, vendimet e Bordit të Drejtorëve të AKM dhe AKP dhe raporte periodike të AKP-së. Ndërsa bazë e mbledhjes së burimeve sekondare është përdorimi i literaturës shkencore, studimeve hulumtuese, raporteve të ndryshme të Agjencisë si dhe të arriturat shkencore në fushën e privatizimit, përmes të cilave janë

bërë krahasime për privatizimin në shtetet e Europës Juglindore dhe janë gjeneruar informacione të efekteve të privatizimit.

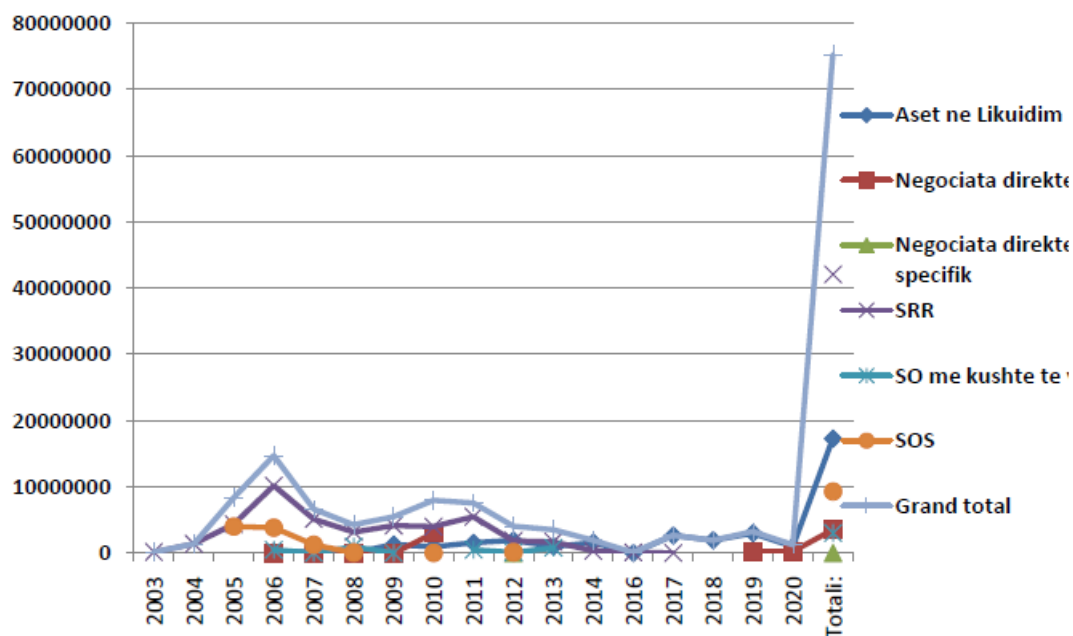
Numri i NSH-ve të shitura me metodën spin-off special nga AKM janë objekt studimi i metodës sasiore. Modeli përfshinë analizën empirike të efektit të menaxhimit, metodës së privatizimit dhe pengesave kundrejt performancës së tyre. Harku kohor i të dhënave i korrespondon periudhës 2002-2012. Momentet kryesore janë: vënja e kontakteve me ndërmarrjet, takimi dhe plotësimi i pyetësorëve, mbledhja e të dhënave, sistemimi i të dhënave; futja e të dhënave në sistem, analiza, krahasimi dhe nxjerrja e rezultateve. Të dhënat janë regjistruar në MS Excel, nga ku pastaj është bërë përpunimi i tyre përmes aplikacionit SPSS.

Bazë e burimeve sekondare (dytësore), ishte përdorimi i literaturës, përdorimi i raporteve zyrtare të agjencive të autorizuara, qasja në studime të caktuara, shqyrtimi i rregulloreve, përdorimi i publikimeve dhe i materialeve të tjera të rëndësishme, që mund të jenë të publikuara, edhe në faqe të ndryshme të internetit.

Fillimisht paraqitet një pasqyrë krahasuese e shitjeve të ndërmarrjeve shoqërore, sipas tri metodave të privatizimit përmes AKP. Numri më i madh i ndërmarrjeve janë shitur me Spin Off të Rregullt, si dhe shuma më e madhe e grumbulluar nga shitjet është poashtu me këtë metodë: 420,807,011 Euro. Në tabelën dhe grafikun mëposhtë paraqiten shumat e shitjeve të ndërmarrjeve ndër vite, sipas metodave të privatizimit:

Viti	Aset ne Likuidim	Negociata direkte	Negociata direkte-karakter	SRR	SO me kushte te vecanta	SOS
2003				1,685,875		
2004				13,814,209		
2005				43,526,632		40,109,670
2006	1,723,071	500		101,819,822	5,159,994	38,376,332
2007	2,038,921	63,859		51,312,568	471,083	12,508,554
2008	486,672	8,702		31,884,334	9,727,808	728,939
2009	12,805,854	30,000		41,461,843	335,000	
2010	9,565,144	30,100,000		39,955,709		103,000
2011	15,479,306			54,999,001	5,100,000	
2012	19,113,610		340,000	18,591,648	1,367,588	1,112,100
2013	9,925,543			17,197,737	8,135,000	
2014	15,682,919			3,403,484		
2016	135,555			951,000		
2017	26,629,377			203,149		
2018	19,226,403					
2019	30,037,649	2,646,964				
2020	10,093,715	2,491,444				
Totali:	€ 172,943,739	€ 35,341,469	€ 340,000	€ 420,807,011	€ 30,296,473	€ 92,938,595

Tabela 11.Shuma totale e shitjeve te NSH-ve me metodat e privatizimit, vitet 2003-2020(Burimi:AKP).

Grafiku 4. Krahasimi i shitjeve të ndërm. sipas metodave të privatizimi (Burimi:AKP, punoi autorja)

5.3. Paraqitja dhe analiza e të dhënave

Në pjesën e parë të pyetësorit, jepen të dhënat për secilën ndërmarrje dhe kontaktet e ndërmarrjes, data e ratifikimit të kontratës dhe adresa.

Pjesa II e pyetësorit: të dhënat e përgjithsme për pronësinë dhe ndërmarrjen:

Rezultatet e anketës kanë treguar se të gjithë pronarët e ndërmarrjeve të privatizuara me Spin Off Special janë të gjinisë mashkullore. Për sa i përket çështjes së edukimit të 9.5% e të anketuarve kanë deklaruar se janë me edukim të ulët, 19% janë me edukim të mesëm, përderisa 71.4% kanë deklaruar se kanë përgatitje universitare. Në anën tjetër, numri më i madh i blerësve apo 76% e tyre janë të moshës 40 – 60 vjeçare; 14.3% (31-40) dhe 9.5% (mbi 60).

Menaxhimi dhe udhëheqja të një pjesë e konsiderueshme e ndërmarrjeve bëhet së bashku nga pronari dhe menaxheri i përcaktuar në kudër të strukturës organizative. Ekzistojnë edhe ndërmarrjet të cilat menaxhohen nga vetë pronari sikurse janë ndërmarrja Tullara Kamenicë, FAN, Modeli, miniera e Golesh-it dhe Mulliri F.K.. Gjithashtu, janë edhe ato ndërmarrje të cilat kanë strukturë të mirëfilltë të cilat udhëhiqen nga Drejtori Menaxhues dhe të cilat brenda vetes kanë edhe Bordin e Drejtorëve. Sa i përket lokalitetit të veprimtarisë 33% e blerësve kanë dy ose më shumë lokalitete në Kosovë në të cilën ushtrojnë veprimtarinë e ndërmarrjes, ndërsa pjesa tjetër kanë vetëm një lokalitet në të cilin blerësit ushtrojnë veprimtarinë.

Pjesa dërmuese apo 95 % e ndërmarrjeve të privatizuara me spin off special janë ndërmarrje prodhuese, (tekstil, agrikulturë, prodhim i verërave, prodhim i tjegullave ndërtimore, prodhimi i tubave, prodhim i llamarinës, etj) ndërsa vetëm 4.76% e pjesës tjetër të ndërmarrjeve janë shërbyese, që në këtë rast është Hotel Iliria (Swiss Diamond) në Prishtinë.

Lidhur me çështjen e nënshkrimit të kontratave të privatizimit, një pjesë e blerësve arsye të rrethanave të ndryshme personale kanë vonuar nënshk- rimin e kontratës dhe pjesa tjetër kanë pasur vonesa të pashpjegueshme nga ana e AKM së fillimisht, pastaj ju kanë bartur AKP-së. Poashtu në disa raste vonesa ka pasur për arsye të vendimeve të Gjykat[ës], andaj është dashur të pritët verdikti final.

Pjesa III e pyetësorit: Veprimtaria, qarkullimi, teknologjia

Edhe pse gjatë anketimit nga blerësit e ndërmarrjeve është kërkuar që të jepen informacione të përafërta lidhur me qarkullimin vjetor, pjesa dërmuese e të tyre kanë hezituuar që të jepnin informacione. Ka pasur vështirësi në gjenerimin e të dhënave, mirëpo nga raportet vjetore është bërë përpjekje që të gjejmë nivelin e qarkullimit.

Nr.	Kategoria (vlera në €)	Ndërmarrjet
1	Deri 100,000	7
2	1000,001 – 500,000	4
3	500,001 – 100,000	2
4	150,001 – 3,000,000	2
5	3,000,001 –4,000,000	3
6	4,000,001 – 5,000,000	2
7	Mbi 5,000,000	1

Tabela 12. Qarkullimi vjetor sipas kategorisë (Pyetësi anketues)

Sikurse mund të shihet nga tabela e mësipërme, është bërë një kategorizim i qarkullimit të përafërt, të ndërmarrjeve e anketuara. Përderisa ato të cilat kanë pasur sukses në përmbushjen e zotimeve dhe janë funksionale kanë deklaruar një qarkullim më të lartë në krahasim me ndërmarrjet tjera.

Në analizën ekonometrike janë paraqitur të gjitha rezultatet.

Investimet kapitale

Në kuadër të çështjes së privatizimit të SOS, investimet kapitale janë inkorporuar në këtë proces si një element i rëndësishëm, në bazë të të cilave është paramenduar të bëhet edhe funksionalizimi i ndërmarrjeve të caktuara. Gjatë këtij, procesi një numër i këtyre ndërmarrjeve ka arritur të bëjë investime të konsiderueshme kapitale dhe si rrjedhojë kanë riaktivizuar operacionet e tyre, përderisa ka edhe prej atyre që kanë dështuar në procesin e përmbushjes së obligimeve kontraktuese dhe në këtë drejtim

edhe janë konsideruar si dështim i procesit të privatizimit në Kosovë. Në këtë drejtim, në tabelën e mëposhtme është bërë një përmbledhje e detajuar e të gjeturave nga anketa e realizuar lidhur me çështjen e investimeve kapitale për të gjitha ndërmarrjet e privatizuar me metodën e SOS.

r.	Ndërmarrja	Çmimi i shitjes	Zotimet për investime	Vlera e raportuar e investimeve nga blerësi	Vlera e konf e investimeve nga auditorë jashtën	% e realizuar
1	Feronikeli	30,554,371	20,000,000	60,000,000	59,677,464	298.4 %
2	Hotel Iliria	1,610,000	3,000,000	6,150,000	5,987,043	199.6 %
3	Banja e Kllokotit	1,805,550	3,150,000	4,100,000	3,252,000	103.2 %
4	KosovaTex	3,112,001	4,000,000	5,200,000	4,073,502	101.8 %
5	Përparimi	1,198,749	2,000,000	2,001,530	2,001,530	100.1 %
6	Peja Brewery	11,130,000	15,206,000	16,950,000	15,234,098	100.2 %
7	Ballkan	1,400,000	6,000,000	6,200,000	5,902,277	98.4 %
8	Shpk "M&SILLOSI"	1,000,000	19,887,564	20,700,000	19,328,797	97.2 %
9	FlourMill Fushë Kosova	2,505,555	15,000,000	14,930,000	14,362,698	95.8 %
10	Rahoveci Winery/ Stone Castle	4,302,900	5,000,000	5,500,000	4,772,692	95.5 %
11	IMK Pipe Factory	3,657,000	13,200,000	19,500,000	12,488,582	94.6 %
12	Mulliri Fabrika e Bukës, Ferizaj	568,750.	5,000,000	5,560,000	4,673,120	93.5 %
13	Modeli	630,000	2,200,000	2,348,400	2,040,000	92.7 %
14	FAN	2,310,000	2,800,000	4,800,000	1,760,565	62.9 %
15	NBI Suhareka/ Agrokosova	4,175,999	8,600,000	9,700,000	4,234,550	49.2 %
16	IDGJ Tabacco	1,400,000	5,599,000	1,640,000	1,057,876	18.9 %
17	Lamkos Steel	4,151,000	15,000,000	1,670,340	1,666,264	11.1 %
18	Grand Hotel	8,160,000	20,200,000	4,500,000	1,244,373	6.2 %
19	Xim Stezovci	730,000	14,300,000	500,000	138,073	1.0 %
20	Magnezite Mine Goleshi	810,000	16,200,000	16,500,000	117,570	0.7 %
21	SunflowerOil	460,000	n/a	n/a	n/a	n/a

22	IMN Brick Factory	5,689,432	n/a	n/a	n/a	n/a
23	Tulorja Kamenicë	160,189	n/a	n/a	n/a	n/a
24	Seed Factory	201,999	-	-	-	n/a
25	Minex	103,000	n/a	n/a	n/a	n/a
Total:		91,826,495 €	196,342,564 €	208,450,270 €	164,013,074 €	83.53 %

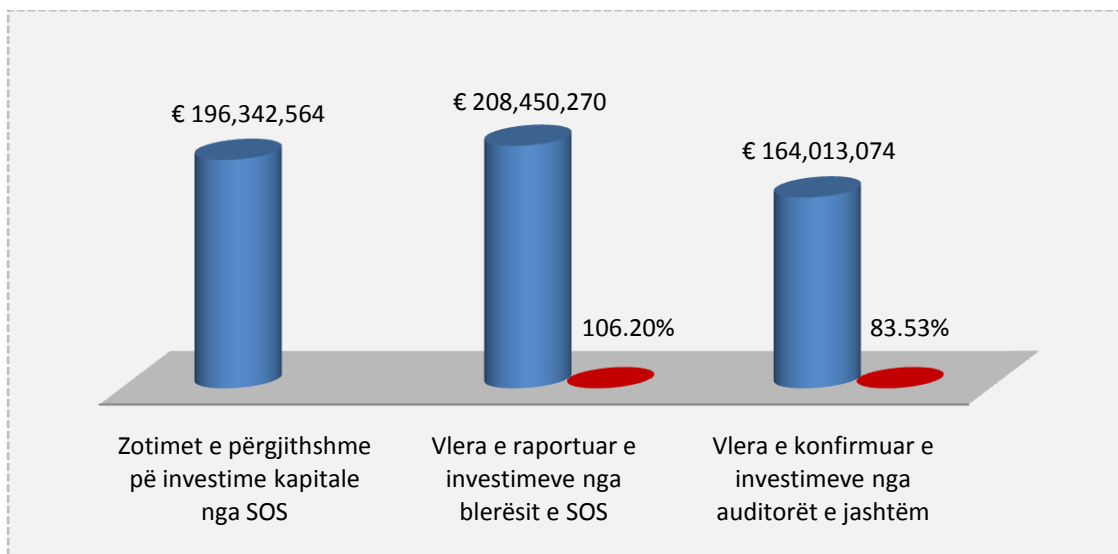
Tabela 13.. Tabela përmbledhëse e shumave të zotuar, raportuara dhe të konfirmuara lidhur me investimet kapitale të ndërmarrjeve të privatizuara me SOS.

Nga të dhënat e tabelës së mësipërme, shihet një ndryshim (në shumat e përgjithshme të investimeve kapitale) në mes shumës së zotuar të investimeve kapitale, shumës së raportuar pranë agjencisë²⁴, si dhe shumës së investimeve të konfirmuara nga auditori i pavarur, të cilat janë angazhuar nga agjencia për të bërë auditimin e kushteve të marrëveshjeve për zotime, lidhur me përmbushjen apo jo të obligimeve kontraktuese. Shuma e përgjithshme e investimeve kapitale të cilat janë raportuar nga blerësit e 25 ndërmarrjeve të privatizuara me metodën e Spin Off-it Special është 208,450,270 €, dhe nëse e krahasojmë me shumën e përgjithshme të investimeve të zotuar prej 196,342,564 €, atëherë në mund të themi se kemi një tejkalim të shumës së raportuar të investimeve prej 6.1 %, apo shprehur në përqindje totale të shumë të investimeve të raportuara është 106.1%. $\Sigma_{\text{totale}} = 208,450,270$

$\Sigma_{\text{invest.zotuar}} = 196,342,564 \text{ €}$ atëherë kemi tejkalim të

Në anën tjetër, nëse bëhet një krahasim në mes shumës së zotuar të investimeve dhe atyre të konfirmuara nga auditorët e jashtëm atëherë shihet se ka një ndryshim negativ të përmbushjes së shumës së përgjithshme lidhur me investime kapitale. Vlera e përgjithshme e investimeve të konfirmuara është 164,013,074 € kundrejt shumës së përgjithshme të investimeve të zotuar prej 196,342,564 €, që është një ndryshim prej 32,329,490 €. Nëse e shprehim në përqindje, atëherë realizimi i shumë të përgjithshme të investimeve kapitale ka arritur në shkallën prej 83.53%.

²⁴ Kur themi pran agjencisë... ka kuptimin e çështjes së periudhave kohore lidhur me investimet kapitale të raportuara gjatë mandatit të AKM dhe AKP-së, pasi që një pjesë e raportimeve nga ana e blerësve lidhur me këto ndërmarrje është bërë gjatë kohës së AKM-se ndërsa pjesa tjetër e mbetur e raportimeve është bërë në mandatin e AKP-së.

Grafiku 5: Ndryshimi në mes vlerës së zotuar, raportuar dhe konfirmuar të investimeve kapitale nga blerësimet SOS

Gjatë realizimit të anketës, blerësve u janë bërë edhe pyetje të tjera, jashtë strukturës së pyetjeve të përgatitura për anketë, me qëllim të gjenerimit të informacioneve të ndryshme të cilat mund të shërbejnë ...Në ndonjë rast blerësit janë pyetur edhe lidhur me çështjen e ndryshimeve në mes të shumave të raportuara të investimeve kapitale dhe atyre të konfirmuara nga auditorëve e jashtëm. Në përgjigjet që janë pranuar nga blerësit, është theksuar se ky ndryshim ka ardhur si rezultat i asaj se disa nuk kanë mundur ti përmbahet në mënyrë “strikte” definicionit të investimeve kapitale në kontratë, prandaj, kanë ndodhur devijimet nga biznesi plani në disa raste, pastaj për shkak të realizimit të investimeve kapitale jashtë hapësirës gjeografike të ndërmarrjes, mos mbulimit të pagesave me dokumentacion relevant për investimet e realizuara e çështje të tjera.

Nëse merret dhe analizohet aspekti i asaj se cila nga 25 ndërmarrjet e privatizuara me metodën e SOS, ka arritur suksesin e dëshiruar në aspektin e përmbushjes së obligimit lidhur me zotimin për investime kapitale, atëherë nga të dhënat e paraqitura në tabelën e mësipërme mund të shihet se Ndërmarrja e re “Feronikeli” ka arritur që ta përmbushë dhe tejkalojë shumën e zotuar, me një diferencë prej 39,677,464 € apo në total një përqindje të realizuar prej 298.4%. Pas kësaj renditen ndërmarrjet si Hotel Iliria me 199,6 %, Banja e Kllokotit me 103.2%, Kosovatex me 101.8 %, BIRRARIA e Pejës me 100.2% dhe Përparimi me 100.1%, pastaj janë ndërmarrjet të cilat kanë

realizuar mbi 90% të investimeve kapitale, e deri ta ato ndërmarrje qe kanë dështuar në të gjitha aspektet në përmbushjen e zotimit të investimeve kapitale dhe detyrimeve të tjera e që është miniera e Strezovc-it me një përqindje të realizimit të investimeve kapitale 0.97 %, respektivisht miniera e Golesh-it, me një përqindje 0.73 % të realizimit të investimeve kapitale, që paraqesin dështim total.

Nr.	Kategoria/Investimet	Ndërmarrjet/SOS
1	Me mbi 100% të realizimit të investimeve	6
2	Me 80 - 100 % të realizimit të investimeve	7
3	Me 40 - 79 % të realizimit të investimeve	2
4	Me 0 - 39 % të realizimit të investimeve	5

Tabela 14. Kategorizimi i ndërmarrjeve në bazë të përqindjes së realizimit të investimeve kapitale

Është me rëndësi të përmendet se miniera e magnezitit në Strezovc, gjatë gjithë periudhës së privatizimit ka vazhduar të jetë jo funksionale, që si rrjedhojë paraqet një rast plotësisht të dështuar të procesit të privatizimit në Kosovë, përmes metodës SOS. Duke parë këtë gjendje, në mbledhjen e mbajtur në muajin maj 2012, Bordi i Drejtorëve të AKP-së, ka kthyer këtë ndërmarrje nën menaxhimin e AKP-së, konform dispozitave të parapara në Kontratën e Shitjes. Në të njëjtën mbledhje Bordi i AKP-së i ka ndërmarrë veprimet edhe për NewCo “Grand Hotel” në Prishtinë, pasi ka dështuar në përmbushjen e kushteve të Kontratës.

Investimet e realizuara në SOS sipas viteve dhe pozicioneve investime

Me qëllim të rifuksionalizimit të këtyre ndërmarrjeve të privatizuara me SOS, realizimi i investimeve kapitale është menduar të jetë një element i rëndësishëm i cili do t'i ndihmonte arritjes së qëllimit të këtij procesi. Qëllimi i tyre është që duke rritur investimet të përmirësojnë kushtet e punës dhe të rrisin produktivitetin e tyre. Në këtë drejtim, është parë që shumica apo mbi 90 % e tyre kanë tentuar të realizojnë investimet e zotuar kapitale.

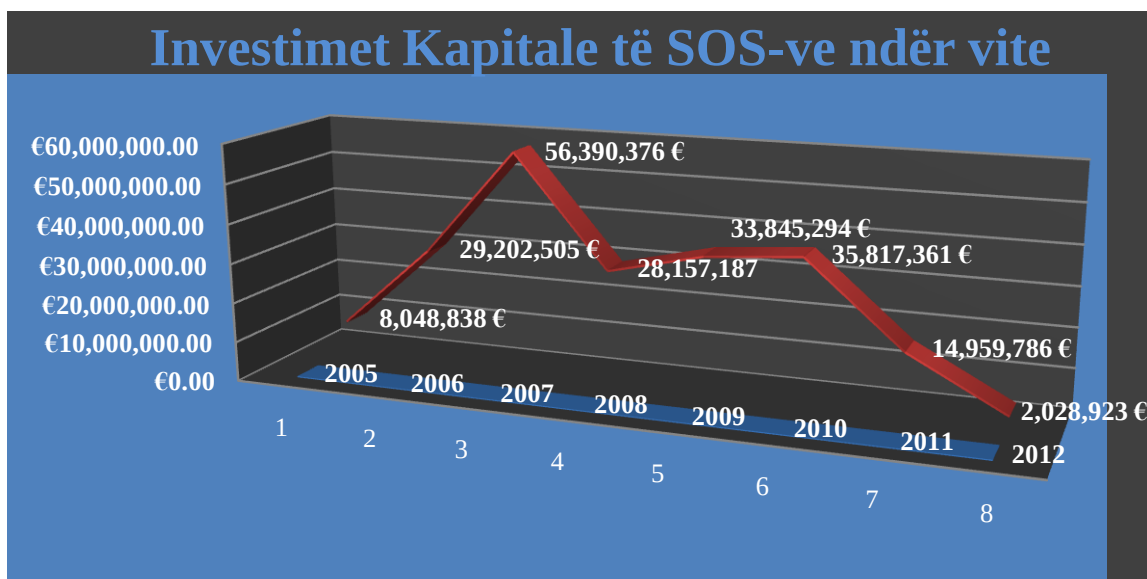
Periodha kohore për matje është nga vitit 2002 atëherë kur ka filluar procesi i monitorimit të NewCo me SOS deri në 2017, të cilin vit vazhdojnë të janë aktive edhe një numër simbolik i tyre. Në tabelën ne vijim është një pasqyrë rreth investimeve të përgjithshme të pretenduara ndër vite nga blerësit e SOS.

Pozicioni investiv /viti	Ndërtesa	Makineri dhe pajisje	Riparime dhe mirëmbajtje	Trajnime	Të tjera	Total për vite /vlera në €
2005	1,910,330	2,097,481	4,041,027			8,048,838
2006	5,533,571	11,572,686	12,056,249	40,000		29,202,505
2007	8,254,398	21,916,010	24,795,764	59,437	1,364,767	56,390,376
2008	3,120,014	16,481,984	7,410,878	101,136	1,043,175	28,157,187
2009	2,856,836	10,604,285	18,803,617	3,009	1,577,547	33,845,294
2010	6,742,197	13,335,694	12,806,722	130,000	2,802,748	35,817,361
2011	4,056,418	4,377,087	5,376,586		1,149,695	14,959,786
2012		1,256,483	772,440			2,028,923
Total për pozicionin investiv/ €	32,473,764	81,641,710	86,063,283	333,582	7,937,932	208,450,270

Tabela 15. Investimet e realizuara/pretenduara sipas viteve nga blerësit e NewCo me SOS

Vlera prej 56.3 milion euro € apo 27.05 % e shumës së përgjithshme të mjeteve financiare të cila janë realizuar nga blerësit e ndërmarrjeve të privatuara me Spin Off Special është realizuar në vitin 2007, që në të njëjtën kohë është edhe viti me vlerën më të madhe të investimeve të realizuara nga blerësit e këtyre ndërmarrjeve. Nga kjo vlerë 24.7 milion euro janë shpenzuar në riparime dhe mirëmbajtje të kuadër të teknologjisë dhe operacioneve të tjera në kuadër të ndërmarrjeve, 21.9 milion € janë shpenzuar në blerjen e makinerive dhe pajisjeve të ndryshme, ndërsa pjesa tjetër në pozicionet e tjera investive, në kuadër të procesit të realizimit të investimeve kapitale. Përderisa vitit 2012, shënon vitin me më së paku investime të realizuara nga ky procesi i privatizimit me vetëm 2 milion €, për faktin se pjesa dërmuese këtyre ndërmarrjeve janë liruar nga kushtet e kontratës së shitjes, apo është bërë kthimi i mbrapa i

aksioneve dhe si rrjedhojë gjatë këtij viti kalendarik në kudër të këtyre ndërmarrjeve figurojnë një numër shumë i vogël i tyre nën procesin e monitorimit nga AKP-ja.

Grafiku 6: Investimet kapitale të SOS ndër vite

Në anën tjetër, sa i përket çështjes së pozicioneve investive, nga tabela 10 mund të vërehet se pjesa më e madhe e investimeve kapitale të realizuara është bërë në dy pozicione investive, në pozicionin “Riparime dhe mirëmbajtje” me 86 milion euro apo 41.28 %, dhe “Makineri dhe pajisje” 81.6 mil. euro respektivisht 39.16 % e mjeteve të përgjithshme të investimeve të realizuara. Kjo është bërë për faktin se gjendja e brendshme dhe e jashtme e hapësirave gjeografike të ndërmarrjeve ka qenë në gjendje jo aq të mirë, e shkatërruar edhe nga lufta, sidomos gjendja e teknologjisë së vjetër të ndërmarrjeve, gjë që është nevojitur të bëhen investime në këtë drejtim për funksionalizimin e tyre, duke mos anashkaluar edhe investimet objektet apo ndërtesat e ndërmarrjeve ku blerësit kanë investuar 32.4 milion € në rehabilitimin apo ndërtimin e tyre.

Ajo çka duhet përmendur si e gjetur nga anketa është fakti i asaj se blerësit kanë shpenzuar shumë pak mjete financiare në trajnimin e stafit, që del se janë shpenzuar vetëm 333,582 €. Blerësit në shumicën e rasteve janë deklaruar se është mirë të ketë trajnime mirëpo, këtë në disa raste e pengojë mundësitë financiare.

Mirëpo, ka raste kur edhe janë mbajtur trajnime nga ekspertë të jashtëm të angazhuar nga blerësi, sidomos në ato raste kur kompania ka instaluar në ndërmarrje ndonjë linjë të re prodhimi, për të cilën është nevojitur aftësimi i stafit të ndërmarrjes për përdorimin e tyre. Këtu duhet përmendur blerësin e ndërmarrjes “Kosovatek” i cila ka ndërtuar fabrikën e re për prodhimin e xhinesve dhe për këtë ka angazhuar ekspertë nga Gjermania, nga Pakistani dhe nga Serbia. Gjithashtu kanë pasur ashtu edhe ekspert të vendit për trajnimin dhe mbikëqyrjen e stafit të ndërmarrjes, lidhur me përdorimin e linjës së re të instaluar të prodhimit të xhinseve në fabrikë.

Sa i përket çështjes së financimit të investimit blerësit kanë deklaruar se investimet janë financuar nga mjetet vetanake të tyre, gjithashtu janë shfrytëzuar edhe kreditë e ndryshme, për kundër normave të larta të interesit të cilat ekzistojnë në Kosovë, nga gjenerimi i të hyrave pas funksionalizimit të ndërmarrjes dhe forma të ndryshme të cilat kanë shfrytëzuar blerësit sipas lidhjeve të tyre biznesore.

Nga 25 ndërmarrjet e privatizuara me metodën Spin Off Special, 12 prej tyre apo nëse shprehte në përqindje del me 48 %, janë ndërmarrje të cilat janë privatizuara nga investitorët e jashtëm ose që janë partnerë në privatizim (bashkë investues).

Në bazë të përpunimit të të dhënave, ka dalë se pesë nga investitorët e jashtëm kanë dështuar që t’i përmbushin kushtet e parapara në kontratën e shitjes me AKM-në.

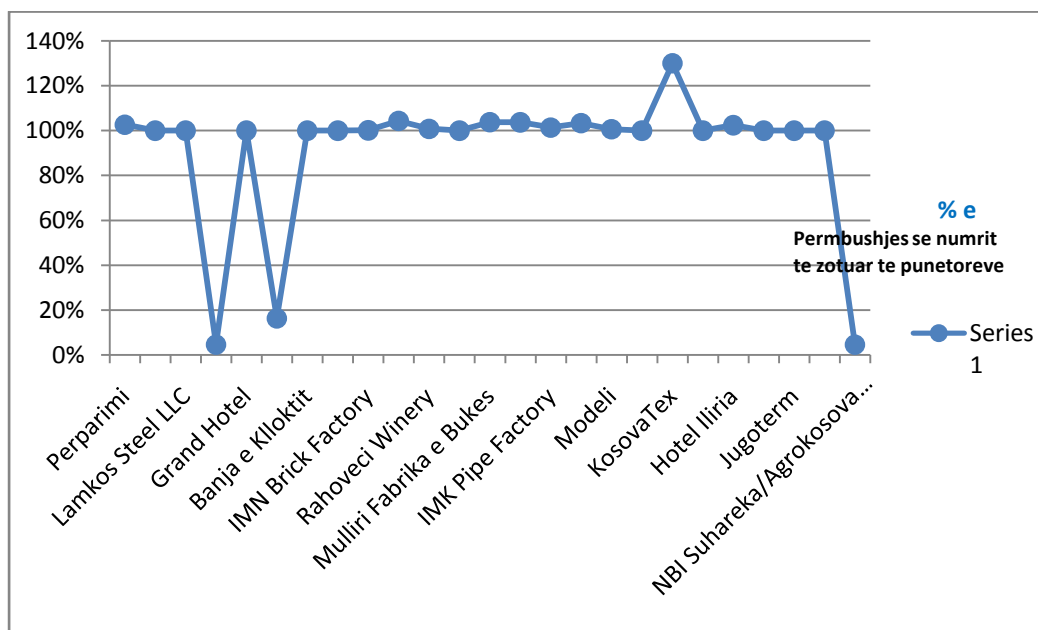
Punësimi

Gjatë anketiës, blerësit e ndërmarrjeve të reja me SOS janë pyetur lidhur me çështjen e përgjithshme të punësimit, e cila në të njejtën kohë të shumica e tyre, ka qenë pjesë e kontratave të privatizimit në kuadër të Marëveshjes mbi zotimet. Gjatë intervistave, kanë dhënë numrat e punësimit, të cilët janë krahasuar me numrat e punonjësve të cilët i kanë deklaruar në Agjenci, si dhe me numrin e konfirmuar të punëtorëve nga auditori i jashtëm. Gjatë regjistrimit të të dhënave nga pyetësorët, është bërë një përmbledhje e detajuar e gjetjeve nga anketat lidhur me çështjen e zotimit për punësim për të gjitha ndërmarrjet e privatizuara me metodën e Spin Off Special. Tabela në vijim, i përmban këto të dhëna, në mënyrë numerike dhe në përqindje të realizimit, në raport me numrin e punëtorëve të zotuar me rastin e privatizimit të ndërmarrjes.

Nr.	Ndërmarrja	Zotimet për Punësim	Nr i punëtoreve të raportuar nga blerësit	Nr punëtoreve të konfirmuar nga auditori	% e realizuar
1	Feronikeli	1000	1045	1045	104.5 %
2	Mulliri Fabrika e Bukës, Ferizaj	80	83	83	103.8 %
3	Tulorja Kamenice	81	84	84	103.7 %
4	SunflowerOil	169	174	174	102.9 %
5	Përparimi	150	154	154	102.7 %
6	KosovaTex	200	260	205	102.5 %
7	Shpk "M&SILLOSI"	358	367	367	102.5 %
8	IMK Pipe Factory	360	364	364	101.1 %
9	Rahoveci Winery/ Stone Castle	250	252	252	100.8 %
10	Modeli	170	171	171	100.6 %
11	IMN Brick Factory	666	667	667	100.2 %
12	FAN	236	236	236	100.0 %
13	FlourMill Fushe Kosova	260	260	260	100.0 %
14	Lamkos Steel LLC	500	500	500	100.0 %
15	Grand Hotel	540	540	540	100.0 %
16	Ballkan	375	375	375	100.0 %
17	Banja e Klokotit	201	201	201	100.0 %
18	Minex	145	145	145	100.0 %
19	Peja Brewery	612	409	409	66.8 %
20	Hotel Iliria	250	133	-	53.2 %
21	NBI Suhareka	345	156	156	45.2 %
22	IDGJ Tobacco	799	800	287	35.9 %
23	Magnezite Mine Goleshi	355	58	58	16.3 %
24	Xim Stezovci	238	39	11	4.6 %
25	Seed Factory/Fabrika e Farës	n/a	n/a	n/a	n/a
Total:		8,340	7,473	6,744	80.86 %

Tabela 16. Tabela përmblendhëse e shumave të zotuar, raportuara dhe të konfirmuara lidhur me punësimin e gjeneruar nga ndërmarrjet e privatizuara me SOS.

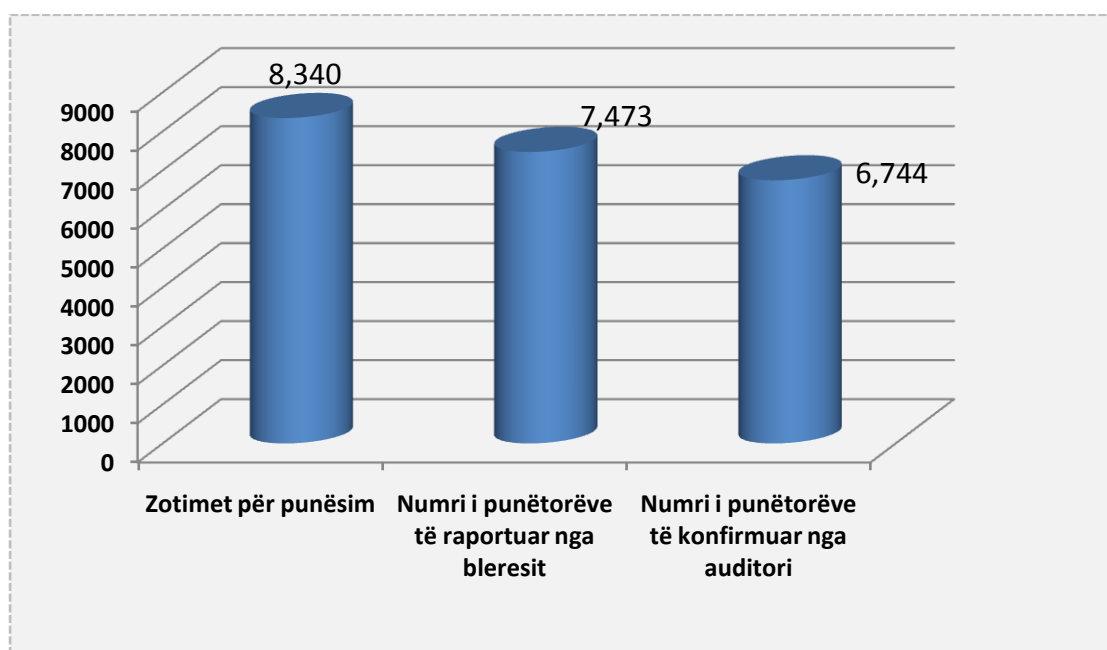
Pas përpunimit të të dhënave, të cilat janë gjeneruar nga informacionet e marra nga blerësit dhe raportet vjetore të AKP-së, lidhur me çështjen e zotimit dhe realizimit të punësimit, shihet se edhe në këtë rast sikurse te investimet kapitale, ekziston një ndryshim në mes të numrit të zotuar të të punësuarve, raportuar pranë agjencisë, si dhe atyre të konfirmuar nga auditorët e jashtëm. Duhet përmendur faktin se për Ndërmarrjen re “Hotel Iliria” nuk ka të dhëna të publikuara lidhur me numri e punëtorëve të punësuar pasi që kjo ndërmarrje ende gjendet në procesin e përmbushjes së këtij zotimi.

Grafiku 7. Përmbushja e numrit të zotuar për punësim në përqindje

Numri i përgjithshëm i punëtorëve të zotuar nga të gjithë blerësit e 25 ndërmarrjeve të privatizuara me SOS është 8,340 punëtorë, përderisa numri i përgjithshëm i punëtorëve, për të cilët të anketuarit kanë deklaruar se kanë raportuar pranë agjencisë gjatë periudhave të ndryshme raportuese është 7,473 punëtorë, që do të thotë se ka një diferencë prej 867 punëtorëve të pa përmbushur konform zotimit të bërë në procesin e privatizimit nga blerësit e SOS dhe nëse kjo shëndrohet në përqindje del se realizimi i përgjithshëm i punëtorëve të raportuar është arritur në shkallën 89.6%. Në anën tjetër, nëse e bëjmë krahasimin në mes të punëtorëve të zotuar dhe atyre të konfirmuar nga ana e ekspertëve të angazhuar nga agjencia për të vërtetuar numrin e raportuar të të punësuarve nga blerësit, atëherë del se kemi një përqindje të ndryshueshme apo më të

vogël të përmbushjes së numrit të përgjithshëm të të punësuarve në kuadër të SOS-ve . Në bazë të të dhënave të publikuara nga AKP-ja, numri i konfirmuar i të punësuarve nga auditorët e jashtëm në kuadër të SOS-ve është 6,744 punëtorë përkundër atyre të zotuar prej 8,340, një ndryshim prej 1596 punëtor dhe nëse shëndrohet në përqindjen e përgjithshme të realizimit del se është 80.6%.

Grafiku 8: Ndryshimi në mes numrit të punëtorëve të zotuar, raportuar dhe konfirmuar

Nga 25 ndërmarrjet e privatizuara 18 prej tyre kanë arritur t'i përmbushin obligimet e tyre për të punësuar punëtorë në përmbushje me kontratën e shitjes. Përderisa pjesa tjetër e ndërmarrjeve ashtu sikurse shihet nga të dhënat e tabelës nr. 11 kanë treguar ngecje në përmbushjen e këtij obligimi.

Numri i punëtorëve të punësuar është regjistruar në ndërmarrjen e re “Feronikeli”, që në përgjithësi ka arritur të përmbushë dhe tejkalon obligimin për mbajtjen e të punësuarve. Nga numri prej 1000 të punësuarve kjo ndërmarrje ka punësuar 1045 punëtorë, që sikurse mund të shihet ka punësuar 45 punëtorë më tepër se sa është zotuar se do t'i punësojë në bazë të kontratës së shitjes. Ndërsa numrin në të vogël të regjistruar të të punësuarve, e ka ndërmarrja miniera e Strezovc-it e cila ka punësuar

vetëm 11 të punësuar nga 238 sa ishte zotuar se do t'i punësojë pas procesit të privatizimit, e që kryesisht këta të punësuar janë angazhuar si roje të cilat bëjnë sigurimin e ndërmarrjes.

Nr.	Kategoria/Punësimi	Ndërmarrjet/SOS
1	Me mbi 100% të realizimit të punësimit	11
2	Me 80 - 100 % të realizimit të punësimit	7
3	Me 40 - 79 % të realizimit të punësimit	3
4	Me 0 - 39 % të realizimit të punësimit	3

Tabela 17. Kategorizimi i ndërmarrjeve në bazë të përqindjes së realizimit të investimeve kapitale

Tri ndërmarrjet të cilat janë pjesë e kategorisë së katërt (me 0 – 39% e realizimit të punësimit) janë dy minierat e magnezitit ajo e Golesh-it dhe Strezovc-it, si dhe ndërmarrja e re IDGJ Tobacco në Gjilan, të cilat plotësisht kanë dështuar t'i përmbushin në përgjithësi kushtet e kontratës së shitjes, e në këtë drejtim edhe zotimin për punësim, e me theks të veçantë duhet përmenden këto dy minierat të cilat kanë përqindjen më të ulët të përmbushjes së obligimit për punësim nga të gjitha ndërmarrjet e privatizuara me metodën e Spin Off-it Special.

Këtu duhet përmendur edhe çështjen e ndryshimit në mes të numrit të raportuar prej 800 të punësuarve dhe atyre të prej 287 punëtorë të konfirmuar, në kuadër të ndërmarrjes së re IDGJ Tobacco. Blerësi ka raportuar²⁵ fermer individual si punëtorë në listën e pagave të ndërmarrjes. Sipas raportit të auditorit dhe mendimit ligjorë të Departamentit ligjorë të AKP-së, ata nuk mund të njihen si punëtorë në përputhje me zotimin për punësim dhe ligjeve në fuqi. Blerësi i kësaj ndërmarrje ka mbajtur shumicën e të punësuarve të raportuar në shkallën e pagesës prej 80 € për muaj vetëm e vetëm për t'i shmangen pagesës së taksave për punëtorët e raportuar.

Një çështje e cila është ngritur në trajtimin e kësaj teme, është edhe rasti i ish punëtorëve të ndërmarrjeve shoqërore të cilat janë tenderuar për privatizim, të cilët në disa raste kanë qenë edhe kusht për mbajtjen e tyre në punë për blerësin e ndërmarrjes së caktuar. Lidhur me këtë çështje vetëm 8% (ndërmarrja e re “Minex” dhe

²⁵ Raporti i Punës i AKP-së – Gusht 2008 – Gusht 2009, fq.75

ndërmarrja re “Tullara”) e të anketuarve janë deklaruar se kanë qenë të obliguar t'i mbajnë ish punëtorët e NSH-së, edhe pas procesit të privatizimit si kusht kontraktual. Mirëpo, lidhur me këtë çështje blerësit e këtyre ndërmarrjeve kanë deklaruar se në disa raste kanë pasur edhe probleme me këtë kategori të të punësuarve, për faktin se kontrata e shitjes ka obliguar që të mbahen këta punëtorë në punë, përderisa në anën tjetër, punëtorët nuk kanë vepruar konform përshkrimeve të vendit të punës, pasur parasysh “garancionin” e paraparë në kontratë për mbajtjen e tyre në vendin e punës, dhe si rrjedhojë kjo ka shkaktuar vështërsi dhe probleme në operacionet e ndërmarrjes.

Përbushja në kohë e zotimeve

Te rasti i privatizimit të ndërmarrjeve me SOS, në çdo kontratë të shitjes është paraparë edhe afati i përbushjes së zotimeve të marra në procesin e privatizimit, e që është përcaktuar një periudhë dy vjeçare, përgjithësisht. Këtu duhet përjashtuar ndërmarrjen “Feronikeli” e cila ka pasur një periudhë tri vjeçare të përbushjes së kushteve të kontratës. Në pyetjen e parashtruar blerësve se a janë përbushur zotimet për investime kapitale dhe punësim brenda afatit të paraparë në marrëveshje, 36% e blerësve kanë përbushur obligimet kontraktuese brenda afatit të paraparë në marrëveshje. Ndërmarrjet të cilat kanë përbushur obligimet e tyre (investimet kapitale dhe punësimin) përbrenda afatit janë: Feronikeli, Drenas, Banja e Klllokotit, Viti, Përparimi, Skenderaj, Mulliri Fabrika e bukës, Ferizaj, SunflowrOil, Ferizaj, IMN Brick Factory, Gjakovë, Tullorja, Kamenicë, Seed Factory, Klinë.

Pjesa tjetër, apo rreth 64% e tyre ju është dashur kohë shtesë për përbushjen e kushteve të kontratave të shitjes, pasi që te disa raste procesi i implementimit të planeve të biznesit ka kërkuar kohë me tepër se sa është paraparë në marrëveshje, si pasojë e pengesave të ndryshme me të cilat janë ballafaquar blerësit gjatë kohës së përbushjes së obligimeve të kontratës. Arsyet e ngecjes së përbushjes së obligimeve më kohë do të përmenden në pjesën e mëposhtme tek “Pasojat e mospërbushjes së zotimeve të marrëveshjes”.

Hulumtimi lidhur me ndërmarrjet e privatizuara me SOS, tregon se 24% e blerësve të këtyre ndërmarrjeve kanë kërkuar një vit zgjatje të afatit të marrëveshjes për

plotësimin e obligimeve, përderisa 8 % prej tyre (Kosovatek dhe Hotel Iliria) u janë dashur katër vite kohë për plotësimin e kushteve të kontratës. Në anën tjetër, janë një kategori e ndërmarrjeve që iu është dhënë një zgjatje e “detyrueshme” nga ana e agjencisë prej një periudhe kohore prej 3 muajve²⁶, me qëllim të përmbushjes së kushteve të kontratës së shitjes, pasi që të njëjtat edhe pas një periudhe të konsiderueshme të skadimit të afatit për përmbushjen e zotimeve të kontratës kanë treguar ngecje në përmbushjen e këtyre detyrimeve kontratkuale. Kjo përmban 28% e numrit të përgjithshëm të këtyre ndërmarrjeve.

Një e fakt tjetër interesante që është gjetur, është edhe ajo lidhur me vitet e nevojshme për përmbushjen e obligimeve të kontratës së shitjes, të cilat kanë lëvizur nga 2 deri në 6 vite, e që nëse merret një mesatare për të gjitha ndërmarrjet e privatizuara me Spin Off Special, del se çdo ndërmarrjejei është nevojitur mesatarisht rreth 4 vite afat kohor për përmbushjen e zotimeve të kontratës.

²⁶ Raporti Vjetor i AKP-së, Janar – Dhjetor 2010/ Raporti Vjetor i AKP-së 2011

Nr.	Ndërmarrja	Data e nënshkrimit te Marrëveshjes	Data e përfundimit sipas marrëveshjes	Zgjatja zyrtare e afatit të marrëveshjes	Lirimi nga kushtet e marrëveshjes	Kthimi i aksioneve (Call Option)	Vitet nga data e nënshkrimit e deri te data e përfundimit të marrëveshjes
1	Përparimi	23/03/2005	23/03/2007	-	2007	-	2
2	M&SILLOSI"	11/05/2006	11/05/2008	1 vit	2011	-	5
3	Lamkos Steel	21/07/2005	21/07/2007	-	-	2008	3
4	Ballkan	21/07/2005	21/07/2008	1 vit	2010	-	5
5	Banja e Kllokotit	24/11/2005	24/11/2007	-	2009	-	4
6	FAN	23/03/2006	23/03/2008	3 muaj	2012	-	6
7	Feronikeli	20/04/2006	20/04/2009	-	2009	-	3
8	Seed Factory	06/11/2006	06/11/2008	-	2010	-	4
9	SunflowerOil	26/06/2006	26/06/2008	-	2008		2
10	Peja Brewery	29/06/2006	29/06/2009	1 vit	2009	-	3
11	IMN Brick Factory	28/07/2006	28/07/2008	-	2009	-	3
12	Rahoveci Winery/Stone Castle	31/07/2006	31/07/2009	1 vit	2010	-	4
13	Hotel Iliria/Swiss Diamond	31/07/2006	31/07/2012	2 vite	2010 - investime	-	4 për investime, 2 vite për punësim Ende nën monitorim/AKP
14	IDGJ Tabacco	14/08/2006	14/08/2008	3 muaj	-	-	Ende nën monitorim/AKP
15	KosovaTex	31/08/2006	31/08/2010	4 vite	2011	-	5
16	Grand Hotel	13/10/2006	13/10/2009	1 vit /3 muaj	-	2012	6
17	Modeli	13/04/2007	13/04/2009	3 muaj	2011	-	4
18	FlourMill Fushë Kosova	10/07/2007	10/07/2009	-	2011	-	4
19	NBI Suhareka/ Agrokosova Holding	27/08/2007	27/08/2009	3 muaj	-	-	Ende nën monitorim/AKP
20	IMK Pipe Factory	20/11/2007	20/11/2009	1 vit	2010	-	3
21	Magnezite Mine Goleshi LLC	11/12/2007	11/12/2009	3 muaj	-	-	-
22	Xim Stezovci	13/12/2007	13/12/2009	3 muaj	-	2012	5

23	Mulliri Fabrika e Bukës, Ferizaj	28/04/2008	28/04/2010	-	2010	-	2
24	Tulorja Kamenice	06/04/2008	06/04/2010	-	2010	-	2
25	Minex	07/12/2010	07/12/2012	-	-	-	Ende nën monitorim/AKP

Tabela 18. Afatet kohore dhe përmbushja e zotimeve (Burimi: të dhëna të gjeneruara nga Raportet vjetore të AKP-së dhe Pyetësi anketues. Punoi: doktorantja).

Pasojat e mospërbushjes së zotimeve

Çështja e mospërbushjes së zotimeve për investime kapitale dhe punësim te rastet e ndërmarrjeve të privatizuara me spin off special, është rregulluar në kuadër të kontratës së shitjes, me rastin e privatizimit të këtyre ndërmarrjeve. Të anketuarit janë deklaruar se në kuadër të kontratave të tyre të privatizimit, ekzistojnë ndëshkimet financiare për investime kapitale dhe punësim, si dhe hapi tjetër më i “rënd”, mundësia e Tërheqjes së aksioneve.

Ndëshkimet financiare e për investime kapitale

Në pyetjen e parashtruar blerësve të SOS, se kur dhe si aplikohen ndëshkimet financiare për investime kapitale, të anketuarit janë deklaruar se kontrata e shitjes parasheh që me momentin e përfundimit të periudhës së rregullt të kontratës, nëse zotimet për investime kapitale nuk janë përmbushur përbrenda këtij afati kohor atëherë mund të aplikohen ndëshkimet financiare për investime kapitale. Aplikimi i ndëshkimeve financiare për investime kapitale është specifikuar në rregullat e tenderit.

Nr.	Zotime për investime kap (Vlera ne €)	Investimet e konfirmuara (Vlera ne €)	Mbetja (Vlera ne €)	Ndëshkimet (Vlera ne €)	Prej	Deri	Përqindja
1	10,000,000	5,000,000	5,000,000	1,000,000	xxxx	xxxx	20 %
2	10,000,000	5,000,000	5,000,000	50,000	xxxx	xxxx	1 %
3	10,000,000	6,000,000	4,000,000	40,000	xxxx	xxxx	1 %
4	10,000,000	7,500,000	2,500,000	25,000	xxxx	xxxx	1 %
5	10,000,000	7,800,000	2,200,000	22,000	xxxx	xxxx	1 %
6	10,000,000	8,000,000	2,000,000	20,000	xxxx	xxxx	1 %
7	10,000,000	9,000,000	1,000,000	10,000	xxxx	xxxx	1 %
8	10,000,000	10,000,000	0	0			0
Total:		10,000,000 €		1,167,000 €			

Tabela 19.. Shembull i kalkulimit të ndëshkimeve për investimet kapitale (Burimi AKP)

Ndëshkimet financiare e për punësim

Edhe sa i përket çështjes së zotimit për punësim, janë paraparë ndëshkimet financiare lidhur me mospërbushjen e këtij zotimi. Këto ndëshkime aplikohen kur ndërmarrja e caktuar nuk ka arritur ta përmbush numrin e paraparë të të punësuarve në kontratën e shitjes brenda afatit të paraparë për mbajtjen dhe punësimin e punëtorëve në kuadër të ndërmarrjes së privatizuar. Mënyra e aplikimit të ndëshkimeve financiare për punësim, është specifikuar edhe në rregullat e tenderit. Kalkulimi i ndëshkimeve financiare për mospërbushjen e zotimit për punësim, aplikohet në atë mënyrë që për çdo ndryshim në mes numrit të zotuar të të punësuarve dhe atyre të konfirmuara nga auditorët e jashtëm, atëherë për secilin pozitë të munguar të të punësuarve aplikohet një ndëshkim prej 3000 €, apo 250 € për muaj.

Në rregullat e tenderit²⁷ të SOS-ve, kjo rrethanë është specifikuar si në vijim: në ndërmarrjet e privatizuara do të zbatohen gjjobat dhe/ose ndëshkimet e dhëna nëse nuk i përmbahen kushteve në kontratës. Zotimi për fuqinë punëtore – për secilën pozitë të paplotësuar gjatë periudhës së përmbushjes së kontratës do të paguhet gjjoba në shumë prej 3,000 € për në vit dhe në baza proporcionale për periudha që janë më të shkurtër se një vit. Një shembull i llogaritjes së ndëshkimeve financiare lidhur me zotimin për punësim është dhënë në tabelën e mëposhtme.

Nr.	Trem ujori	Muaji	Viti	A	B	C	D
				Zotimi për punësim	Punësimi i konfirmua r	Ndryshim i C =(B-A)	Ndëshkimet financiare C*250 €
1		Janar	2007	50	50	0	0
2		Shkurt	2007	50	50	0	0
3	T 1	Mars	2007	50	50	0	0
4		Prill	2007	90	91	1	0
5		Maj	2007	90	91	1	0
6	T 2	Qershor	2007	90	91	1	0

²⁷Po aty - Rregullat e Tenderit për Ndërmarrjet e privatizuara me metodën e Spin Off Special – monitorimi i marrëveshjes për zotime

7		Korrik	2007	175	180	5	0
8		Gusht	2007	175	181	6	0
9	T 3	Shtator	2007	175	181	6	0
10		Tetor	2007	175	153	-22	5,500
11		Nëntor	2007	175	152	-23	5,750
12	T 4	Dhjetor	2007	175	143	-32	8,000
13		Janar	2008	270	136	-134	33,500
14		Shkurt	2008	270	154	-116	29,000
15	T 5	Mars	2008	270	180	-90	22,500
16		Prill	2008	270	190	-80	20,000
17		Maj	2008	270	198	-72	18,000
18	T 6	Qershor	2008	270	241	-29	7,250
19		Korrik	2008	270	260	-10	2,500
20		Gusht	2008	270	262	-8	2,000
21	T 7	Shtator	2008	270	248	-22	5,500
22		Tetor	2008	270	218	-52	13,000
23		Nëntor	2008	270	225	-45	11,250
24	T 8	Dhjetor	2008	270	236	-34	8,500
Total						769	92,250 €

Tabela 20. Shembull i kalkulimit të ndëshkimeve financiare për punësim. (Burimi AKP)

Deri me datën 31 Dhjetor 2012, shuma e përgjithshme e ndëshkimeve financiare me të cilat janë të ngarkuara disa prej ndërmarrjeve për shkak të mospërbushjes së zotimeve për investime kapitale dhe punësim është **31,761,688.00 €**.

Miniera e magnezit në Golesh	8,300,000.00 €
NBI Suhareka/Agrokosva Holding	3,000,000.00 €
Grand Hotel	8,822,314.00 €
IDGJ Tobacco	4,482,824.00 €
Miniera e magnezit në Strezovc	<u>7,156,550.00 €</u>
	31,761,688.00 €

Bordi i Drejtorëve të AKP-së, është dalë me vendim për imponimin e ndëshkimeve financiare ndaj ndërmarrjes së re NBI Suhareka/Agrokosva Holding, pasi që e njëjta ka dështuar t’i përmbush obligimet e dala nga marrëveshja për zotime.

Ndërmarrja e cila ka barrën më të madhe të ndëshkimeve financiare, është Grand Hotel me 8.8 milion euro, përderisa NBI Suhareka ka shumë më të vogël të ndëshkimeve me 3 milion euro. Të gjitha këto ndërmarrje, i kanë kundërshtuar këto ndëshkime, por, nuk kanë bërë as më të voglën përpjekje të që bëjnë pagesat e këtyre ndëshkimeve, përkundër faktit se blerësit e këtyre ndërmarrjeve kanë dështuar t’i përmbushin obligimet e tyre kontraktuese.

Kthimi i aksioneve – rikthimi i ndërmarrjes nën Agjenci

është e “Kthimit të Aksioneve” është rregulluar me kontratën e shitjes të ndërmarrjes e privatizuara me spin off special. Mundësia e tërheqjes së aksioneve²⁸ mund të ekzekutohet nga ose me udhëzim të PSSP²⁹-së, ose të pasardhësit të tij/saj në rast se blerësi i Subjektit të ri dështon në përmbushjen e obligimeve të tij që rrjedhin nga Marrëveshja për Zotime. Me këtë nënkupton edhe humbjen e të gjitha investimeve dhe çmimit të paguar nga investitori. Të anketuarit kanë deklaruar se në kontratat e tyre të privatizimit ekziston opsioni i kthimit të aksioneve i cili mund të ekzekutohet nga agjencia në rastet kur ka shkelje të rëndë të kushteve të kontratës së shitjes, apo kur përmbushja e zotimeve është nën nivelin mesatar të përmbushjes së zotimeve.

²⁸ Rregullat e tenderit të ndërmarrjeve të privatizuara me SOS

²⁹ Përfaqësuesi Special i Sekretarit të Përgjithshëm i Kombeve të Bashkuara në Kosovë

Sa i përket çështjes së kthimit të aksioneve në raportin³⁰ vjetorë të AKP-së, është përmendur se “si pasojë e nivelit të ulët të përmbushjes së kushteve të kontratës, në mbledhjen e mbajtur me datë 16 dhjetor 2011, Bordi i Drejtorëve të AKP-së, ka marrë vendim për “Kthimin e Aksioneve” dhe transferimin e tyre tek AKP-ja, të ndërmarrjeve të penalizuara (Agrokosva Holding, Grand Hotel, MIM Golesh, XIM Strezovc, dhe IDGJ Tobacco). Në këtë raport është theksuar se vendimi i marrë nga Bordi i Drejtorëve do të hyjë në fuqi me datën 15 mars 2012.

Njëkohësisht në këtë mbledhje Bordi i Drejtorëve duke u bazuar në Marrëveshjen për Zotime ju ka dhënë blerësve të këtyre ndërmarrjeve 90 ditë afat për sanimin e gjendjes ekzistuese në të cilën gjendeshin këto ndërmarrje dhe në këtë drejtim ka themeluar një komision të përbërë nga anëtarët e BD, i cili do të udhëheqë negociatat me blerësit e këtyre ndërmarrjeve në mënyrë që të gjendet një zgjidhje për tejkalimin e gjendjes, ijuar si rezultat i mospërmbushjes së zotimeve nga ana e blerësve”.

Pas përfundimit të këtyre negociatave, në bazë të rekomandimit të komisionit, Bordi i Drejtorëve të AKP-së, ka dal me vendim për kthimin e aksioneve të ndërmarrjes së re “Grand Hotel” dhe “XIM Strezovc”. Si rrjedhojë e këtij vendimi, blerësit e këtyre ndërmarrjeve kanë humbur çmimin e dhënë për blerjen e ndërmarrjes dhe njëkohësisht të gjitha investimet e bëra gjatë periudhës sa kanë qenë në posedim të këtyre ndërmarrjeve. Gjithashtu, edhe gjatë periudhës së AKP-së, si pasojë e nivelit të ulët të përmbushjes së kushteve të kontratës së shitjes është bërë “Kthimi i Aksioneve” të ndërmarrjes së re “Llamkos”. Kjo ndërmarrje është ritenderuar dhe është shitur gjatë vitit 2011, përmes likuidimit por me kushte për investime, punësime të ish punëtorëve të ndërmarrjes dhe vazhdim të aktivitetit primar të ndërmarrjes.

Cilat janë rrethanat që kanë penguar ndërmarrjet me SOS të plotësojnë zotimet sipas obligimeve që dalin nga kontrata e nënshkruar: kohë të obligimeve kontraktuese. Disa nga prej arsyeve të dhëna nga ana e blerësve të cilët janë munduar të arsyetojnë mos plotësimin me kohë të obligimeve të marra kontraktuese janë renditur si në vijim:

³⁰ Raporti vjetor i AKP-së, Janar – Dhjetor 2011, fq. 14

- Gjendja fillestare shumë e rënde e ndërmarrjeve shoqërore, të cilat u janë bartur blerësve në momentin e privatizimit;
- Vonesat administrative dhe burokracitë e ndryshme administrative për të marrë licencat dhe lejet e ndryshme për ndërtim apo nevoja të tjera;
- Hulumtimi paraprak jo i mirëfilltët i ndërmarrjeve, lidhur me kapacitetet e tyre, tregjet dhe gjërave të tjera;
- Ndryshimi i tregjeve;
- Problemet financiare;
- Problemet e ndryshme të bartura me procesin e privatizimit sikurse uzurpimet e ndryshme të tokës bujqësore tek disa nga ndërmarrjet;
- Moszbatimi i marrëveshjes së CEFTA-së, nga disa vende në rajon - importi i lëndës së parë dhe eksporti i produkteve finale është bërë me shumë vështirësi si pasojë e moszbatimit të kësaj marrëveshje;
- Pengesa e shkaktuara nga ana e ish-punëtorëve të NSh-ve në formë të grevave, protestave dhe tubimeve të mbajtura;
- Rrjeti i infrastrukturës rrugore, mungesa e energjisë elektrike,
- Problemet dhe mosmarrëveshjet e ndryshme në mes aksionarëve të ndërmarrjeve.

Një nga problemet e theksuara por jo edhe shumë i përmendur nga blerësit është edhe çështja e ofertave të “zmadhuara” të dhëna për investime dhe punësim të prezantuar si plane biznesi në momentin e procesit të privatizimit, gjë të cilat gjatë procesit të implementimit të atyre planeve kanë hasur në vështirësi të ndryshme si pasojë e planeve investive joreale të prezantuar nga blerësit.

5.4. Modeli ekonometrik

Rezultatet e analizave

Në hulumtim morën pjesë gjithsej 25 ndërmarrje, ndërsa qëllimi i realizimit të pyetësorit është marrja e disa të dhënave sipas parametrave – indikatorëve që janë vënë.

Këta indikatorë janë: investimet, punësimi, korniza ligjore, problemet pas privatizimit, niveli i teknologjisë, ndëshkimet.

Rezultatet e mëposhtme tregojnë se 6 nga ndërmarrjet janë të kënaqura me rrjedhën e operacioneve në AKP apo 24%, kurse 12 nga ndërmarrjet shprehen se nuk janë të kënaqura me rrjedhën e operacioneve apo 48%, si dhe 7 apo 28% nga ndërmarrjet nuk janë përgjigjur në pyetje.

Kuptojmë se periudha nga koha e shpalljes së fituesit deri tek nënshkrimi i kontratës vijon nga 3 muaj deri në disa vite periudhë. Saktësisht 8 ndërmarrje janë shprehur se periudha ka zgjatur nga 1 muaj deri në 6 muaj, 1 ndërmarrje thotë se kjo ka zgjatur disa muaj, më shumë se 6 muaj, kurse 4 ndërmarrje kanë pasur një periudhë më të gjatë prej disa viteve. Ka ndërmarrje të cilat nuk janë shprehur apo thonë se nuk e dinë.

Fillimi i punës pas ratifikimit të kontratës ka zgjatur nga data e nënshkrimit e deri në 8 muaj, ku shumica e tyre këtë e kanë filluar nga 2 muaj deri në 4 muaj.

A jeni te kenaqur me rrjedhen e operacioneve ne AKP	N	%
PO	6	24
JO	12	48
N/A	7	28
Koha nga shpallja fitues deri te nenshkrimi i kontrates	N	%
3 muaj	1	3.7
4 muaj	1	3.7
5 muaj	5	18.5
6 muaj	1	3.7
Mbi 6 muaj	1	3.7
Disa vite	4	14.8
Nuk e di	3	11.1

N/A	10	37
Sa kohe nga ratifikim i kontrates, keni filluar punen	N	%
2 muaj	3	11.1
3 muaj	6	22.2
3-4 muaj	1	3.7
4 muaj	3	11.1
5 muaj	1	3.7
8 muaj	2	7.4
Menjehere	2	7.4
N/A	9	33.3

Nga rezultatet e hulumtimit kuptojmë se ka pasur një vlerësim të ndërmarrjeve nga institucionet / ekspertët ku 10 nga ndërmarrjet shprehen Po apo 37%, 3 thonë Jo apo 11.1%, ndërsa 14 nuk janë përgjigjur apo 51.9%.

Sa i përket nivelit të teknologjisë me konkurrencën kuptojmë se 9 ndërmarrje shprehen Po apo 33.3% dhe 8 Jo apo 29.6%.

Përmbushja e obligimit për zotime, konsiderohet se është përmbushur nga 8 ndërmarrje apo në përqindje është 29.6% e tyre, kurse 7 thonë se kjo nuk ka ndodhur apo në përqindje 25.9%.

Ndërmarrjet shprehen se kanë qenë të obliguar të punësojnë ish-punëtorët e ndërmarrjes apo 63% , kurse 1 ndërmarrje nuk e ka pasur këtë obligim apo 3.7%. Ndërmarrjet e tjera nuk janë përgjigjur në këtë pyetje, sepse nuk kanë pasur obligim për të punësuar ish punonjësit.

Ndërsa sa i përket obligimit vetëm 8 ndërmarrje shprehen se obligimin e kanë përmbushur brenda afatit.

Nga ana tjetër 16 ndërmarrje kanë qenë të liruara nga marrëveshja për zotime si dhe 4 nga to janë dënuar për mos – përmbushje të zotimeve, nga Bordi i drejtorëve. Te këto ndërmarrje janë aplikuar ndëshkimet financiare që janë paraqitur më sipër.

Tabela në faqen ne vijim qe reflekton keto gjetje:

A ka pasur vleresim te ndermarrjeve nga institu/ekspert	N	%
Po	10	37
Jo	3	11.1
N/a	14	51.9
A ishte niveli i teknologjise ne raport me konkurrencen	N	%
Po	9	33.3
Jo	8	29.6
N/A	10	37
A eshte perbushur obligimi per investime brenda afatit	N	%
Po	8	29.6
Jo	7	25.9
N/A	12	44.4
A keni gene te obliguar te punesoni ish punetoret	N	%
Po	17	63
Jo	1	3.7
N/A	9	33.3
A eshte perbushur obligimi per punesim brenda afatit	N	%
Po	8	29.6
Jo	9	33.3
N/A	10	37
A jeni liruar nga Mareveshja per Zotime	N	%
Po	16	59.3
Jo	1	3.7
N/A	10	37
A jeni denuar nga AKP per mos-permbushje te zotimeve	N	%
Po	4	14.8
Jo	12	44.4
N/A	11	40.7

Analize e të dhënave nga pyetësi: Autorja

5.5. Vërtetimi i hipotezave

Vërtetimi i hipotezave është realizuar nëpërmjet të dhënave që janë mbledhur në Agjencionin e privatizimit dhe në raportet zyrtare, vendimet BD. .

H01. Performanca e arritjeve të ndërmarrjeve me SOS (Spin Off Special) është e varur nga çmimi i shitjes, zotimet për investime dhe zotimet për punësim.

Qëllimi i kësaj analize ka qenë vërtetimi se sa është varur përmbushja e raportuar nga çmimet e shitjeve, zotimet për investime dhe zotimet për punësim. Variabla e varur është përmbushja e raportuar, kurse ato të pavarura janë çmimi i shitjes, zotimet për investime dhe zotimi i punësimit.

Variabla e pavarur	Model -1-			
	B	S.H.	β	Sig.
Çmimi i shitjes	9.186E-6	0.000	0.826	0.040
Zotimet për investime	-1.995E-6	0.000	-0.207	0.004
Zotimet për punësim	-0.055	0.077	-0.191	0.320
R	0.633			
R ²	0.401			
ΔR^2	0.315			
F	4.686			
ANOVA (Sig.)	0.012			
Variabla e varur	Performanca e ndërmarrjeve - përmbushja			

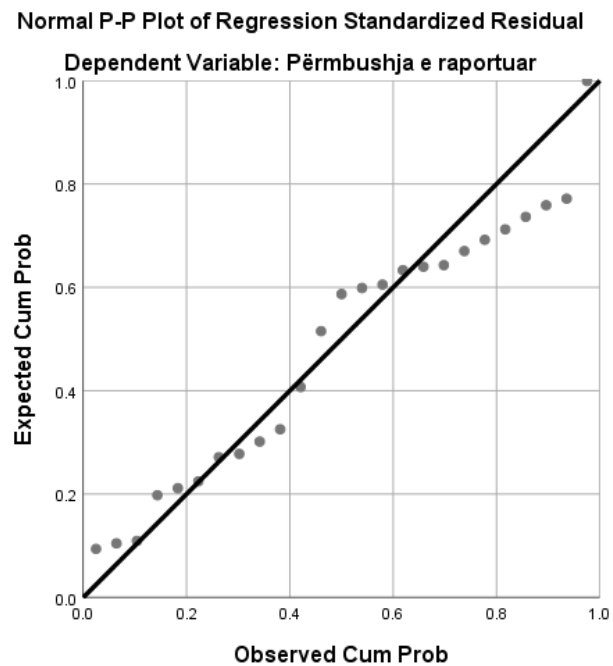
Tabela 21. Performanca e Ndermarrjeve - Përmbushja

Rezultatet e mësipërme tregojnë se në dy raste mund të konkludojmë se çmimi i shitjes dhe zotimet për investim kanë një ndikim në përmbushjen e raportuar të ndërmarrjeve.

Saktësisht tek çmimi i shitjes ($B = 9.186E-6$, $StandardError = 0.000$, $\beta = 0.826$, $p\text{ value} = .040$), pastaj tek zotimet për investime ($B = -1.995E-6$, $StandardError = 0.000$, $\beta = -0.207$,

p value = .004), ndërsa zotimet për punësim nuk kanë pasur ndikim në përmbushjen e raportuar.

Ne mund të konkludojmë se hipoteza është e pranuar pjesërisht, pra performanca e arritjeve të ndërmarrjeve me SOS (Spin Off Special) është e varur nga çmimi i shitjes dhe zotimet për investime.

Grafiku 9. Regresioni-Përmbushja e raportuar e zotimeve

H02. Niveli i punësimit të punëtorëve është i varur nga çmimi i shitjes

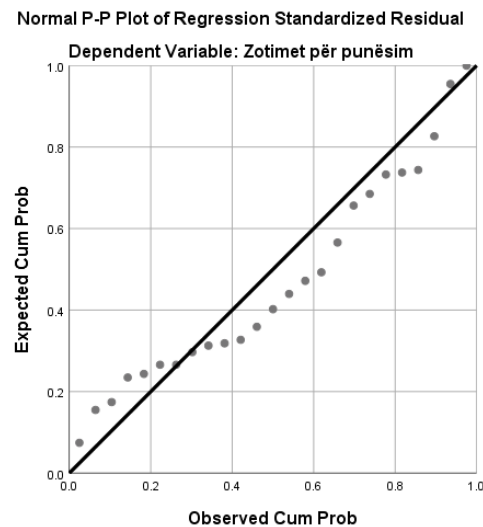
Gjithashtu kam analizuar edhe ndikimin e çmimit të shitjeve në punësimin i punëtorëve, pra nga ana tjetër e analizës shohim se ka një ndikim të çmimit të shitjes në punësim.

Vaiabla e pavarur	Model -1-			
	B	S.H.	β	Sig.
Çmimi i shitjes	2.857E-5	0.000	0.744	0.000
R	0.744			
R ²	0.553			
ΔR^2	0.534			
F	28.510			
ANOVA (Sig.)	0.000			
Variabla e varur	Punësimi I punëtorëve			

Tabela 22. Punesimi i punetoreve 1

Saktësisht tek çmimi i shitjes kemi vlerat si ($B = 2.857E-5$, $StandardError = 0.000$, $\beta = 0.744$, $p\text{ value} = 0.00$), pra punësimi i punëtorëve në ndërmarrjet me SOS është i varur nga çmimi i shitjes së po atyre ndërmarrjeve.

Pra, pranojmë hipotezën dhe themi se niveli i punësimit të punëtorëve është i varur statistikisht nga çmimi i shitjes

Grafiku 10.
Permbushja e raportuar e zotimeve per punesim

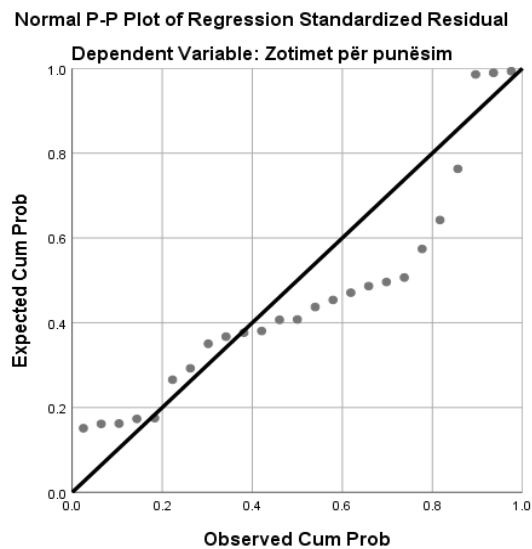
H03. Niveli i punësimit të punëtorëve është i varur nga zotimet për investime

Në këtë rast është analizuar se sa është i varur punësimi nga zotimet për investime, ku shohim se variabël e varur është punësimi, ndërsa e pavarur është zotimet për investime.

Variabla e pavarur	Model -1-			
	B	S.H.	β	Sig.
Zotimet për investime	1.793E-5	0.000	0.539	0.000
R	0.539			
R ²	0.290			
ΔR^2	0.259			
F	9.410			
ANOVA (Sig.)	0.005			
Variabla e varur	Punësimi i punëtorëve			

Tabela 23. Punësimi i punëtorëve 2

Rezultatet e mësipërme tregojnë se zotimet për investime kemi vlerat ($B = 1.793E-5$, $StandardError = 0.000$, $\beta = 0.539$, $p\text{ value} = 0.00$) që nënkupton se punësimi i punëtorëve është i varur nga zotimet për investime. Me këtë rast pranojmë hipotezën dhe themi se statistiksht niveli i punësimit të punëtorëve është i varur nga zotimet për investime.

Grafiku 11. Zotimet per punesim

H04. Investimi i ndërmarrjeve përmes metodës me (Spin Off Special) ka ndikuar në rritjen e punësimit.

Për të matur lidhjen në mes të vlerave të raportuara dhe numrit të punëtorëve, pra për të parë nëse vlerat e investimeve kanë ndikuar në rritjen e punësimit të punëtorëve, kam përdorur korelacionin Pearson.

Variabël e pavarur në këtë rast është vlera e raportuar e investimeve, kurse ajo e varura është numri i punëtorëve të punësuar.

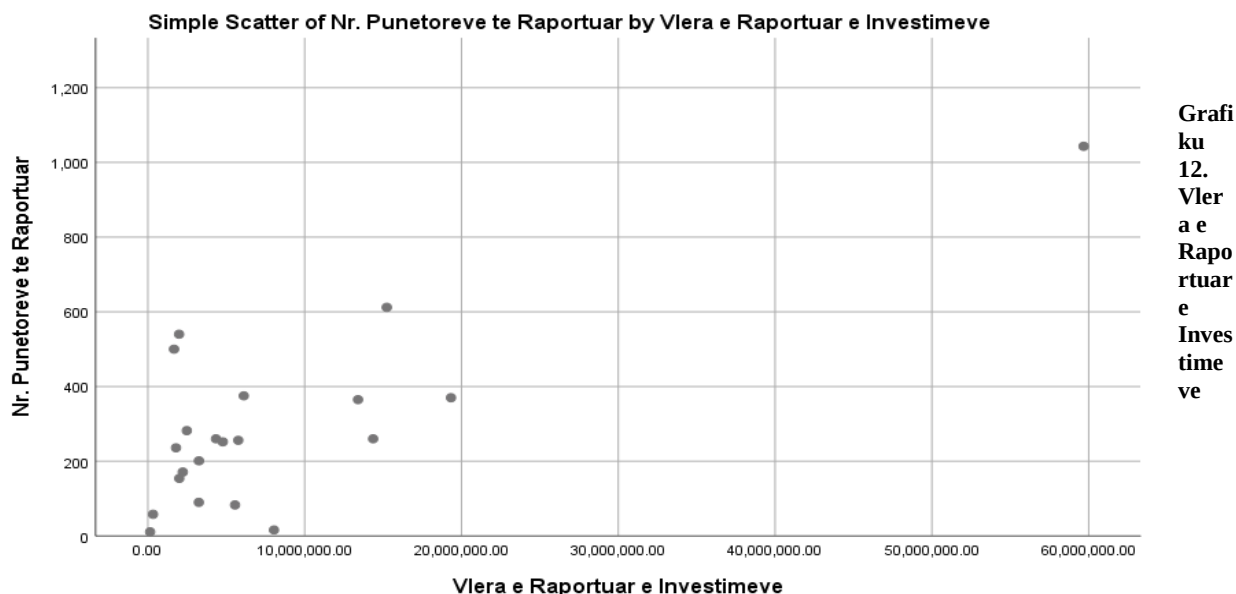
Correlations

		Vlera e Raportuar e Investimeve	Nr. Punetoreve te Raportuar
Vlera e Raportuar e Investimeve	Pearson Correlation	1	0.770**
	Sig. (2-tailed)		0.000
	N	21	21
Nr. Punetoreve te Raportuar	Pearson Correlation	0.770**	1
	Sig. (2-tailed)	0.000	
	N	21	25

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tabela 24. Signifikanca e korrelacionit

Në bazë të rezultateve të mësipërme shohim se kemi një korrelacion ($R = .770^{**}$, p value = 0.000) e cila është brenda kufirit të besueshmërisë prej 0.01% . Me këtë rast ne konkludojmë se investimet e ndërmarrjeve përmes metodës SOS (Spin Off Special) kanë ndikuar në rritjen e punësimit tek këto ndërmarrje.

H05. Metoda SOS ka ndikuar që të ketë dallime të rëndësishme në mes të sektorëve dhe zotimeve të tyre për investime (Spin Off Special).

Për të vërtetuar hipotezën e mësipërme është përdorur testi Anova One Way, ku është trajtuar dallimi në mes të setorëve dhe zotimeve për investime. Rezultatet e para statistikore tregojnë për dallim në mes të sektorëve, ku në disa raste ka dallime të mëdha.

Variabël e pavarur në këtë rast është sektori i investimeve, kurse e varur është vlera e investimeve në këta sektorë.

Descriptives
Zotimet për investime

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Agrobiznes/Përpunimi i duhanit	1	5,599,000.00	.	.	.	.	5,599,000	5,599,000
Hoteleri	2	11,600,000.00	12,162,236.636	8,600,000.000	-97,673,360.73	120,873,360.73	3,000,000	20,200,000
Industria e tekstilit/Prodhimi i xhinseve	1	4,000,000.00	.	.	.	.	4,000,000	4,000,000
Mbledhja dhe magazinimi i grurit	1	0.00	.	.	.	.	0	0
Përpunimi i drurit	1	2,200,000.00	.	.	.	.	2,200,000	2,200,000
Përpunimi i metaleve/Llamarinës	1	15,000,000.00	.	.	.	.	15,000,000	15,000,000
Përpunimi i mineraleve	1	20,000,000.00	.	.	.	.	20,000,000	20,000,000
Përpunimi i mineraleve/Magnezit	2	15,250,000.00	1,343,502.884	950,000.000	3,179,105.50	27,320,894.50	14,300,000	16,200,000
Prodhimi dhe përpunimi i miellit	2	17,443,782.00	3,456,029.648	2,443,782.000	-13,607,412.42	48,494,976.42	15,000,000	19,887,564
Prodhimi i bazës së gomës	1	6,000,000.00	.	.	.	.	6,000,000	6,000,000
Prodhimi i Birrës	1	15,206,000.00	.	.	.	.	15,206,000	15,206,000
Prodhimi i bukës	1	5,000,000.00	.	.	.	.	5,000,000	5,000,000
Prodhimi i CO2 dhe ujit mineral	1	3,150,000.00	.	.	.	.	3,150,000	3,150,000
Prodhimi i formave të çelikut	1	2,800,000.00	.	.	.	.	2,800,000	2,800,000
Prodhimi i produkteve ushqimore	1	0.00	.	.	.	.	0	0
Prodhimi i tubave	1	13,200,000.00	.	.	.	.	13,200,000	13,200,000
Prodhimi i tullave/Ndërtimtari	3	666,666.67	1,154,700.538	666,666.667	-2,201,768.49	3,535,101.82	0	2,000,000
Prodhimi i vajit	1	0.00	.	.	.	.	0	0
Prodhimi i Verës	2	6,800,000.00	2,545,584.412	1,800,000.000	-16,071,168.53	29,671,168.53	5,000,000	8,600,000
Total	25	7,853,702.56	7,149,716.898	1,429,943.380	4,902,444.48	10,804,960.64	0	20,200,000

Tabela 25. Zotimet per investime

Për të vërtetuar dallimin e tyre shohim rezultatet e testit Anova, ndërsa shohim se kemi shkallë të lirisë $DF = 18$, me një mesatare $MS = 58.668.168$, testi I rëndësisë statistikore $F = 2.061$ kurse sinjifikancë $p \text{ value} = .189$ e cila është më e lartë se 0.05% e margjinës së gabimit.

Në këtë rast mund të themi se statistikisht nuk ka dallime të rëndësishme në mes të sektorëve dhe vlerës së tyre për zotime, $p \text{ value} > 0.05\%$.

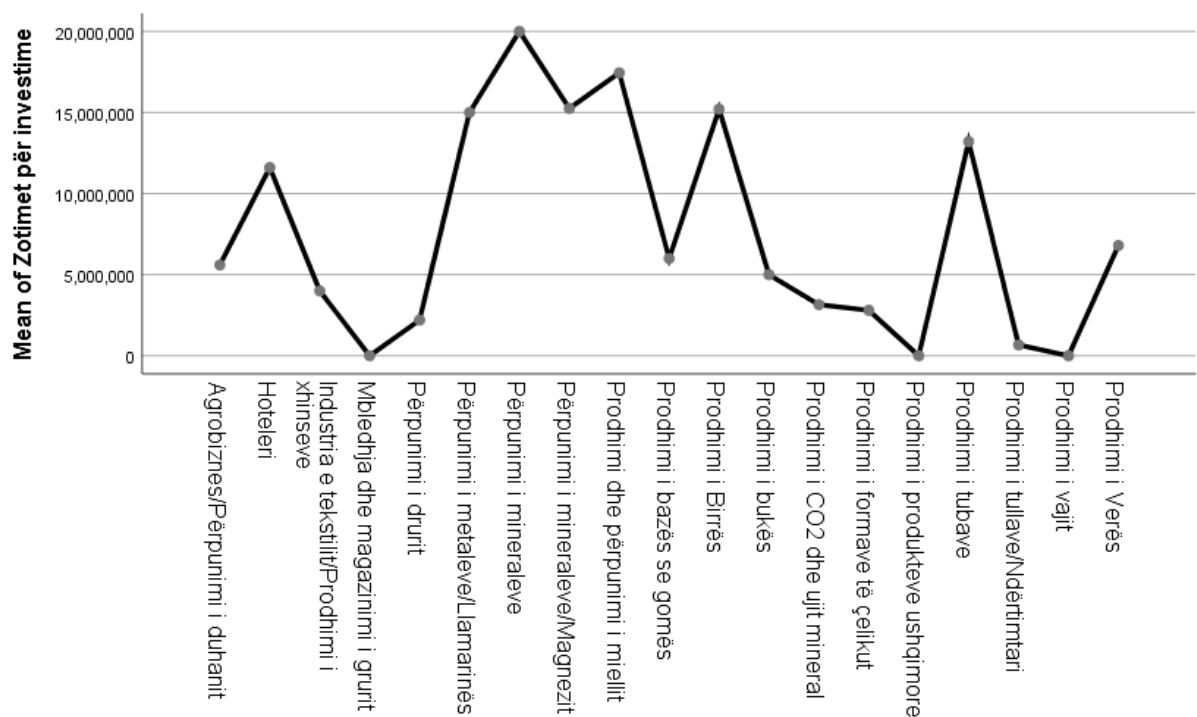
ANOVA

Zotimet për investime

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1,056,027,033,736,617.400	18	58,668,168,540,923.190	2.061	0.189
Within Groups	170,815,807,593,714.660	6	28,469,301,265,619.110		
Total	1,226,842,841,330,332.000	24			

Tabela 26. Dallimet ne zotimet per investimeve ndermjet sektoreve

Pra, në këtë rast ne refuzojmë hipotezën dhe pranojmë hipotezën alternative se nuk ka dallime sinjifikante në mes të sektorëve të zotimeve të tyre për investime (Spin Off Special).

Grafiku 13. Zotime per Investime

H06. Ekzistojnë dallime sinjifikante në mes të sektorëve të përfshira në SOS (Spin Off Special) dhe performancës së tyre të arritjeve.

Gjithashtu përmes kësaj metode kam analizuar dallimet në mes të sektorëve të përfshira në SOS dhe performancës së tyre të arritjeve. Rezultatet e para tregojnë se ka dallim kogja të larta në mes tyre, të cilat janë të shprehura në vlera mesatare, minimale dhe maksimale.

	N	Mean	Minimum	Maximum
Agrobiznes/Përpunimi i duhanit	1	0.9655	0.97	0.97
Hoteleri	2	95.3538	93.52	97.19
Industria e tekstilit/Prodhimi i xhinseve	1	100.1848	100.18	100.18
Mbledhja dhe magazinimi i grurit	1	108.5275	108.53	108.53
Përpunimi i metaleve/Llamarinës	1	101.0974	101.10	101.10
Përpunimi i mineraleve	1	192.0399	192.04	192.04
Prodhimi dhe përpunimi i miellit	2	6.5634	2.02	11.11
Prodhimi i bazës së gomës	1	9.8369	9.84	9.84
Prodhimi i Birrës	1	298.3873	298.39	298.39
Prodhimi i bukës	1	89.8138	89.81	89.81
Prodhimi i CO2 dhe ujit mineral	1	63.9130	63.91	63.91
Prodhimi i formave të çelikut	1	100.0765	100.08	100.08
Prodhimi i produkteve ushqimore	1	111.0858	111.09	111.09
Prodhimi i tubave	1	101.5175	101.52	101.52
Prodhimi i tullave/Ndërtimtari	2	98.8405	95.75	101.93
Prodhimi i vajit	1	104.9033	104.90	104.90
Prodhimi i Verës	2	79.8278	64.20	95.45
Total	21	92.5486	0.97	298.39

Tabela 27. SOS sipas sektoreve

Rezultatet e mëposhtme tregojnë dallimin në mes të sektorëve dhe performancës së arritjeve të tyre.

ANOVA

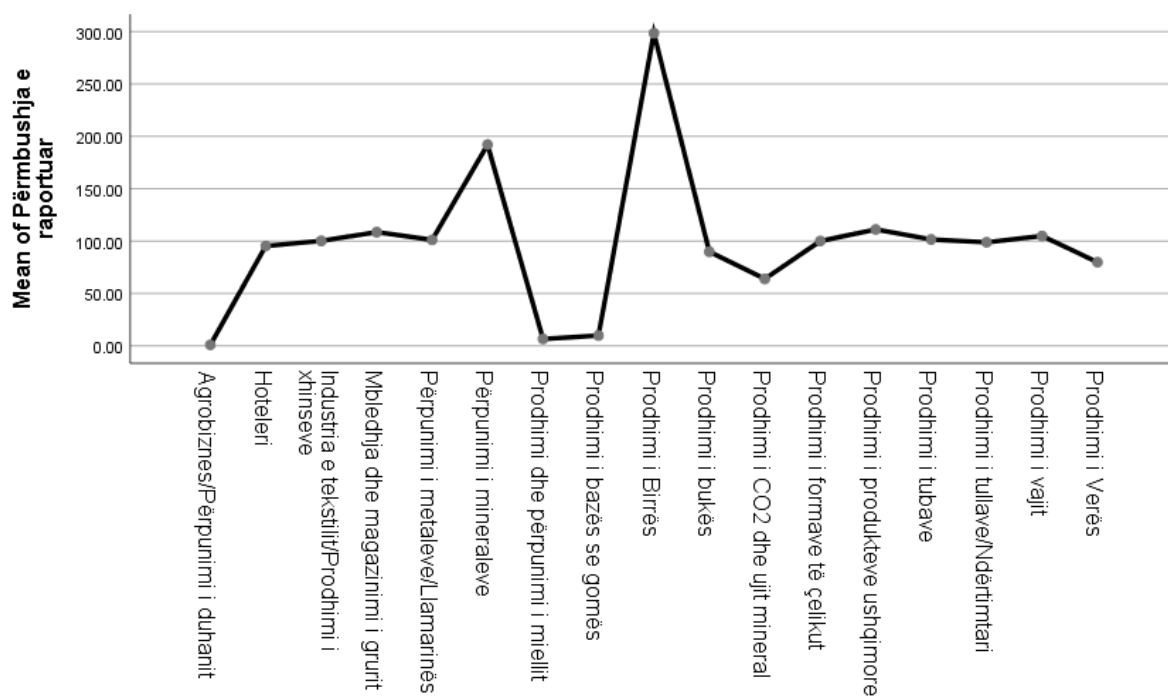
Përmbushja e raportuar

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	84,549.796	16	5,284.362	38.052	0.001
Within Groups	555.493	4	138.873		
Total	85,105.289	20			

Tabela 28. Dallimet në mes të sektoreve të përfshira në SOS

Rezultatet e mësipërme tregojnë se kemi shkallë të lirisë $DF=16$, mesatare $MS=5.284$, testi i rëndësisë statistikore $F = 39.052$, kurse sinjifikance $p \text{ value}= .001$ e cila është brend kufirit të besueshmërisë prej 0.01%.

Me këtë rast mund të konkludojmë se Ekzistojnë dallime sinjifikante në mes të sektorëve të përfshira në SOS (Spin Off Special) dhe performancës së tyre të arritjeve, p value = 0.01%.

Grafiku 14. Përbushja e raportuar

5.6. Efektet e metodës së Spin off-it Special

Gjatë procesit të privatizimit në Kosovë disa ndërmarrje shoqërore janë vlerësuar se mund të kenë ndikim domethënës për ekonominë e shtetit të Kosovës në kuptimin e asaj që një veprimtari e veçantë është vlerësuar të jetë i një rëndësie jetike për zhvillimin e përgjithshëm ekonomik të vendit, e veçanërisht në zhvillimin e mëtutjeshëm të rajonit ku është e vendosur dhe vepron ndërmarrja.

Në kuadër të këtij procesi disa nga ndërmarrjet të cilat janë konsideruar si më strategjike janë tenderuar përmes një procesi të hapur për shitje sipas metodës së Spin Off-it Special, qëllimi i të cilës ka qenë vazhdimi i veprimtarisë apo aktivitetit të njëjtë të ndërmarrjes si dhe funksionalizimi i saj përmes procesit të investimeve kapitale të cilat do të ndikonin në rritjen e vlerës së këtyre ndërmarrjeve, në gjenerimin e vendeve të reja të punës dhe në të njëjtën kohë, dhe si rrjedhojë në zhvillimin e përgjithshëm ekonomik të Kosovës.

Me rastin e privatizimit të ndërmarrjeve me SOS, blerësit fitues të procesit të tenderimit, janë zotuar që për një periudhë të caktuar (zakonisht dy vjeçare) të realizojnë investime kapitale dhe të punësojnë numër të caktuar të të punësuarve, kushte të cilat janë përcaktuar në kuadër të kontratave të shitjes së këtyre ndërmarr. Për këtë qëllim, implementimi i planeve të biznesit lidhur me realizimin e zotimeve për investime kapitale dhe punësim si kushte theme-lore të kontratës, ristrukturimi, qarkullim, menaxhimi, konsiderohet si indikatorë të rëndësishëm të matjes së performancës së ndërm të privatizuara me metodën e Spin Off Special.

Përkundër faktit se një pjesë e caktuar e ndërmarrjeve kanë arritur që brenda afatit të paraparë në kontratën e shitjes t'i përmbushin obligimet e tyre dhe në të njëjtën kohë kanë arritur të jenë funksionale për çka edhe janë privatizuar, mirëpo prapë se prapë duhet të theksohet se procesi i përmbushjes së zotimeve për investime kapitale dhe punësim jo rrallë herë është përcjell me vështirësi dhe probleme si pasojë e pengesave të ndryshme me të cilat janë ballafaquar blerësit gjatë rrugës së arritjes së qëllimit për operacionalizimin e ndërmarrjeve të privatizuara me spin off special, gjë që edhe në disa raste jo që nuk është

shënuar ndonjë avancim në procesin e funksionimit të ndërmarrjeve por ka pasur edhe shkatërrim dhe degradim të vlerës së ndërmarrjes nga blerës/investitorë të pa përgjegjshëm.

Shikuar nga aspekti i përmbushjes së përgjithshme të zotimeve për investime kapitale dhe punësim, të dhënat e gjeruara nga anketa e SOS, tregojnë se këto ndërmarrje gjatë periudhës kohore 2005 - 2012 kanë realizuar investime direkte në ndërmarrjet e tyre në vlerë prej 164 milion euro dhe kanë punësuar rreth 6,744 të punësuar. Përkundër asaj që nuk janë arritur tërësisht objektivat e përgjithshme numerike nga aspekti i shumës së zotuar të investimeve prej 196 milion euro dhe numrit të zotuar prej 8,340 të të punësuarve, prapë realizimi i përgjithshëm i përmbushjes së këtyre zotimeve ka arritur në 83.5% për investime kapitale dhe 80.6% ajo e zotimit për punësim. Llogaritet se diku mbi 170 mijë paga janë shpërndarë nga blerësit për punëtorët e ndërmarrjeve të privatizuara me SOS gjatë periudhës 2005 – 2012.

Në anën tjetër, nëse marrim dhe analizojmë aspektin tjetër lidhur me çështjen e funksionalizimit të ndërmarrjeve krahas realizimit të zotimit për investime kapitale dhe punësim, atëherë në këtë drejtim nga të gjitha ndërmarrjet e privatizuara me spin off special vetëm një numër i caktuar i këtyre ndërmarrjeve sikurse janë Kosovatex, Feronikeli, Ballkani, M&Silloi, Hotel Iliria/Swiss Diamond, Verarria Rahoveci/Stone Castle, Banja e Klllokotit Birraria e Pejës, Tullorja Kamenicë, Fabrika e Tubave në Ferizaj kanë arritur që të bëjnë ri – aktivizimin e kapaciteteve prodhuese, të jenë operacionale, të jenë të rëndësishme për zhvillimin e rajonit ku ato operojnë dhe rrjedhimisht kanë gjetur tregun e tyre për plasmanin e produkteve të ndërmarrjeve. Gjithashtu për të qenë edhe më efektive kanë ndërmarrë edhe veprime të nevojshme në drejtim të ristrukturimit³¹, në kuptim të lansimit të produkteve të reja, adaptimin e linjave të reja të prodhimit, si dhe kanë instaluar strukturën hierarkike menaxhuese me qëllim të drejtimit të ndërmarrjeve në mënyrë sa më efektive drejt zgjerimit të tregjeve dhe rritjes së profitabilitetit.

Hotel Iliriaa ka si aktivitetin e vet primarë hotelerinë, kurse të gjitha ndërmarrjet tjera janë të regjistruara për eksport dhe si rrjedhojë kontribuojnë pozitivisht në bilancin tregtar

³¹ Termi ristrukturim i ndërmarrjeve përfshinë tërë procesin e bërë nga ndërmarrjet drejt adaptimit të sjelljeve të tyre për të mbijetuar dhe për të pasur sukses në ekonomi të tregut.

të Kosovës. n Kosovatex e cila të gjithë prodhimin e vet e ka të destinuar për tregun e jashtëm, si dhe ndërmarrjen Feronikeli e cila është njëri ndër eksportuesit më të mëdhenj në Kosovë, pa anashkaluar edhe Ballkan-in, Verraria Rahoveci/Stone Castle, Birraria e Pejës dhe Fabrikën e Tubave të cilat kanë kontribujnë në këtë çështje.

Kosovatex është një tregim i suksesshëm i privatizimit në Kosovë, e cila ka arritur të bëhet operacionale fal investimeve të bëra në vlerë prej mbi 4 milion € dhe përkushtimit të blerësve për të bërë një fabrikë sa më funksionale dhe konkurruese në treg. Kjo ndërmarrje ka të instaluar një teknologji të avancuar e cila ndihmon që prodhimet e saj të jenë në bazë të standardeve të shtetet me të cilat bashkëpunon. Prodhimi i kësaj ndërmarrje, 100% është i destinuar për eksport si në Gjermani, Itali dhe Austri.

Gjatë vitit 2011, kjo ndërmarrje ka prodhuar rreth 600,000 palë xhinese. Në një numër prej më se 200 të punësuar të cilët janë të angazhuar në kuadër të kësaj ndërmarrje dhe një qarkullim të regjistruar në vitin 2011, në vlerë prej 1.2 milion euro.

Feronikeli është investimi më i madh privat në industrinë e rënd në Kosovë. Në këtë ndërmarrje janë të punësuar mbi 1000 punëtorë, por kjo ndërmarrje punëson edhe punëtorë të pjesshëm varësisht prej nevojave të saj, gjithashtu janë të investuara mbi 60 milion euro. Feronikeli kontribuon me mbi 50% të eksportit të përgjithshëm në Kosovë. Xehet e kësaj ndërmarrje eksportohen në shumë vende të botës si në Itali, Gjermani, Belgjikë, Spanjë, Indi, Kinë, Kore dhe vendet Skandinave. Gjatë vitit 2011, kompania ka prodhuar rreth 33,000 tonë xehe³², përderisa kompania është fokusuar në zgjerimin e kapaciteteve të mëtejme teknologjike me qëllim që gjatë vitit 2012 të arrihet një prodhim prej 35,000 tonë.

Ballkan është kompani e njohur ndërkombëtarisht, me një brend të njohur si në tregun vendor ashtu edhe në atë ndërkombëtarë. Kjo ndërmarrje ka arritur t'i përmbush obligimet e dala nga kontrata e privatizimit, të investojë mbi 6 milion euro dhe të punësojë rreth 375 punëtorë. Kjo ndërmarrje rreth 70% të prodhimit e eksporton në vendet si :Holanda, Finlanda, Gjermania, Itali, Maqedoni, Shqipëri, dhe Turqi. Prodhimin e të gjithë

³²Burimi: <http://www.cunicoresources.com>

rripave kjo kompani e bënë në bazë të standardeve ndërkombëtare dhe për këtë në vitin 2005 ka marrë certifikatën ISO 9001.

M&Silosi është mulliri më i madh në Kosovë, i cili ka një kapacitet për bluarje prej 200 tonelatash në ditë dhe një kapacitet të siloseve prej 55,000 tonelatash me grurë. Investimet që janë bërë (mbi 20 mil euro) në përmirësimin e teknologjisë kanë ndikuar dukshëm në rritjen e kapaciteteve të reja prodhuese të miellit duke e bërë njërën nga kompanitë më të fuqishme prodhuese në Kosovë, që si rrjedhojë ka ndihmuar edhe në zhvillimin e përgjithshëm ekonomik. M&Silosi prodhon kryesisht për tregun vendor, 80% e prodhimeve të saj i shet në tregun e brendshëm, përderisa 20% i eksporton në vendet fqinje, Shqipëri, Maqedoni dhe Mal i Zi. Në territorin e Kosovës ka rreth 40 pika grumbullimi të grurit të shpërndara në tërë vendin, pika këto të cilat janë të kontraktuara me këtë ndërmarrje.

Hotel Iliria/Swiss Diamond është një nga hotelet më të mirë dhe më luksoz në Kosovë dhe jo vetëm. Ky objekt është privatizuar përmes metodës së spin off special. Për të arritur deri te kjo gjendje në të cilën duket sot hoteli janë investuar mbi 8 milion €, në të janë të punësuar rreth 250 punëtorë.

Gjithashtu, ekziston edhe një pjesë e ndërmarrjeve të cilat përkundër faktit që kanë arritur që në masë të konsiderueshme të përmbushin planin e tyre të biznesit në aspektin e realizimit të investimeve kapitale, si fabrika FAN dhe Modeli, mirëpo nuk kanë arritur që të jenë plotësisht operative si pasojë mungesës së tregut për produktet e tyre apo barrierave të ndryshme në më të cilat ato janë ballafaquar. Këto raste nuk trajtohen raste suksesi.

Në fund janë ndërmarrjet të cilat të cilat kanë dështuar. Këto janë: Miniera e magnezit Strezovc, Grand Hotel në Prishtinë, Llamkos, IDGJ Tobacco, Miniera e magnezit në Golesh. Këto ndërmarrje të privatizuara me SOS kanë dështuar plotësisht t'i përmbushin zotimet për investime dhe punësim, dhe në të njëjtën kohë kanë dhënë një imazh të keq të procesit të përgjithshëm të privatizimit në Kosovë.

5.5. Shqyrtime përmbledhëse

Në këtë kapitull u trajtua modeli empirik ku u analizuan gjetjet në bazë të dhënave të mbledha nga terreni të ndërlidhura me teorinë dhe modelet matematikore. Vetë procedura e privatizimit ka specifika të veçanta, të cilat blerësin e NewCo-së e përcjellin nga momenti i blerjes deri në momentin kur liriohet nga monitorimi.

Nga anketat e kryera në terren ka dalur se një ndër problemet kryesore që blerësit kanë pasur vonesa në përmbushjen e marrëveshjes për zotime, është edhe gjendja e rëndë e fabrikës në momentin e marrjes në posedim. Ata është dashur të paguajnë për renovim dhe rifunksionalizim, andaj kanë munguar paratë për investime kapitale. Probleme tjera janë , vonesat administrative ne agjenci nga momenti i shpalljes fitues, probleme me aksionarët e qështje të tjera. Vështirësi tjetër për bizneset është , moszbatimi i marrëveshjes së CEFTA-së, nga disa vende në rajon - importi i lëndës së parë dhe eksporti i produkteve finale është bërë me shumë vështirësi si pasojë e moszbatimit të kësaj marrëveshje

Një aspekt tjetër është vonesa dhe kërkesat për shtyerje afati për përmbushjen e zotimeve dhe disa herë AKP-ja e ka shtyrë afatin. Megjithatë, katër ndërmarrje kanë dështuar në përmbushjen e zotimeve dhe pas nje pritjeje mjaftë të gjatë Bordi i drejtorëve, ka vendosur për tërheqjen e aksoneve të atyre ndërmarrjeve. Tani ato janë nën administrimin direkt të AKP-së. Nga 25 ndërmarrjet e privatizuara me SOS vetëm në ka mbetur akoma nën monitorim, 20 janë liruar nga monitorimi.

Në bazë të gjetjeve del se privatizimi me këtë metodë ka dalur të jetë më e sukseshme se metodat tjera të privatizimit. Shumica e tyre janë duke operuar shumë mirë, kryesisht merren me prodhim dhe eksportojnë në shumë vende të botës, deri në SHBA e në Emiratet e Bashkuara Arabe. Shembujt e suksesit të këtyre ndërmarrjeve janë, Ferronikli, Kosovatex e cila 100% të prodhimit e eksporton jashtë, Verraria Rahoveci/ Stone Castle që operon dhe në SHBA me verë, Ballkani Kurse Hotel Ilira eshte mrekullia e kryeqytetit. Rastet e dështimit (20%), në raport me rastet e suksesit janë më të vogla.

AKP-ja për ndërmarrjet të cilat kanë dështuar në përmbushjen e zotimeve kontraktuale, i ka ndëshkuar ato në shuma financiare, siç janë treguar detajet e këtyre vlerave penalizuese.

KAPITULLI VI: ANALIZE KUALITATIVE

PAS PRIVATIZIMI DHE PERFORMANCA- VENDET NË TRANZICION DHE KOSOVA

Në këtë seksion do të trajtohen studime empirike mbi privatizimin në vendet në tranzicion dhe në Kosovë, pasi që këto vende kanë përafërsisht specifika të njeja. Kjo bëhet duke e përdorur metodën krahasuese. Ka mungesë të theksuar të studimeve empirike për privatizimin në Kosovë, kurse për privatizimin me SOS nuk ka asnjë studim empirik.

Çështja që shtrohet në vende të ndryshme të botës nuk është të zgjerohet sistemi kapitalist, por si ta bëjmë këtë gjë. Akoma nuk ka një udhëzues për transformimin e ekonomive të komanduara në ekonomi të tregut të lirë. Kjo ndodhi sepse tranzicioni filloi pa një pamje të qartë të regullimeve ekonomike dhe sociale që duhet të bëheshin. Por tranzicioni në këto vende krijoi shpesh tensione sociale dhe politike nga rishpërndarja e të ardhurave, pasurisë dhe drejtesve të vendit.

6.1. Tranzicioni dhe Kosova

Privatizimi nuk prodhon efekte të njëjta në vendet e zhvilluara dhe në ato më pak të zhvilluara. Privatizimi është më i lehtë të kryhet në vendet me ekonomi të tregut të lirë, përderisa në vendet më pak të zhvilluara dhe në vendet e sistemit komunist privatizimi është i nevojshëm për zhvillim (Vernon,1997). Ekonomitë në tranzicion ofrojnë një lloj laborator të mirë për studime pasi që ato shtete kanë kaluar nëpër ndryshime të mëdha politike, ekonomike e sociale ngase e kanë ndërruar sistemin e vendit.

Shumica e studimeve mbi privatizimin në vendet e tranzicionit të Europës, kanë përdorur seksionet e tërthorta, ose në rastin më të mirë, teknikat e të dhënave panel. Studimet empirike të kryera për vendet në tranzicion, kanë përdorur shumëllojshmëri të masave për performancën e ndërmarrjes (të dyja, performancë financiare dhe operationale). Përfitimi i operimit, i matur si bruto fitimi operacional mbi aktivet fikse neto plus inventarin, është përdorur nga Djankov dhe Claessens (1997) dhe Claessens dhe Djankov

(1999). Studimet empirike kanë vlerësuar efektin e privatizimit dhe strukturën e pronësisë në performancën e ndërmarrjave kanë përdorur një sërë masash që tregojnë performancën financiare dhe operacionale të ndërmarrjave. Masat më të përdorura të performancës, janë përfitimi, produktiviteti dhe kostoja e prodhimit.

Studiuesit e ekonomisë, vënë në pah se vëmendja e efekteve të suksesit ose jo të privatizimit, po përqëndrohet në dimensionet financiare të performancës, si profiti, eficientia e operacioneve dhe produktiviteti, (Boubaki me të tjerë, 1994). Në mbështetje të kësaj, një studim interesant për ndikimet në performancë, është kryer nga, Frydman dhe të tjerë (1997-1999), ku ata përdorën një mostër të madhe prej 500 ndërmarrjeve të privatizuara për studim. Këto ndërmarrje i kishin zgjedhur në Republikën Çeke, në Hungari dhe në Poloni në periudhën 1990 -1994. Pas analizës, është gjetur mbi bazën e matjeve të performancës se ndërmarrjet me pronësi nga jashtë, performojnë më mirë sesa ndërmarrjet me pronësi të brendshme. Mirëpo shihet se ka ndryshime të theksuar në mes të ndërmarrjeve në pronësi të punonjësve dhe ndërmarrjeve në pronësi të menaxherëve. Në këtë aspekt, praktikat e zakonshme që i vënë në një grumbull të gjithë pronarët nga brenda ndërmarrjes nuk është e arsyeshme.

Nga ana tjetër, këta studiues, erdhën në përfundim se në mes të pronarëve nga jashtë ndërmarrjes, evidenca se fondet e privatizimit kanë ndikim pozitiv, në ringjalljen e kompanive të privatizuara. Konsiderohet se rezultatet e këtyre studiuesve duhet të shqyrtohen me maturi, pasi që periudha e ushtrimit të veprimtarisë të udhëhequr nga privatët, në këto shtete ishte shumë e shkurtër. Andaj , duke pasur për bazë se privatizimi në shumicën e rasteve efektet e vërteta i tregon vetëm dy vite pas privatizimit, atëherë këto gjetje nuk duhet krahasuar me raste afatgjata të operimit të ndërmarrjeve pas privatizimit.

Megjithatë, rezultatet e Frydman dhe të tjerë (1997 dhe 1999) duhet të trajtohen me kujdes pasi periudha e operimit nën pronësinë private për vendet në fjalë ishte shumë e shkurtër për të garantuar këto përfundime përfundimtare

Një studim tjetër është kryer për shtatë vende në tranzicion, Republikën Çeke, Hungari, Rumani, Poloni, Bullgari, Slloveni dhe Sllovaki. Autorët, Claessens dhe të tjerë (1997), në këtë studim, e kanë vëzhguar performancën operative të ndërmarrjeve shtetërore dhe të ndërmarrjeve të privatizuara gjatë periudhës 1992-1995 në këto vende. Ata kanë gjetur se, ndërmarrjet e privatizuara në mënyrë të qartë operojnë më mirë se sa ndërmarrjet shtetërore, veçanërisht në vitin e dytë të privatizimit. Nga këto shtete, ndërmarrjet e privatizuara çeke dhe sllovaqe, kanë treguar performancë më të mirë sesa ndërmarrjet në vendet tjera që ishin pjesë e kampionit.. Në të vërtetë avantazhi kryesor i këtij suksesi është shpejtësia dhe respektimi i disiplinës financiare.

Puna empirike në lidhje me evolucionin e strukturës së pronësisë dhe marrëdhëniet midis struktura e pronësisë dhe performanca e ndërmarrjes ka qenë e gjerë jo vetëm për vendet e zhvilluara (studime nga Demsetz dhe Lehn, 1985; Morck, et al., 1988; McConnell dhe Servaes, 1990; Demsetz dhe Villalonga, 2001, etj.) por për vendet në tranzicion gjithashtu (studime nga Claessens, et al., 1997; Earle dhe Estrin, 1997; Djankov, 1999; Jones dhe Mygind, 1999; Grosfeld dhe Hashi, 2001, etj.). Shumica e studimeve përdorin analizën e regresionit në mënyrë që të shpjegojnë marrëdhëniet midis strukturës së pronësisë dhe performancës së ndërmarrjeve.

Demsetz dhe Lehn (1985) përdorën normën e kthimit të kontabilitetit (mesatarja vjetore e të ardhurave neto në vlerën kontabël të kapitalit të aksionerëve) për të matur performancën e ndërmarrjeve. Studimet që pasuan Demsetz dhe Lehn (të tilla si Morck, et al., 1988; McConnell dhe Servaes 1990; Loderer dhe Martin, 1997 dhe Himmelberg, et al., 1999) përdorën Q-në e Tobin-it, në vend të normës së fitimit të kontabilitetit.

Sipas Earle dhe Estrin (1997), masat me vlerë të ndërmarrjes nuk janë të besueshme në vendet post – socialiste, pasi që tregjet e aksioneve zakonisht janë në fillimet e tyre të operimit. Për më tepër pasi përfitimi mund të rezultojë si nga efikasiteti prodhues ashtu edhe fuqia e tregut, vlen të përmendet se masa e përfitimit si tregues të performancës justifikohet vetëm në mjedise konkurruese.

Produktiviteti i punës është masa më e përdorur për performancën e funksionimit. Studime nga Djankov dhe Claessens (1997), Earle dhe Estrin (1997), Claessens dhe

Djankov (1999) dhe Jones, me të tjerë (2003), të gjithë përdorin produktivitetin e punës si një tregues i performancës së funksionimit. Vlera e shtuar për punonjës ose shitjet për punonjës janë përdorur për të prodhuar produktivitetin e punës.

Faktori i përgjithshëm i produktivitetit (TFP) është përdorur gjithashtu në disa studime për të matur performancën e funksionimit të ndërmarrjeve, por jo aq gjerësisht sa produktiviteti i punës. Djankov dhe Pohl (1997) argumentojnë se arsyeja pse Faktori i përgjithshëm i produktivitetit-TFP nuk përdoret gjerësisht, është besimi se vlera kontabël e aktiveve fikse nuk janë të sakta dhe futin shtrembërime të konsiderueshme në vlerësim.

Privatizimi masiv vnë Slloveni përfshiu një pjesë të madhe të sektorit të korporatave në por ky proces u shpërnda në një periudhë kohore pesëvjeçare. Në dallim me shumë programe të ngjashme që u zbatuan në vende të tjera, privatizimi ishte i decentralizuar.

Faktorët që pengojnë privatizimin e shpejtë, transparent dhe efektiv rrjedhin nga korniza ligjore dhe rregullatore e tregjeve të kapitalit dhe kompanive, p.sh. drejtimi korporativ dhe regjimi financiar, që u krijua në privatizimin masiv dhe vazhdon të jetë përgjegjëse në post-privatizim si pasojë e proceseve të ngadalta legjislative dhe rregullatore.

Karakteristika e fundit është realizuar sidomos në Republikën Sllovake. Ndërsa në Bullgari, në Republikën Çeke, në Hungari, në Poloni, në Rumani dhe në Slloveni, ndërmarrjet që janë privatizuar, për katër vjet të veprimtarisë së tyre në qeverisjen e sektorit privat, kanë rritur produktivitetin e tyre prej 3-5 herë më shumë, se sa në ndërmarrjet në pronësi shtetërore.

Në Raportin studimor të (Riinvest, 2008), Dervishib, 2015), matja e performancës së ndërmarrjeve që janë privatizuar, është bërë përmes këtyre indikatorëve: qarkullimi mesatar mujor, niveli i investimeve, vlera e eksportit, shfrytëzimi i kapaciteteve, punësimi dhe ristrukturimi. Raporti thekson se performanca e ndërmarrjeve që janë privatizuar me Spin-off special, ka qarkullim më të lartë mujor, se sa te ato ndërmarrje që janë privatizuar me Spin-off normal. Nga ndërmarrjet që janë privatizuar, 56 % kanë realizuar afarizëm më të mirë në vitin 2008, në krahasim me vitin 2007, mirëpo, numri i të punësuarve ka rënë për 10%. Niveli i arsimimit të menaxherëve në kompanitë që janë privatizuar, krahasuar me ato në

pronësi të shtetit është më i lartë. Më tutje, Raporti nënvizon se nga 60% e ndërmarrjeve të regjistruara për eksport, vetëm 29% kanë pasur eksport sipas anketës. Shtetet ku këto ndërmarrje eksportojnë janë: Shqipëria, Mali i Zi, Serbia, Bosnja dhe Hercegovina, Maqedonia, Rumania, Belgjika, Shtetet e Skandinavisë, Gjermania, Kroacia, Austria, India dhe Kina.

Një analizë kualitative, e kryer në vitin 2008 dhe një tjetër në vitin 2012, ka gjetur se vetëm 1/3 e ndërmarrjeve të privatizimit masiv janë duke operuar në atë kohë në Kosovë (Riinvest (2008) dhe Dervishi, (2012). Mirëpo kjo analizë është kryer për të gjitha ndërmarrjet që janë nxjerrë nga lista e përgjithshme me metodën e rastit. Këto institucione kryesisht përqendrohen në tatime të larta dhe në favore politike e klanore, të cilat në asnjë rrethanë nuk e favorizojnë rritjen ekonomike. Duke qenë e ditur se privatizimi pritet të jetë nxitës i rritjes ekonomike, institucionet udhëheqëse duhet të jenë të përgatitura mirë për t'ju përgjigjur liberalizimit të tregut dhe zhvillimit të përgjithshëm ekonomik. Prandaj fuqizohet bindja se vet procesi i privatizimit, nuk mjafton për të sjellë ndryshime të mëdha në ndërmarrjet.

Në literaturën që merret me procesin e pas privatizimit, si dhe në studimet e karakterit empirik, kanë dalë të dhëna se ndërrimi i menaxherëve, ka pasur efekt pozitiv në përmirësimin e performancës. Në bazë të gjetjeve, mund të thuhet, se në ndërmarrjet ku angazhohen menaxherë të rinj, ka përmirësim të performancës.

Gjithashtu, është me rëndësi të përmendet, se profiti rezulton edhe nga efienca produktive, e mbështetur edhe nga fuqia e tregut. Prandaj, përqendrimi vetëm në profitin, si indikatorë i performancës, është arsyetuar vetëm në mjediset konkurruese.

Në studime të ndryshme, të autorëve të ndryshëm, (ndër të tjerë: Vining dhe Boardman, 1992; Megginson et al., 1994; Belka et al., 1995, William L. Megginson et al, 2001; Djankov dhe Pohl 1998; Iraj Hashi), janë paraqitur rezultate të besueshme në favor të superioritetit të ndërmarrjeve që janë privatizuar. Sipas pjesës më të madhe të këtyre autorëve, vlerësimi i këtillë është dhënë duke u bazuar në këta indikatorë të performancës: profitabiliteti, punësimi, investimet, eksportet, zhvillimi i produkteve të reja, gjetja e tregjeve të reja.

Zuobao Wei et al., (2003) analizoi performancën financiare dhe operative para dhe pas privatizimit në 208 ndërmarrje të privatizuara në Kinë në periudhën 1990 – 1997.

Modeli i plotë rezulton në përmirësime të rëndësishme në rezultatet e pritura dhe eficiencën e shitjeve, si dhe rënie të ndjeshme në aftësinë e të bërit biznes me borxhet nga kredia. Mirëpo për është për t'u çuditur se nuk ka pasur ndryshime të rëndësishme në fitim. Analizat e mëtejme tregojnë se firmat e privatizuara janë ballafaquar me përmirësime të ndjeshme në fitim, krahasuar me firmat shtetërore përgjatë periudhës së njëjtë. Firmat në të cilat ka më shumë se 50% kontrollë përmes votës është kthyer tek investitorët privat përmes privatizimit, kanë pasur përmirësime të ndjeshme në profit, në punësim dhe eficiencë në shitje, krahasuar me ato që kanë mbetur nëkontrollin e shtetit. Autorët konkludojnë se privatizimi, ka sukses në Kinë sidomos kur kontrolli kalon te investitorët privat.

Shumica e studimeve të së kaluarës përqendrohen në pas-privatizimin fazën dhe dështojnë të japin një analizë të plotë të faktorëve që ndikojnë në performancën e ndërmarrjes. Për ndërmarrjet e privatizuara në Kosovë (Dervishi, 2012), ka paraqitur një tabelë krahasuese në të cilën është bërë krahasimi i ndryshimit të disa parametrave. Rezultatet e pritura të shoqëruara me matjet e performancës janë dhënë në taele:

Emërtimi	Vlerësimi i ndryshimit
Ndryshim i personelit menaxhues	mesatar
Ndryshime të menaxhimit të financës	i mirë
Ndryshime të menaxhimit të prodhimit	i mjaftueshëm
Ndryshime të menaxhimit të marketingut	i pamjaftueshëm
Ndryshim në teknologji informative	i mjaftueshëm
Investimet	mesatare
Investimet në pajisje dhe makineri	mesatare
Punësimi	i pamjaftueshëm

Tabela 29. Vlerësimi i ndryshimeve pas privatizimit (Burimi: A.Dervishi, 2012: 154)

Në studim është përdorur një mostër (Dervishi, 2012:142), prej 121 NSH të zgjedhura me meodën e rastit, për të matur rezultatin e menaxhimit të procesit pas privatizimit, në mënyrë që të hetohen përbërësit e performancës dhe të efijencës së ndërmarrjeve është bazuar në këto kriterë vlerësimi: problemet që kishin blerësit nga kushtet e kontratës dhe pasojat, ristrukturimi, qarkullimi mesatar vjetor, mundësitë për investime dhe pengesat pas privatizimit. Në bazë të analizës, janë identifikuar këto probleme: Problemet të cilat kryesisht janë pasojë e kushteve të kontratës, si definimi jo i saktë i kufijve kadastral, problemet që kanë pasur me uzurpatorët, borxhet e mbetura; 2) Mungesa e mjeteve për ristrukturimin e ndërmarrjes (menaxhmenti, amortizimi i pajisjeve etj) ; 3) mundësitë e pamjaftueshme për investime; 4) Pengesa në performanceën e ndërmarrjeve, si taksat e larta nga shteti, ngarkesat dhe procedurat administrative janë shumë të ngarkuara, ligjet dhe moszbatimi i tyre, - korrupsioni, mungesa e organit që zbaton ligjin, konkurrenca jolojale në treg, dhemungesa e energjisë elektrike. Duke u mbështetur në vrojtimet e autorës, është bërë vlerësimi përmbledhës, lidhur me ndryshimet që kanë ndodhur në ndërmarrjet e privatizuara të paraqitura sipër në tabelën 30. Si përfundim, rezulton se *se politikat e privatizimit kanë ndikuar deri në një masë në performanceën e ndërmarrjeve pas privatizimit në Kosovë. Kurse metodat e privatizimit kanë qenë të dobishme për ndërmarrjet e mëdha industriale, te shitjet me Spin Off Special, por te ndërmarrjet e vogla, kanë qenë më pak të dobishme. Ndikimi i privatizimit është e përzier, pa ka ndikime edhe pozitive edhe negative.*

Megginson et al. (1994) kreu kërkime në 18 vende për të krahasuar performanca operationale dhe financiare para dhe pas privatizimit e 61 ndërmarrjeve në 32 industritë gjatë periudhës nga 1961 deri në 1990. Studimi i tyre përfshin si të zhvilluar ashtu edhe vendet në zhvillim, dhe tregon përmirësime të forta në standardet e performancës pas privatizimi pa ndonjë ulje të punësimit. Ndërmarrjet e privatizuara rritën prodhimin e tyre (shitjet reale), u bënë më fitimprurëse, rritën shpenzimet e tyre për investime kapitale, u përmirësuan efikasitetin e tyre operacional në terma të prodhimit për punonjës (përshtatur për inflacionin), dhe rritën fuqinë e tyre të punës. Për më tepër, nivelet e borxhit u ulën dhe pagesa e dividendit u ul e rritur Këto rezultate u zbatuan si për industritë konkurruese ashtu edhe për ato jokonkurruese.

(Studim krahasues me rezultat negativ): Studimi i D'Souza dhe Megginson (1998) tregon se edhe në vendet e zhvilluara dhe në vendet në zhvillim, privatizimi ka zvogëluar punësimin. Kjo ka ndodhur për arsye sepse ndërmarrjet shoqërore janë zakonisht të mbingarkuara me staf, qoftë për shkak të strukturës politike të ekonomisë së qeverisur nga shteti.

Shleifer dhe Vishny (1997; 737-783) në studimin e tyre për qeverisjen korporative kanë ngritur theksin në rëndësinë e mbrojtjes ligjore të investorëve dhe në koncentrimin e pronësisë në sistemet e qeverisjes korporative nëpër botë. Nga aspekti i analizës mikroekonomike, perspektiva e Williamson (Smith, 1998; 362-398) shihet potencialisht si perspektiva më me vend në kuptim të një integrimi gjithëpërfshirës të reformës ekonomike duke nisur që në etapat e para të tranzicionit, tek vendet ish-socialiste.

Një ndër mësimet e nxjerra nga përvoja (Kikeri, Nellis, Shiley, 1994: 10), ndër të tjera thuhet se thelbësore për privatizimin është transparenca dhe shpejtësia. Kjo është sidomos e nevojshme kur përgjegjësia për privatizimin është e centralizuar në një agjenci të fortë, e cila i përgjigjet nivelit më të lartë të politikës, me mandat të qartë dhe me autoritet, dhe që ka një staf të vogël e shumë të aftë.

Janë zhvilluar shumë modele teorike që gjurmojnë ndërlidhjen ndërmjet privatizimit dhe performancës së ndërmarrjeve. Dy përpjekjet më të rëndësishme të përmbledhjes së teorisë janë Djankov me tjerë (2002) *Enterprise Restructuring in Transition: A Quantitative Survey*, Journal of Economic Literature, dhe Estri me të tjerë (2009) *Effect of Privatization and Ownership in Transition Economies*, WB Policy Research WPNo. 4811. Studimi i Megginson (1994) me të tjerë, është ndër më të njohurit në këtë fushë.

Banka Botërore (1995) argumenton se ndryshimi i pronësisë, doemos që është kusht i domosdoshëm për arritjen e përmirësimit të qëndrueshëm në performancën e ndërmarrjeve publike, dhe ofron evidencë mbi dështimin e reformës në ndërmarrjen publike, veçanërisht kontratat e performancës për të përmirësuar performancën e tyre. Këndvështrimet e Bankës Botërore janë trajtuar në mënyrë kritike në *Journal of International Development* (1997).

Measurements of Firm Performance:	Components of the Measurement Tools:	Expected results after privatisation
1. Profitability	- Amount of Revenues, Return on Sales, Return on Assets, and Return on Equity	Increase
2. Labour Productivity	- Growth in Labour Productivity	Increase
3. Operational Efficiency	- Sales Efficiency and Net Income Efficiency	Increase
4. Output	- Real Sale (sales adjusted to inflation by using CPI)	Increase
5. Employment & Salary level	- Growth in Employment - Improvements in Salary Level	Increase
6. Leverage	- Total Debt to Asset Ratio, Long-term Debt to Asset Ratio, and Long-term Debt to Equity Ratio	Decrease
7. Capital Investment	- Capital Expenditures to Sales and Capital Expenditures to Assets	Increase
8. Dividend Payout	- Dividend to Sales Ratio and Dividend Payout Ratio	Increase
9. Taxes	- Total Tax Revenues paid and Tax per unit of Sales	Increase

Tabela 30. Matja e performancës së ndërmarrjes dhe rezultatet (Burimi: B.M.Redda, 2007)

6.2. Konkluzionet

Shtetet të cilat kanë zbatuar politikat e privatizimit të pronës shoqërore, kanë pasur shumë dilema dhe vështirësi për të gjetur mënyrat dhe metodat më të përshtatshme të privatizimit. Ky proces, sidomos ishte i vështirë në shtetet e Evropës Juglindore, sepse ishte e domosdoshme që në këto vende, krahas zbatimit të privatizimit, procesi të harmonizohej me ndërtimin e ekonomisë së tregut. Blerja nga punëtorët e ndërmarrjes që privatizohet, sipas përvojës së deritashme, nuk sjell menaxhim të mirëfilltë në ndërmarrje, sepse ata në radhë të parë, janë të interesuar të rrisin pagat e tyre, nuk i kushtojnë rëndësi ristrukturimit as menaxhimit, rritjes së kapitalit dhe të ekspertizës. Këto arrihen vetëm përmes investimeve të huaja, andaj shitja me tender konkurrues shihet si më e dobishme. Me metodën e drejtpërdrejtë, përfitimi kryesor ka të bëjë me rritjen e të ardhurave të shtetit.

Nga kjo rezulton se politikat e privatizimit kanë ndikuar deri në një masë në performancën e ndërmarrjeve pas privatizimit në Kosovë. Kurse metodat e privatizimit kanë qenë të dobishme për ndërmarrjet e mëdha industriale, te shitjet me Spin Off Special, por te ndërmarrjet e vogla, kanë qenë më pak të dobishme. Ndikimi i privatizimit është e përzier, pa ka ndikime edhe pozitive edhe negative.

Çfarë mund të mësojmë nga vendet tjera në tranzicion? Për implementimin e privatizimit: privatizimi është element themelor i procesit të transformimit. Privatizimi ka ndikim pozitiv në performancën e ndërmarrjes dhe në ristrukturimin e firmave, sidomos kur kyçen investimet e huaja; Në performancën pas privatizimit kanë ndikim domethënës metodat e privatizimit. Korniza ligjore për privatizimin e pengon performancën e suksesshme pas privatizimit të ndërmarrjes.

Efikasiteti i privatizimit është i lidhur me metodën e caktuar që përdoret. Përvoja positive nga privatizimi në Hungari e cila përfshin pronën e huaj dhe atë të koncentruar, kurse privatizimi në Maqedoni dhe Slloveni, ku privatizimi ka bërë që pjesën më të madhe të pronësisë ta kenë të pnësuarit, e demonstroi mënyrën strikte të kësaj forme të pronësisë dhe vështirësitë e mëdha për t'i joshur pronarët e rinj dhe kapitalin e fresktë, sidomos kapitalin e huaj. Pasi që Çekosllovakia dhe Sllovakia janë ne mesin e vendeve lidere në tranzicion, politikat e tyre janë ndjekur nga vendet tjera. Këto vende kanë paraqitur probleme të theksuara me përvetësimin e fitimit nga menaxhmentit tek pronësia e dobët dhe korniza ligjore e dobët, andaj këto gjetje mund të merren si të përgjithshme në kontekstin e vendeve të tranzicionit.

Nga evidencat teorike dhe studimet empirike, e paraqitura mund të konkludohet se ndikimi i privatizimit është i përzier, kjo është edhe pozitive edhe negative. Për më tepër, shumica e studimeve të së kaluarës përqendrohen në pas-privatizimin në fazën aktuale dhe dështojnë të japin një analizë të plotë të ndryshimit të menaxhimit, kontrollit dhe faktorëve që ndikojnë në performancën e ndërmarrjes. Indikatorët e performancës variojnë nga metoda e përdorur e privatizimit dhe nga shteti në shtet.

Shitjet nga ana e AKP-së, nëpërmjet tenderëve, duke e marrë për bazë çmimin më të lartë, mund të konsiderohet vetëm një sukses relative.

KAPITULLI VII: KONKLuzionet

7.1. Aspektet kryesore

Kjo temë doktrature u trajtua në gjashtë kapituj, kurse kapitulli i shtatë është për konkluzionet dhe rekomandimet. Përbëhet nga dy pjesë kryesore, pjesa e teorisë dhe pjesa e evidencave apo fakteve.

Ndërmarrjet, e privatizuara me Spin Off Special, që ishte subjekt studimi i këtij disertacioni, kanë qenë ndërmarrje të mëdha, biznese apo industri të mëdha, të cilat para privatizimit kanë operuar me afarizëm fitimprurës. Poashtu këto ndërmarrje kanë punësuar numër të madh të punëtorëve dhe kanë pasur ndikim të rëndësishëm në ekonominë e vendit. Me metodën SOS janë privatizuar gjithsejt 25 ndërmarrje.

U shqyrtuan debatet e studiuesve dhe analizat empirike mbi privatizimin si mjet i rëndësishëm i krijimit të një strukture efektive nxitëse për privatizuesit, kishin si emërues të përbashkët të studimeve se pronësia private ka dhënë efekte më të mira se sa pronësia publike, në funksion të maksimizimit të fitimit dhe ruajtjes së pronësisë. Kjo në rend të parë për arsye se pronarët interesohen të shtojnë vlerën e ndërmarrjeve të tyre pas privatizimit.

Qeveritë janë të prirura më shumë të mbështesin maksimizimin e të hyrave nga privatizimi se sa shtimin e vlerës së ndërmarrjeve.

Dukuria e tranzicionit që ka ndodhur në Kosovë, e me këtë edhe privatizimi, është pjesë e transformimit, krahas vendeve të tjera në region, në Europë e më gjerë. Me gjithë problemet dhe dilemat e faktorit ndërkombëtar, me gjithë pengesat nga Serbia, privatizimi në Kosovë, vuri bazat e shtetësisë së Kosovës, në kohën kur vendi administrohej nga UNMIK. Problemet dhe vonesat që kanë shoqëruar blerësit (privatizuesit) e NSh-ve nuk janë aspak të lehta, marrë parasysh edhe kreditë me norma të interesit që ata kanë nëpër banka. Korniza ligjore e privatizimit është një ndër problemet kryesore me të cilat janë ballafaquar blerësit e NSh-ve, jo vetëm lidhur me aspektin e operacioneve në AKP, por edhe me burokracitë e tepruara. Sido që të jetë, procesi i privatizimit në Kosovë, përnga aspekti i operacioneve ka shkuar mirë me shitjet, sado që është i vonuar.

Shtetet të cilat kanë zbatuar politikat e privatizimit të pronës shoqërore, nuk e kanë pasur lehtë të vendosin për metodat më të përshtatshme të privatizimit, për mënyrat e krijimit të bazës ligjore. Kosova nuk bënë përjashtim në këtë pikë.

Ky proces, sidomos ishte i vështirë në shtetet e Evropës Juglindore, sepse krahas zbatimit të privatizimit, procesi duhet të harmonizohet me ndërtimin e ekonomisë së tregut. Investimet e huaja, mendohet se sjellin më shumë përfitime edhe për vetë shtetin, andaj shitja me tender konkurrues shihet si më e dobishme.

Shumica e studimeve të së kaluarës përqendrohen në pas-privatizimin në fazën aktuale dhe dështojnë të japin një analizë të plotë të ndryshimit të menaxhimit, kontrollit dhe faktorëve që ndikojnë në performancën e ndërmarrjes. Indikatorët e performancës variojnë nga metoda e përdorur e privatizimit dhe nga shteti në shtet.

Shitjet nga ana e AKP-së, nëpërmjet tenderëve, duke e marrë për bazë çmimin më të lartë, mund të konsiderohet vetëm një sukses relative.

7.2. Konkluzionet

Analiza e të dhënave empirike lidhur me ndërmarrjet e privatizuara në Kosovë me metodën e spin off special, ka gjeneruar një varg të dhënash nga të cilat është rezultuar se një pjesë e këtyre ndërmarrjeve kanë arritur t'i përmbushin obligimet e tyre për investime dhe punësim, që si rrjedhojë kanë ngritur performancën, produktivitetin dhe vlerën e ndërmarrjeve falë disponimit të mjeteve financiare të blerësve, procesit të prodhimit dhe të menaxhimit efektiv, si dhe përkushtimit të tyre. Hipotezat e parashtruara bashkë me rezultatet janë paraqitur në konkluzionet për të pasur pasqyrë sa më të qartë.

H1: performanca e ndërmarrjeve me SOS është e varur nga çmimi i shitjes, zotimet për investime dhe zotimi për punësim.

Rezultatet tregojnë se në dy raste mund të konkludohet se çmimi i shitjes dhe zotimet për investim kanë një ndikim në përmbushjen e raportuar të ndërmarrjeve. Andaj mund të konkludohet se hipoteza është e pranuar pjesërisht, pra performanca e ndërmarrjeve me SOS (Spin Off Special) është e varur nga çmimi i shitjes dhe zotimet për investime.

Hipoteza 2: *Niveli i punësimit të punëtorëve është i varur nga çmimi i shitjes -*

Pra, pranojmë hipotezën dhe themi se niveli i punësimit të punëtorëve është i varur statistikisht nga çmimi i shitjes

Hipoteza 3: *Niveli i punësimit të punëtorëve është i varur nga zotimet për investime -*

Me këtë rast pranojmë hipotezën dhe themi se statistikisht, niveli i punësimit të punëtorëve është i varur nga zotimet për investime.

Hipoteza 4: *Investimi i ndërmarrjeve përmes metodës Spin Off Special, ka ndikuar në rritjen e punësimit.-*

Konkludojmë se investimet e ndërmarrjeve përmes metodës SOS (Spin Off Special) kanë ndikuar në rritjen e punësimit tek këto ndërmarrje.

Hipoteza 5: *Metoda SOS ka ndikuar që të ketë dallime të rëndësishme në mes të sektorëve dhe zotimeve të tyre për investime -*

Në këtë rast mund të themi se statistikisht nuk ka dallime të rëndësishme në mes të sektorëve dhe vlerës së tyre për zotime, $p \text{ value} > 0.05\%$. Kjo hipotezë refuzohet, dhe pranojmë hipotezën alternative se nuk ka dallime sinjifikante në mes të sektorëve të zotimeve të tyre për investime (Spin Off Special).

Hipoteza 6: *Ekzistojnë dallime sinifikante në mes të sektorëve të përfshira në Spin Off Special dhe performancës së tyre .*

Rezultatet tregojnë se 6 nga ndërmarrjet janë të kënaqura me rrjedhën e operacioneve në AKP apo 24%, kurse 12 nga ndërmarrjet shprehen se nuk janë të kënaqura me rrjedhën e operacioneve apo 48%, si dhe 7 apo 28% nga ndërmarrjet nuk janë përgjigjur në pyetje. - Rezultatet tregojnë dallimin në mes të sektorëve dhe performancës së arritjeve të tyre.

Me këtë rast mund të konkludojmë se ekzistojnë dallime sinjifikante në mes të sektorëve të përfshira në SOS (Spin Off Special) dhe performancës së tyre të arritjeve

Analiza empirike ka dhënë rezultate inkurajuese. Performanca është rritur në ndërmarrjet e privatizuara me SOS në raport me ndërmarrjet e privatizuara me metoda tjera. Metodat e privatizimit, si indikatorë të performancës, janë shumë të rëndësishëm dhe ndikojnë në nivelin e performancës.

Blerësit e ndërmarrjeve të SOS, kanë investuar me shuma të larta në investime kapitale. Ata është dashur të paguajnë për renovim dhe rifunksionalizim, andaj kanë munguar paratë për investime kapitale. Probleme tjera janë, vonesat administrative ne agjenci nga momenti i shpalljes fitues, probleme me aksionarët e qështje të tjera.

Shqetëson fakti i procedurave të rrepta të AKM-së (AKP-së) për verifikimin e blerësve potencial të NewCo-ve. Kësaj gjendjeje, në radhë të parë i ka kontribuar përcaktimi jo i duhur i kriterëve për kualifikim të investitorëve profesional me përvojën e duhur në industrinë në të cilën operojnë. gjencia Kosovare e Mirëbesimit gjatë procesit të tenderimit të këtyre ndërmarrjeve, nuk ka qenë mjaftë e vëmendshme kur ka lejuar të blejnë ndërmarrje strategjike me SOS, persona fizik apo biznese të nuk kanë pasur as përvojën as ekspertizën, por as vullnetin për të mësuar aktivitetin kryesor të ndërmarrjes.

Zotimet për investime dhe për punësim, që i kanë bërë blerësit e ndërmarrjeve kur kanë ofertuar , është vlerësuar se kanë qenë shumë të larta, dhe në raport të zhdrejtë me çmimin konkurrues për të blerë NewCo. Këto të dhëna janë vlerësuar nëse kanë pasur ndikim në efikasitetin operacional.

Megjithë procesin, nuk ka pasur asnjë sistem ose mekanizëm për të matur nëse pronarët e rinjë mund të shtojnë vlerën e ndërmarrjes, duke ju përmbajtur obligimeve të tyre tek Spin Off-at special. Poashtu nuk ka pasë mundësi të bëhen matje nëse kjo ndërmarrje ka kontribuar me veprimtarinë e saj në rritjen e ekonomisë ose në zhvillimin e përgjithshëm.

Nga ana tjetër dizajnimi i mekanizmit jo efikas të procesit të monitorimit që është bërë në të kaluarën, lidhur me nivelin e plotësimit të kushteve të kontratës së shitjes, meqenëse

shumë rastev nuk është intervenuar me kohë për të ndërmarrë hapat e nevojshëm ligjorë të përcaktuar në kontratë, kur blerësit kanë pasur qoftë mangësi të theksuar qoftë shkelje të kushteve të kontratës.

Shitjet përmes tenderit me procedurë konkurruese sipas ofertës më të lartë, mund të thuhet se janë vetëm një sukses relative për arsye se Agjencia e shtet pronën me aq sa ofron ofertuesi. Nuk ka një agjensi vleresuese të patundshmërive, e cila do të vlerësonte pronën në mënyrë që të dihet vlera reale e saj në treg.

NSh me metodën Spin Off Special, janë ballafaquar dhe shoqëruar me probleme të shumta gjatë periudhës së procesit të përmbushjes së obligimeve kontraktuese lidhur me zotimet për investime kapitale dhe punësim, gjegjësisht përprjekjeve të blerësve për riaktivizimin e operacioneve të këtyre ndërmarrjeve të cilat janë konsideruar si ndërmarrje të rëndësishme dhe strategjike me kapacitete të zhvillimit të përgjithshëm.

Shtetet të cilat kanë zbatuar politikat e privatizimit të pronës shoqërore, kanë pasur shumë dilema dhe vështirësi për të gjetur mënyrat dhe metodat më të përshtatshme të privatizimit. Ky proces, sidomos ishte i vështirë në shtetet e Evropës Juglindore, sepse ishte e domosdoshme që në këto vende, krahas zbatimit të privatizimit, procesi të harmonizohej me ndërtimin e ekonomisë së tregut. Blerja nga punëtorët e ndërmarrjes që privatizohet, sipas përvojës së deritashme, nuk sjell menaxhim të mirëfilltë në ndërmarrje, sepse ata në radhë të parë, janë të interesuar të rrisin pagat e tyre, nuk i kushtojnë rëndësi ristrukturimit as menaxhimit, rritjes së kapitalit dhe të ekspertizës. Këto arrihen vetëm përmes investimeve të huaja, andaj shitja me tender konkurrues shihet si më e dobishme. Me metodën e drejtpërdrejtë, përfitimi kryesor ka të bëjë me rritjen e të ardhurave të shtetit.

Nga kjo rezulton se politikat e privatizimit kanë ndikuar deri në një masë në performancën e ndërmarrjeve pas privatizimit në Kosovë. Kurse metodat e privatizimit kanë qenë të dobishme për ndërmarrjet e mëdha industriale, te shitjet me Spin Off Special, por te ndërmarrjet e vogla, kanë qenë më pak të dobishme. Ndikimi i privatizimit është e përzier, pa ka ndikime edhe pozitive edhe negative.

Çfarë mund të mësojmë nga vendet tjera në tranzicion? Për implementimin e privatizimit: privatizimi është element themelor i procesit të transformimit. Privatizimi ka ndikim pozitiv në performancën e ndërmarrjes dhe në ristrukturimin e firmave, sidomos kur kyçen investimet e huaja; Në performancën pas privatizimit kanë ndikim domethënës metodat e privatizimit. Korniza ligjore për privatizimin e pengon performancën e suksesshme pas privatizimit të ndërmarrjes.

Efikasiteti i privatizimit është i lidhur me metodën e caktuar që përdoret. Përvoja positive nga privatizimi në Hungari e cila përfshin pronën e huaj dhe atë të koncentruar, kurse privatizimi në Maqedoni dhe Slloveni, ku privatizimi ka bërë që pjesën më të madhe të pronësisë ta kenë të pënsuarit, e demonstroi mënyrën strikte të kësaj forme të pronësisë dhe vështirësitë e mëdha për t'i joshur pronarët e rinj dhe kapitalin e fresktë, sidomos kapitalin e huaj. Pasi që Çekosllovakia dhe Sllovakia janë në mesin e vendeve lidere në tranzicion, politikat e tyre janë ndjekur nga vendet tjera. Këto vende kanë paraqitur probleme të theksuara me përvetësimin e fitimit nga menaxhmentit tek pronësia e dobët dhe korniza ligjore e dobët, andaj këto gjetje mund të merren si të përgjithshme në kontekstin e vendeve të tranzicionit.

Për më tepër, shumica e studimeve të së kaluarës përqendrohen në pas-privatizimin në fazën aktuale dhe dështojnë të japin një analizë të plotë të ndryshimit të menaxhimit, kontrollit dhe faktorëve që ndikojnë në performancën e ndërmarrjes. Indikatorët e performancës variojnë nga metoda e përdorur e privatizimit dhe nga shteti në shtet.

Një aspekt tjetër është vonesa dhe kërkesat për shtyerje afati për përmbushjen e zotimeve dhe disa herë AKP-ja e ka shtyrë afatin. Megjithatë, katër ndërmarrje kanë dështuar në përmbushjen e zotimeve dhe pas një pritjeje mjaftë të gjatë Bordi i drejtorëve, ka vendosur për tërheqjen e aksioneve të atyre ndërmarrjeve. Tani ato janë nën administrimin direkt të AKP-së. Nga 25 ndërmarrjet e privatizuara me SOS vetëm në ka mbetur akoma nën monitorim, 20 janë liruar nga monitorimi.

Privatizimi i ndërmarrjeve shoqërore në Kosovë është pritur të sjellë përfitime jo vetëm për ekonominë e brendshme të vendit por edhe për investitorët e ndryshëm të inkuadruar në

këtë proces. Përkundër vështirësive, kritikave dhe problemeve të shumta të cilat e kanë shoqëruar, procesi i përgjithshëm i privatizimit të ndërmarrjeve shoqërore në Kosovë është duke vazhduar. Në kuadër të këtij procesi, edhe ndërmarrjet e privatizuara me metodën Spin Off Special, janë ballafaquar dhe shoqëruar me probleme të shumta gjatë periudhës së procesit të përmbushjes së obligimeve kontraktuese, lidhur me zotimet për investime kapitale dhe punësim, gjegjësisht përpjekjeve të blerësve për riaktivizimin e operacioneve të këtyre ndërmarrjeve.

Te shitjet me SOS nuk është bërë vlerësimi i vlerës reale të aseteve të tyre dhe përcaktimi i shumës minimale nën të cilin nuk duhet bërë shitjen e ndërmarrjes, respektivisht vlerësimi i shumës reale të investimeve të nevojshme kapitale për tu investuar në një ndërmarrjes të caktuar, gjë që kjo në një aspekt ka ndikuar në dhënien e ofertave të zmadhuara, përtej vlerës reale të investimeve të nevojshme për tu investuar nga ana e blerësve. Kjo pastaj i ka penguar ata edhe në përmbushjen e kushteve të kontratës, pasi që kanë pasur vështirësi në përmbushjen e kushteve të SOS, gjë në shumë raste si pasojë e kësaj, kanë dështuar. Përkundër kësaj një pjesë e këtyre ndërmarrjeve kanë arritur të jenë të suksesshme, SOS - si metodë privatizimi, nuk i ka treguar efektet e pritshme pasi që një pjesë e këtyre ndërmarrjeve kanë dështuar të jenë promotor të zhvillimit ekonomik të vendit si pasojë e mospërmbushjes së zotimeve për investime kapitale dhe punësim.

Zotimet për investime dhe për punësim, që i kanë bërë blerësit e ndërmarrjeve kur kanë ofertuar, është vlerësuar se kanë qenë shumë të larta, dhe në raport të zhdrejtë me çmimin konkurrues për të blerë NewCo.

Si përfundim, në ditët e sotme, disa nga këto ndërmarrje që janë privatizuar me SOS, janë bartës të rëndësishëm të zhvillimit ekonomik në vend, pasi që të njëjtat kanë kontribuar në gjenerimin e vendeve të reja të punës si dhe në aspektet e tjera të ndryshme ekonomike. Fjala vjen, “Feronikeli” e cila është ndërmarrja që kontribuon më së shumti në përmirësimin e bilancit tregtar të Kosovës, pasi që merr pjesë me mbi 50% të eksportit të përgjithshëm në Kosovë. Po ashtu janë edhe ndërmarrjet Kosovatex, Ballkani, M&Silloi, Hotel Iliria/Swiss Diamond, Veraria Rahoveci/Stone Castle me eksport deri në SHBA,

Birraria e Pejës, të cilat kanë arritur një nivel të konsiderueshëm të suksesit në kuadër të procesit të privatizimit në Kosovë përmes metodës së Spin Off Special. Rastet e dështimit si, Miniera në Strezovc, Minera MIM Goleshi, Hotel Grand, fabrika “Llamkos”, janë rastet e dështimit komplet të ndërmarrjeve të privatizuara me SOS.

Në bazë të gjetjeve del se privatizimi me metodën Spin Off Special, ka dalur të jetë më e sukseshme se sa metodat tjera të privatizimit në Kosovë. Shumica e tyre janë duke operuar shumë mirë, kryesisht merren me prodhim dhe eksportojnë në shumë vende të botës, deri në SHBA, në Emiratet e Bashkuara Arabe. Nga evidencat teorike dhe studimet empirike, e paraqitura mund të konkludohet se ndikimi i privatizimit është i përzier.

7.3. Rekomandimet

Të themelohet Agjencia Kombëtare për vlerësimin e pronës, e cila do të jepte verdiktin final për minimumin e çmimit për NSH-të që tenderohen;

Ndërmarrjet e privatizuara me SOS kanë pasur performancë më të mirë në sektorët e industrisë, si përpunimi i metaleve, përpunimi i tekstilit, kurse ka pasur dështim në minierat. Kuvendi i Kosovës, të krijojë lehtësira ligjore për minierat në mënyrë që me rastin e ri – tenderimit të tyre, pas privatizimit të priten efekte pozitive.

Vlerësimi i vlerës reale të aseteve të ndërmarrjeve shoqërore strategjike dhe përcaktimi i shumës minimale nën të cilin nuk duhet bërë shitjen e ndërmarrjes, respektivisht vlerësimi i shumës reale të investimeve të nevojshme kapitale të nevojshme për tu investuar në një ndërmarrjes të caktuar strategjike.

Ndërmarrjet e privatizuara krahas investimeve kapitale në kuadër të projekteve të tyre t’i japin rëndësi edhe investimeve në burime njerëzore, pasi kuadrot e përgatitura mirë në mënyrë profesionale konsiderohen një aset shumë i rëndësishëm i tyre, duke pasur parasysh konkurrencën e tanishme globale dhe zhvillimin e teknologjisë.

Të ketë një vigjilencë dhe një përkushtim të shtuar gjatë përcaktimit të kushteve të parakualifikimit si nga AKP-ja ashtu edhe nga Qeveria e Kosovës gjatë ofertimit të aseteve strategjike qofshin ato të ndërmarrjeve shoqërore apo publike, në mënyrë që të mund të bëhet një përzgjedhje e investitorëve serioz, të fuqishëm dhe me përvojën e duhur në lëminë e asetit të caktuar të ofruar për shitje nga institucionet relevante.

Të lidhet memorandum bashkëpunimi me Agjencinë për promovimin e Investimeve ashtu që kjo agjenci të konsultojë ndërmarrjet e privatizuara me SOS.

Të bisedohet me pronarët e ndërmarrjeve të suksesshme të privatizuara me Spin Off Special, lidhur me mundësitë e ofrimit të bursave në bashkëpunim me AKP-në.

Të depolitizohet Bordi i drejtorëve në Agjencinë Kosovare të Privatizimit, ashtu që ndikimi i politikës të jetë sa më i vogël.

7.4. Kufizimet dhe rëndësia e studimit

Nuk ka shumë studiues që janë marrë me studime më të thella mbi privatizimin. Ky proces është përcjellur me shumë politizime dhe jotransparencë, kurse vitet e fundit ka hapa pozitiv në komunikimet dhe publikimet zyrtare të AKP-së. Andaj, a pasur mungesë të studimeve me bazë shkencore, por edhe hezitime për të studiuar në thellësi këtë proces.

Kufizimet janë të lidhura me krahasimin e metodave të privatizimit dhe ndikimin e tyre në performancë, sepse metoda Spin-off special është unike, ngase është përdorur vetëm në Kosovë dhe jo edhe në ndonjë vend tjetër. Një kufizim tjetër, është paraqitur tek mbledhja e të dhënave financiare dhe të balancit të ndërmarrjeve, ngase një pjesë e të intervistuarve hezitonin t'i japin shifrat financiare. Kufizime ka pasur edhe në përgjigjet rreth investimeve të bëra nga blerësit e rinjë në periudhën e pas privatizimit, pasi që kjo krijon vështirësi në krahasimin e efekteve të privatizimit, para, gjatë dhe pas privatizimit. Ka pasur pashtu, një dozë kufizimi edhe në vizitat në këto ndërmarrje te pak raste. Nga ana

tjetër, duke qenë se punoj në Agjencinë Kosovare të Privatizimit, e njoh strukturën e agjencisë, si dhe e kam pasur më të lehtë të vë kontakt me blerësit e NSH-ve.

Ky projekt hulumtues shtjellon disa probleme konkrete të menaxhimit dhe sfida të ndërmarrjeve me SOS pas privatizimit, të cilat vetëm në pak raste janë trajtuar më parë mbi bazë shkencore. Besohet se ky hulumtim do të jetë i vlefshëm dhe i denjë për të hapur diskutime serioze në nivele të ndryshme të shoqërisë. Ideja është të sensibilizojë interesimin serioz dhe përkushtimin e duhur të qeverisë dhe strukturave politike që të hartojnë dhe të zbatojnë politika lehtësuese për bizneset. Gjithashtu të kuptojnë ndikimin e privatizimit në jetën e qytetarëve dhe pasojat që ka pasur ky proces në varfërinë e familjeve shqiptare, në veçanti ndikimin e privatizimit me kushte tek ndërmarrjet e mëdha të cilat kanë arritur apo nuk kanë arritur mjaftueshëm të mbajnë të punësuar punëtorët dhe të jenë rentabile. Nga ana tjetër të rrit qështjen e rëndësishme të investimeve në planin e dijes dhe zbatimit të teknologjisë informative tek blerësit e ndërmarrjeve. Së këtejmi ky projekt hulumtues pritet të plotësojë literaturën e përgjithshme të përvojave të deritanishme të proceseve të privatizimit jo vetëm në Kosovë. Prandaj ky studim, ofron mundësi të mira të përdorimit të të dhënave të tij, për të nxjerrë rezultate shumë interesante dhe me interes.

LISTA E REFERENCAVE/ BIBLIOGRAFIA

1. Academy of Management, në: www.emeraldinsight.com/0142-5455.htm
2. AKP, *Raport i AKP – Ndryshime pozitive*, Prishtinë, 2011
3. AKP, *Raport Vjetor*, Prishtinë, 2009
4. AKP, *Raport Vjetor*, Prishtinë, 2010
5. Benett, *Privatisation Proceeds*. 2004
6. Blaszczyk, Barbara; Hashi, Iraj; Woodward, Richard, *Secondary Privatisation in Transition Economies: Evolution of Ownership in Mass Privatised Companies in Czech Republic, Poland and Slovenia*, Palgrave, 2003
7. Barbara Blaszczyk, Wiktor Patena (2015), *Post Privatization Corporate Performance in Poland. Evidence from companies privatized in 2008-2011*, CASE Working papers. No 1 (125), Warsaw
8. Bosch, Teresa; Verges, Joackim, *The effects of privatisation on companies' economic performance: The spanish case*, Universitat Autònoma de Barcelona, Spain, 2002
9. CEES: (<http://www.econ.cbs.dk/institutes/cees>)
10. Demukaj, Agim, *Stock Exchange in Kosova: Why and How?*, Prishtine, paper 5, KIPRED, Prishtinë, 2005
11. Dika, Ines, *Privatisation and Post-privatisation process in Albania: a long and difficult path*, research study, Tirana, 2005
12. Dika, Ines; Mema, Fatmir Mema, *Privatization and Postprivatization Process in Albania: a long and difficult path*, Conference “Restructuring and Development of SEE”, 2001, Volos, Greece
13. Djankov, S. and Murrell, P., *Enterprise Restructuring in Transition: A Quantitative Survey*, Journal of Economic Literature, Volume 40, (2002), pp. 739-792.
14. Djankov, S. and Murrell, P., *The Determinants of Enterprise restructuring in transition: An assessment of the Evidence*, Working Paper No. 20942, The World Bank, 2000
15. Djankov, Simeon; Murrell, Peter, *Enterprise Restructuring in Transition: A Qualitative Survey*, Journal of Economic Literature, Vol.XL, pp.739 – 792, 2002
16. Donais, Timothy, *The Politics of Privatization in Post-Dayton Bosnia*, South European Politics, 2002, vol.III, No. 1, pp.3-19

17. Dharwadkar, Ravi; George, Gerard; Brandes, Pamela, *Privatization in Emerging Economies: An Agency Theory Perspective*, Vol. 25, No. 3, Academy of Management, 2000
18. EBRD, Transition Report 2000, Albania, 2000
19. Enese E. Lieb Doczy, Klaus E. Meyer. *Context Sensitivity of Post-Acquisition Restructuring: An Evolutionary Perspective*. Working paper no. 36; Kopenhagen, 2000
20. Fischer, Stanley; Gelb, Alan, *Issues in Socialist Economy Reform*, working paper, No. 567, Massachusetts Institute of Technology, 1990
21. Frydman, Roman, Gray, Cheryl, Hessel, Marekl, Rapaczynski, Andrzej *When does Privatization work? The Impact of Private Ownership on Corporate Performance in the Transition Economies*, Journal of Economics, Vol. 114, No. 4, Oxford University Press, 1999
22. Grup autorësh, *Ndërmarrjet Shoqërore dhe Privatizimi*, RIINVEST, Prishtinë, 2001
23. Grup autorësh, American Chamber of Commerce in Japan, *Applying Best Practices to Privatization in Japan*, ACCJ, 2004
24. Grup autorësh, *Ndërmarrjet Shoqërore dhe Transformimi / Privatizimi i Tyre*, Raport Hulumtues i përgaditur në bashkëpunim me CIPE, mbështetur nga USAID. RIINVEST, Prishtinë 2001,
25. Grup autorësh, *Privatization in Eastern Europe*, Vienna, 1992
26. Grup autorësh, *Privatizimi dhe Post-Privatizimi në Kosovë: Një gotë gjysmë bosh apo gjysmë e plotë?*, Raport Studimor, RIINVEST, Prishtinë, 2008
27. Grup autorësh, *Privatizimi në Kosovë: Përparimet dhe ngecjet*, Riinvest, Prishtinë, 2004
28. GTZ, Raport mbi procesin e privatizimit në Shqipëri 1991-1997, Projekt i GTZ-së në Shqipëri, Tiranë, 1998.
29. Hanousek, Jan; Estrin, Saul; Kocenda, Evzen; Jan, Svejnar, *The effects of privatization and Ownership in Transition Economies*. Journal, Vol.47, No.3. AEA, 2009
30. Hashi, I., Xhillari, L., *Privatization and Transition in Albania, Post Communist Economies*, Volume 11, No.1, pp.99-125, 1999
31. Hashi, Iraj, *Employee-Owned Companies in Eastern Europe, after ten years of privatisation*, Staffordshire University, Stoke on Trent, UK
32. Hoeven, Rolph von der; Szirácski, György *Lessons from privatization: labour issues in developing and transitional countries*, Geneva: International Labour Office, Geneva, 1997

33. Ivanovska, Marija; B. Emilija; S. Slobodan, *Privatization and Restructuring of the SOE and State Owned Enterprises in the Republic of Macedonia and its Implications on Corporate Governance*. PAM
34. JSTOR, Economic Journals, në: <http://www.jstor.org/>
35. Kelmendi, Adrian. *Privatizimi i ndërmarrjeve shoqërore përmes metodës Spin-off special*, Punim diplome i Masterit, 2012
36. Kikeri, Sunita; Nellis, John; Shirley, Mary, *PRIVATIZATION. The Lessons of Experience*, A World Bank Publication. Washington D.C, 1994
37. Kosovo Privatization Agency, në: www.pak-ks.org
38. Lorentzen, Anne, *Management in transition. Continuity and change of management in Hungarian manufacturing in the 1990s*, Centre for East European Studies (CBS), 20-22, Copenhagen, 1998
39. Llaci, Shyqri; Mema, Fatmir; Pine, Valentina, *Pasojat sociale të privatizimit në Shqipëri*, Tiranë, 2003
40. Malaj, Arben; Mema, Fatmir, *Strategic Privatisation, its Achievements and Challenges*, Working Paper No. 77, Germany, 2003
41. Malaj, Arben; Mema, Fatmir, *Strategic Privatisation, its achievements and challenges*, working paper No.41, Budapest, 2002
42. Malaj, Arben; Mema, Fatmir, *Ownership structure and corporate governance in the Albanian post-privatisation*, ASECU conference, Belgrade
43. Mara, H.; Gërdeshi, I., *Privatizimi i ndërmarrjeve shtetërore dhe efektiviteti i tyre*, Revista Ekonomia dhe Tranzicioni Nr. 2, Tiranë, 1995
44. Martin, Stephen; Parker, David, *Privatization and Economic Performance Throughout the UK Business Cycle*, Managerial and Decision Economics, Vol.16, No.3, 1990 (pp.225-237), John Wiley & Sons
45. Megginson W.L.; Nash R.C.; Van Randenborgh. M., *The Financial and operating performance of newly privatized firms: An international empirical analysis*. *Journal of Finance*. Journal, 49: 403-452, 1994
46. Megginson, William L.; Jeffrey M Netter, *From State to Market: A Survey of Empirical Studies on Privatization*. *Journal of Economic Literature*, 39 (2):321-89, 2001
47. Mema, F. *“Nga anon balanca e pas privatizimit të ndërmarrjeve? Dështim apo Sukses”*, Forumi Shqiptar Social Ekonomik, Tiranë, 2007
48. Mema, F. *Privatizimi në Shqipëri: arritje, të meta, e ardhmja*, Monografi, Tiranë, Korik 1997

49. Mema, Fatmir; Koçi, Nevruz, *Mass Privatisation Process and Post Privatisation in Albania*, Albania, South and East European Development Centre, Reserach paper, Conference on Restructuring Stability and Development in South Eastern Europe, 2002
50. Mema, Fatmir; Koci, Nevruz, *Post Privatisation in Albania: Sucess or fa-
ilure?* International Conference "Integration and transformation in Albania, Hungary
and Macedonia" Bamberg, Germany, 2001
51. Mid'had Shamic, *Kako nastaje naucno djelo. Uvodenje u metodologiju i tehniku
naucno istrazivackog rada-opsti pristup*, Sarajevo, 1980
52. Michael Todor (2003): *The Development Economics*
53. Narendar V. Rao. *International Perspectives on Privatization of State-Owned
Enterprises*. Publication, Northeastern Illinois University.
54. Narjess B.& Houcem S & Myriam Z., *Privatization Dynamics and Economic
Growth*. Journal of Business / Policy Reserach. Vol.4, No.2. (2009), pp 16-44
55. Omer Stringa, *Ownership Structure and Corporate Governance in the Albanian
Post-Privatisation*, Albania
56. Peev, Evgeni, *Separation of ownership and control in Southeast Europe: A
comparision of Bulgaia, Romania and Albania, 1990-1996*,. Sofia, 1999.
57. Peter Ross, *Management Strategies in transitional economies: Organisational
restructuring and employment relations (ER) at Cesky Telecom*, Vol. 28 Iss: 2,
pp.284-200, 2006
58. Prof. dr. Bruno Schönfelder, Prof.dr. Iraj Hashi, Intervistë, marrë në: [http://
www.wiwi.tu-freiberg.de/finanzwiss/ger_bs.htm](http://www.wiwi.tu-freiberg.de/finanzwiss/ger_bs.htm)
59. Redygin A, *Privatization in Russia: Hard choice, First results. New targets*.
London, 1995
60. *Rregullore mbi transformimin e së drejtës për përdorimin e pronës së patundshme
në pronësie shoqërore*, UNMIK/RREG/ 2001/ 13, Prishtinë, 2003
61. Safwat A. Awadalla. *Privatization and Economic Development: Study on the Effect
of Privatization of the Economic Efficiency in Developing Countires: Egypt*.
BRILL. Arab Law Quarterly, Vol. 18, No. 1, pp. 34-61, 2003
62. Sallaku, Saimir; Lame, Perlat; Mema, Fatmri, *Probleme të privatizimit dhe pas
privatizimit në Shqipëri*, Tiranë
63. Selman Selmanaj: *Globalizmi dhe Tranzicioni: Dilemat dhe sfidat*, RIINVEST,
Prishtinë, 2006
64. *Separation of ownership and control in Southeas Europe: A comparision of
Bulgaia, Romania and Albania, 1990-1996*, Edited by Evgeni Peev. Sofia, 1999.

65. Sheshinski, Eytan; Lopez-Calva, Luis F, *Privatization and Its Benefits: Theory and Evidence*. SECIFO Economic Studies, Vol.49, 3/2003, 429-459
66. Shleifer, A. and Vishny, R. W., *A Survey of Corporate Governance*, *The Journal of Finance*, Volume 52, No.2, fq. 737-783, 1997
67. T.T. Ram Mohan. *Privatization: Theory and Evidence*, *Special articles Economical and Political Weekly*, Vol.36, No.52, pp 4869-4871
68. Transition Report, EBRD, 2006
69. The American Chamber of Commerce in Japan, *Applying global Best Practices to Privatisation in Japan*, August 2004
70. United Nations Development Programm, në: www.ks.undp.org
71. United States Agency for International Development: www.usaid.gov
72. Universiteti AAB-Riinvest, në: www.aabriinvest.net
73. UNMIK/RREG/2001/13, *Rregullore mbi transformimin e së drejtës për përdorimin e pronës së patundshme në pronësi shoqërore*, maj 2003.
74. USAID, memo: *History of the Kosovo Privatization Program*, 15 dec 2003
75. Vadrjal, Jaka; Vadrjal, Mateja, *Privatizimi në Slloveni: Një këndvështrim kritik*, ASET, Tiranë, 2007
76. World Bank, *Kosovo Poverty Assessment: Promoting Opportunity, Security and Participation for All*, Report No. 32378-XK, 16 June 2005
77. World Bank, në: <http://www.worldbank.org>
78. Yaw A. Deborah; Oliver K. Toroitich “*The Making of an African Success Story: The Privatisation of Kenya Airways*”, *Thunderbird International Business Review*, Vol. 47(2) 205-230, 2005
79. (Goldstein, M. dhe Gultekin, B. (1994). *Privatization in Post-communist Economies: A Theoretical Analysis* ëPrivatizimi në ekonomitë post-komuniste: Një analizë teorike, NATO Economic Colloquium series)
80. Jan Svejnar, *Assistance to the Transition Economies: Were There Alternatives?*, *
The William Davidson Institute at the University of Michigan Business School,
Department of Economics at the University of Michigan and CERGE-EI, Prague.,
The World Bank Washington, D.C, 2020
81. Linotte, Daniel, *The Challenges of Transition in Kosovo*, (newspaper article), 2014

82. Estrin, Saul, Hanousek Jan, Kocenda Evzen, Svejnar J, Effects of Privatization and Ownership in Transition Economies, Policy Research Working Paper, WPS4811, World Bank, 2009
83. Bennett, Saul Estrin, Giovanni, John Urga, *Methods of privatization and economic growth in transition economies*,
84. Nelson, Jane. "The Public Role of Private Enterprises: Risks, Opportunities and New Models of Engagement", Corporate Social Responsibility Initiative Working Paper No.1, Harvard University,
85. Lopez-Calva (1998, pp.7-11) dhe Roland (2000, pp.236-239), fq.7-11,
86. (Haxhi Gashi, *Konflikti ligjor lidhur me privatizimin e ndërmarrjeve shoqërore: Ndryshimi i Ligjit për Dhomën e Veçantë të Gjykatës Supreme, Ligjit për AKP dhe ligjet relevante*, Prishtine).
87. Mema, Fatmir (c), *Nga anon balanca e pas privatizimit të ndërmarrjeve? Dështim apo Sukses*. ASET, Tiranë, 2007.
88. Libor Dusek, Lubomir Lizal (2011), *George-EI Tackles Transition*, Cerge EI, Prague
89. Nora Leech (2011), *Privatization: The Public Policy Debate*, League of Women Voters, USA
90. Bob Mathews, Liz Ross (2010), *Metodat e hulumtimit*, Pearson Education Limited, Harlow, (përkthyer në shqip: CDE)
91. Bryman, A (2008), *Social Research Methods*, Oxford University Press, 3rd edition
92. Treiman D, Dhembo E, Bejko E, Dizdari V, *Analiza sasiore e të dhënave*,
93. Lekë Sokoli (2016), *Metodat e kërkimit shkencor (botimi i pestë)*, Instituti i Sociologjisë
94. Kemal Kurtullush (2016), *Metodat e hulumtimeve*, Stamboll (përktheu në shqip K.Hameli)
95. Kumar, R (1996), *Research Methodology*, London, Sage

96. Dragana Velimirovic, Milan Velimirovic, Rade Stankovic (2011), *Role and Importance of key Performance Indicators measurement*; Serbian Journal of Management 6(1) (2011) 63-
97. Saul Estrin, "Corporate Governance, State – Owned Enterprises and Privatization", 1998, fq 11
98. Julio0. De Castro*, Klaus Uhlenbruc CHARACTERISTICS OF PRIVATIZATION: EVIDENCE FROM DEVELOPED, LESS-DEVELOPED, AND FORMER COMMUNIST COUNTRIES, JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, 1st quarter, Palgrave Macmillan Journals, 1997.
99. Estrin S., Hanousek J., Kocenda E., Svejnar J., "The Effects of Privatization and Ownership in Transition Economies". Journal of Ec Literature, Vol.47, No.3, 2009, (AEA).
100. "World Bank. 1996. World Development Report 1996 : From Plan to Market. New York: Oxford University Press. © World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5979> License: CC BY 3.0 IGO."
101. Cook and Kirkpatrick 1988; Hutchinson 1991; Parker and Hartley 1991; Berger 1991; Targetti 1992; Rondinelli 1994] marrë nga: Characteristics of privatization: evidence from developed, less-developed, and former communist countries julio0. de castro, Klaus Uhlenbruck*
102. Aharoni 1986; Goodman and Loveman 1991; Perry and Rainey 1988.
103. (Sunita Kikeri and Aishetu Kolo – Privatization: Trends and Recent Developments, 2005).
104. Awadalla, Safwat A., *Privatization and Economic Development: Study on the Effect of Privatization of the Economic Efficiency in Developing Countries: Egypt*. BRILL. Arab Law Quarterly, Vol. 18, Nr. 1, 2003, fq. 34-61.
105. Kikeri, Sunita; Nellis, John; Shirley, Mary, "PRIVATIZATION. The Lessons of Experience", A World Bank Publication. Washington D.C, 1994).
106. Ismail, Z., 2018. Privatisation of SOEs in Ethiopia since the 1991. K4D Helpdesk Report. Birmingham UK: University of Birmingham
107. Lubomir Madzhar, *Strategija vlasnicke transformacije u svetlu njehni ciljeva i*
108. Kikeri, Sunita; Nellis, John; Shirley, Mary, "PRIVATIZATION. The Lessons of Experience". A World Bank Publication, Washington D.C., 1994).

109. Kikeri, Nellis, Shirley (1994)
110. Mohan, T.T. Ram, *Privatization: Theory and Evidence, Special articles* Economical and Political Weekly, Vol.36, Nr..52, fq. 4869
111. Nikolic, Ivan, “Privatizacija u Srbiji-izmedju euforije i razocarenja, Naucna konferencija: *Srbija na putu ka Evropskoj Uniji: Tranzicija, pristupanje i neophodne reforme*; Ekonomski Institut, 2012, Beograd
112. Cuervo, Alvaro; Villalonga, Belen, “Explaining the Variance in the Performance Effects of Privatization”, The Academy of Management, 2000, Vol.25, Fq.583-588
113. Saul Estrin, Jan Hanousek, Evžen Kocenda, Jan Svejnar, “ Effects of Privatization and Ownership in Transition Economies”, The World Bank, 2009, WPS4811, fq.14
114. “Handbook on Development Policy and Management”, autorët: Colin Kirkpatrick; Ron Clarke, Charles Poldano. Edward Elgar Publishing Limited, 2007.
115. Martin, S. and D. Parker, 1995. Privatization and economic performance throughout the UK business cycle. *Managerial and Decision Economics*, 16(3): 225-237.
116. Martin, S. and D. Parker, 1997. The impact of privatisation ownership and corporate performance in the UK. London and New York: Routledge
117. Layard, R “*The Comming Russian Boom: a guide to new markets and policies*”, Free Press, NY, 1996,
118. The Economic Times (<https://economictimes.indiatimes.com/definition/privatization>, qasur më 12.05.201)
119. Kalayci, Seref, (2017), Tenikat statistikore me shumë ndryshore, me aplikimin e SPSS
120. Anderson, Sweeney&Williams (2013), *Statistika për biznes dhe ekonomik, botimi i dhjetë/2*
121. EBRD, Transition Report, London: EBRD
122. Strategjia për bashkëpunim e USAID-it në Kosovë për zhvillimin e vendit 2014-2018, USAID
123. Oleh Havrylyshyn, Donal McGettigan (1999), *Privatization in Transition Countries: Lessons of the First Decade*, Fondi Monetar Ndërkombëtar

SHTOJCAT

1. Pyetësi anketues
2. Tabela për monitorimin e investimeve kapitale për SOS

SHTOJCA 1

PYETËSOR ANKETUES

(për temën e doktoraturës: “Performanca e ndërmarrjeve të privatizuara në Kosovë me metodën Spin-Off Special)

4. Pozita në ndërmarrje:

- a) Pronar/bashkëpronar;
- b) Menaxher/Drejtor
- c) Tjetër _____

5. Ndërmarrja e juaj është (rrumbullakëso):

- 1) Biznes individual
- 2) Bashkëpronësi-ortakëri
- 3) Shoqëri aksionare-korporatë

6. Metoda e privatizimit

(1) (2) (3)

1=Spin-off Special (SSO)

2= Spin-off (OSO)

3= Shitje direkte pa ankand (pas komercializimit)

7. Dega e industrisë ku ndërmarrja operon nga momenti i privatizimit

1=Prodhim, 2=Ndertim, 3=Shërbime, 4=Tregeti

8. Lokacioni i veprimtarisë (rrumbullakëso):

- 1) vetëm në një lokacion në Kosovë,
- 2) dy ose më shumë lokacione në Kosovë,
- 3) në Kosovë dhe jashtë Kosovës

III. VEPRIMTARIA, QARKULLIMI DHE TEKNOLOGJIA

9. A jeni të kënaqur me rrjedhën e operacioneve në AKP?

- a) PO
- b) JO

10. A keni pasur probleme pas privatizimit? Nëse PO, cilat janë ato:

- 1) Vonesat burokratike
- 2) Mosdefinimi i saktë i kufjive kadastral
- 3) Mos largimi i uruzpatorëve
- 4) Borxhet (specifiko cilat)
- 5) Problemet rreth bartjes së pronës në kadastrë
- 6) Nuk kam pasur probleme
- 7) Tjetër (specifiko)

11. Sa është përafërsisht qarkullimi mesatar vjetor (në €) gjatë vitit 2015?

1)	Deri në 100.000
2)	100.001-500.000
3)	500.001-100.000
4)	100.001-1.500.000
5)	1.500.001 – 3,000,000
6)	3,000,001-4,000,000
7)	4.000.001-5.000.000
8)	Mbi 5.000.000 milion €

12. Krahasuar me vitin paraprak , në vitin 2016 profiti i ndërmarrjes:

- a) Ka shënuar rritje;
- b) Ka mbetur i pandryshuar;
- c) Ka shënuar rënie

13. A jeni ndërmarrje e regjistruar për eksport (nëse Jo, kalo në pyetjen 28):

- 1) Po
- 2) Jo

14. Në cilat tregje eksportoni (shëno shtetet)

.....

IV. ZOTIMET: INVESTIMET DHE PUNËSIMI

15) Oligimet që keni sipas kontratës për privatizim (rrumbullakeso)

- a) Mbajtja/ punësimi i numrit të punëtorëve prej
- b) Obligimet tuaja për investime në Euro
- d) Mbajtja e biznesit të njëjtë
- e) Tjetër

INVESTIMET KAPITALE

16. Cila është shuma për të cilën jeni zotuar Marrëveshjen për Zotime në Investimet Kapitale?
 _____ €.

17. Cila është shuma e investimeve kapitale të realizuar dhe të raportuar në AKP-së për periudhën kontraktuese? _____ €.

18. A keni ndërmarrë ndonjë nga aktivitetet në vijim

Filluar me linjë të re prodhimi/shërbimi Po/Jo
 Përmirësuar linjën apo linjat ekzistuese të prodhimit/shërbimit Po/Jo
 Ndërruar linjën/at ekzistuese të prodhimit/shërbimit Po/Jo

19. A është përmbushur obligimi për investime brenda afatit të paraparë me Marrëveshje

a) PO b) JO

20. Investimi ndër vite

Viti	Deri ne 2005	2006- 2007	2008- 2009	2010- 2011	2012	Parashikimi per te ardhmen
Ndërtesa						
Makineri e paisje						
Mirmbajtje dhe riparime						
Trajnime						
Kërkime dhe zhvillim						
Të tjera						

21. Si e vlerësoni nivelin e teknologjisë së firmës tuaj në krahasim me konkurrencën:

Aktiviteti	Grumbullakëso
Niveli teknologjik i firmës është më i avancuar në raport me konkurrencën	1
Niveli teknologjik i firmës është i barabartë në raport me konkurrencën	2
Niveli teknologjik i firmës është më pak i avancuar në raport me konkurrencën	3

PUNËSIMI

22. Në bazë të Marrëveshjes për Zotime, a keni qenë të obliguar t'i punësoni ish punëtorët e NSH-së përkatëse? a) PO b) JO

23. Sa është numri i punëtorëve të punësuar? _____.

24. Sa është numri i punëtorëve në Marrëveshjen për Zotime? _____.

25. A është përmbushur zotimi për punësim brenda afatit të paraparë në Marrëveshje?

- Po, zotimet janë përmbushur brenda afatit të paraparë në Marrëveshjen për Zotime.
- Jo, zotimet nuk janë përmbushur brenda afatit të paraparë në Marrëveshjen për Zotime.

26. A ka pasur afat shtesë për përmbushjen e obligimeve kontraktuese?

- a) 1 vit zgjatje
- b) 2 vite zgjatje
- c) Më shumë se 2 vite.

27. A jeni liruar nga Marrëveshja për Zotime ? a) PO b) JO

28. Nëse PO, për sa kohë i keni përmbushur zotimet për investime dhe punësim?

- a) 1 vit b) 2 vite c) 3 vite
- d) 4 vite e) Më shumë

29. A jeni dënuar nga AKP me ndëshkim financiarë për shkak të mospërmbushjes së zotimeve për investime dhe punësim? Nëse PO cekni shumën dhe shkaqet:

- 1) Po. Shuma _____ €
- 2) JO.

30. Cilat janë shkaqet që nuk i keni plotësuar me kohë kushtet e kontratës?

.....

.....

.....

.....

CILI ËSHTË MENDIMI JUAJ PËR KËTË ANKETË:

Nr.	Emërtimi	1. PO	2. JO
1	E dobishme dhe e qëlluar		
2	Është e kuptueshme		
3	Është e ngarkuar me shumë pyetje		
4	Kërkon shumë kohë për përgjigje		

JU FALEMNDERIT PËR BASHKËPUNIM!

RAPORTI I ANKETIMIT

(Në këtë faqe duhet të shkruhet raport mbi anketimin i cili duhet të përmbajë procesin e mbarrëvajtjes së anketimit dhe vështirësitë, vërejtjet dhe plotësimet e anketuesve dhe të pronarëve të ndërmarrjeve)

2. Tabela për monitorimin e investimeve kapitale te ndërmarrjet e privatizuara me Spin Off Special, bashkë me udhëzimet e plotësimit të tabelës.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Nr.	Data e faturës	Nr i faturës	Furnizuesi	Përshkrimi i artikujve	Fatura Me çmimin burimor (€)	Dogana (Euro)	Transporti	Kosto tjera variabile (€)	Çmimi total (€)
1	22.11.2011	A/2011	XY	Makineri	1,600,000	1,600	750	o	1,602,350
2	02.12.2011	002/2011	YX	Instalime	520,000	-	-	-	520,000
3	x	x	x	x	x		x	x	x
4	xx	x	x	xx	xx	x	x	x	x
5									
6									
7									
8									

Tabela 31. Tabela për monitorimin e investimeve kapitale. Burimi (Rregullat e Tenderit për SOS)

Udhëzime për plotësimin e tabelës:

A. Vargu i numrave është nga 1 në N, ku N - është fatura e fundit e investimeve të kryera, që paraqet zotimin e investimeve të kontraktuara gjatë vitit kalendarik. Për secilën pozitë të investimeve sipas zotimit, duhet të jetë një listë e veçantë.

B. Data e faturës së paraqitur

C. Numri i faturës

- D. Furnizuesi i mallrave /shërbimeve
- E. Përshkrimi i secilit artikull të shkruar në faturë
- F. Çmimi i artikujve të shkruar në faturën përkatëse (€);
- G. Dogana për artikullin përkatës (€), nëse zbatohet.
- H. Transporti nëse zbatohet (€).
- I. Kostot tjera nëse zbatohen, për shembull: Instalimi i pajisjeve, ngarkimit, shkarkimi dhe montimi i pajisjeve, etj.
- J. Shuma e përgjithshme: $J = F + G + H + I$

Boardman and Vining (89)	Economic performance of 500 of the largest non-US companies related to ownership structure in 1983.
Vining and Boardman (92)	Effects of ownership and competition on SOE efficiency using data from 500 of the largest non-financial Canadian firms in 1986
Pinto <i>et al.</i> (1993)	Improvement in SOE performance through privatisation by testing the response of the Polish state sector in the 1990s.
Ehrlich <i>et al.</i> (1994)	Effect of state ownership on company performance for 23 international airlines during the period 1973 to 1983.
Galal <i>et al.</i> (1994)	Post privatisation performance comparison of 12 companies from Chile, Malaysia, Mexico and the UK.
Meggison <i>et al.</i> (1994)	Pre and post privatisation performance comparison of 61 firms from 18 countries and 32 industries during the period 1961 to 1990.
Martin and Parker (95)	Post privatisation performance comparison of 11 British companies' privatised between 1981 and 1988.
Ramamurti (1996)	Privatisation programme study survey in Latin America between 1987 and 1991.
Petrzini and Clark (96)	Effects of deregulation and privatisation on performance in 26 developing countries.
) Barberis <i>et al.</i> (1996)	Effects of deregulation and privatisation on performance in 452 Russian shops privatised during the early 1990s.
) Macquieira and Zurita (96)	Pre and post privatisation performance comparison of 22 Chilean firms privatised between 1984 and 1989.
) Majumdar (1996)	Effects of different ownership structures on performance in India between 1973 and 1989.
) Boles de Boer and ans (1996)	Effects of deregulation and privatisation on performance in New Zealand in 1990.
) Pohl <i>et al.</i> (1997)	Effect of privatisation on company restructuring in 7 Eastern European countries from 1992 and 1995.
) Ramamurti (1997)	Post privatisation performance comparison of Ferrocarril Argentinos, the national railroad, in 1990.
) Claessens <i>et al.</i> (1997)	Effects of deregulation and privatisation on performance of 706 Czech companies between 1992 and 1995.
) Kole and Mulherin (97)	Private versus partly government owned company comparison of 17 companies partly owned by the US government during World War II.
) La Porta and Lopez-Silanes (1999)	Post privatisation performance comparison of 218 Mexican companies privatised in 1992.
) Weiss and Nikitin (98)	Effects of investment and ownership on 125 privatised Czech companies between 1993 and 1995.
) Boubakri and Cosset (98)	Pre and post privatisation performance comparison of 79 companies from 21 developing countries that privatised between 1980 and 1992.
) Claessens and Djankov (99)	Effects of management turnover on 706 privatised Czech companies during the period 1993 to 1997.
) Ros (1999)	Effects of privatisation and competition on company performance in 110 countries during the period 1986 to 1995.
) Frydman <i>et al.</i> (1999)	When does privatisation work? Evidence from Czech Republic, Hungary and Poland.
) D'Souza and gginson (1999)	Pre and post privatisation performance comparison of 85 firms from 28 industrialised counties that are privatised from 1990 to 1996.
) Boubakri and Cosset (99)	Pre and post privatisation performance comparison of 16 African companies that are privatised between 1989 and 1996.
) Dewenter and latesta (2001)	Pre and post privatisation performance comparison of 63 large, high information companies privatised between 1981 and 1994.
) Tian (2000)	Effects of different ownership structures on performance of 825 Chinese firms in 1998.
) Bovlaud and Nicoletti	Impacts of liberalisation and privatisation on performance of telecom services in

